

Mg.oec. Kristaps Zdanovskis

**LAUKSAIMNIEKU NEVALSTISKO
ORGANIZĀCIJU DARBĪBAS
PILNVEIDOŠANAS IESPĒJAS LATVIJĀ**

**OPPORTUNITIES FOR ENHANCING THE
PERFORMANCE OF FARMERS
NON-GOVERNMENTAL ORGANISATIONS
IN LATVIA**

Promocijas darba KOPSAVILKUMS
zinātniskā doktora grāda zinātnes doktora (*Ph.D.*)
ekonomikā un uzņēmējdarbībā iegūšanā

SUMMARY
of the Doctoral thesis for acquiring a Doctoral degree in
Economics and Business (*Ph.D.*)

Jelgava, 2020

Latvijas Lauksaimniecības universitāte
Ekonomikas un sabiedrības attīstības fakultāte
Latvia University of Life Sciences and Technologies
Faculty of Economics and Social Development

Mg.oec. Kristaps Zdanovskis

**LAUKSAIMNIEKU NEVALSTISKO ORGANIZĀCIJU
DARBĪBAS PILNVEIDOŠANAS IESPĒJAS LATVIJĀ**

*OPPORTUNITIES FOR ENHANCING THE PERFORMANCE
OF FARMERS NON-GOVERNMENTAL ORGANISATIONS
IN LATVIA*

Promocijas darba **KOPSAVILKUMS**
zinātniskā doktora grāda zinātnes doktora (*Ph.D.*) ekonomikā un
uzņēmējdarbībā iegūšanā

SUMMARY
*of the Doctoral thesis for acquiring a Doctoral degree in
Economics and Business (*Ph.D.*)*

Autors/author _____

Jelgava 2020

INFORMĀCIJA

Promocijas darbs izstrādāts Latvijas Lauksaimniecības universitātes (LLU) Ekonomikas un sabiedrības attīstības fakultātes Ekonomikas un reģionālās attīstības institūtā.

Doktora studiju programma – Agrārā un reģionālā ekonomika, apakšnozare – Agrārā ekonomika.

Promocijas darba zinātniskā vadītāja – LLU Ekonomikas un sabiedrības attīstības fakultātes profesore, LZA īstenā locekle, Prof. Dr.oec. Irina Pilvere.

Promocijas darba zinātniskā aprobācija noslēguma posmā

- Apspriests un aprobēts LLU Ekonomikas un sabiedrības attīstības fakultātes Ekonomikas un reģionālās attīstības institūta akadēmiskā personāla pārstāvju sēdē 2020. gada 9. janvārī.
- Apspriests un aprobēts LLU Ekonomikas un sabiedrības attīstības fakultātes Ekonomikas un reģionālās attīstības institūta, Uzņēmējdarbības un vadībzinātnes institūta, Finanšu un grāmatvedības institūta, un Informācijas tehnoloģiju fakultātes Vadības sistēmu katedras akadēmiskā personāla pārstāvju apvienotā akadēmiskā sēdē 2020. gada 24. aprīlī.
- Atzīts par pilnīgi sagatavotu un pieņemts LLU Ekonomikas un uzņēmējdarbības Promocijas padomē 2020. gada 11. jūnijā.

Oficiālie recenzenti:

1. **Dr.oec. Ingrīda Jakušonoka** – Promocijas padomes eksperte, LLU Ekonomikas un sabiedrības attīstības fakultātes profesore.
2. **Dr.oec. Lienīte Litavniece** – neatkarīgā recenzente, Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmijas docente.
3. **Dr. Vlada Vitunskiene** – neatkarīgā recenzente, Vitautas Magnus universitātes profesore.

Promocijas darba aizstāvēšana notiks LLU Ekonomikas un uzņēmējdarbības Promocijas padomes atklātā sēdē 2020. gada 25. septembrī, Ekonomikas un sabiedrības attīstības fakultātē (Svētes ielā 18, Jelgavā) 212. auditorijā plkst. 10:00.

Ar promocijas darbu var iepazīties LLU Fundamentālajā bibliotēkā, Lielā iela 2, Jelgavā.

Atsauksmes sūtīt Promocijas padomes sekretārei – Svētes ielā 18, Jelgavā, LV-3001, tālr. 63025170, e-pasts: anita.auzina@llu.lv. Atsauksmes vēlam sūtīt ieskenētā veidā ar parakstu.

Padomes sekretāre: LLU asociētā profesore **Dr.oec. Anita Auziņa**

INFORMATION

The doctoral dissertation has been elaborated at the Institute of Economics and Regional Development, Faculty of Economics and Social Development, Latvia University of Life Sciences and Technologies (LLU).

Doctoral Study Programme – Agrarian and Regional Economics, sub-branch of science – Agrarian Economics.

Scientific supervisor of the doctoral dissertation: professor of Faculty of Economics and Social Development, LLU, Prof. *Dr.oec.* Irina Pilvere.

Scientific approbation of the doctoral thesis at the final stage.

- Presented and discussed at the seminar of academic staff representatives of the Institute of Economics and Regional Development of the Faculty of Economics and Social Development on January 9th, 2020.
- Discussed and apporobated at the interdepartmental meeting of academic staff of the Faculty of Economics and Social Development (Institute of Business and Management Sciences, Institute of Economics and Regional Development, and Institute of Finance and Accounting) and Faculty of Information Technologies, LLU on April 24th, 2020.
- Recognised and fully prepared and accepted by the LLU Promotion Council for Economics and Business, on June 11th, 2020.

Official reviewers:

1. *Dr.oec. Ingrīda Jakušonoka* – expert of the Promotion Council, Professor of the Faculty of Economics and Social Development of LLU.
2. *Dr.oec. Lienīte Litavničce* – independent reviewer, Docent of Rezekne Academy of Technologies.
3. *Dr. Vlada Vitunskiene* – independent reviewer, Professor of Vytautas Magnus University.

The defence of the doctoral thesis will be held at the open meeting of the LLU Promotion Council for Economics and Business on September 25th, 2020 in Jelgava, Svetes street 18, Faculty of Economics and Social Development, Room 212, at 10 a.m.

The doctoral thesis is available at the Fundamental Library of LLU.

You are welcome to send your comments to the secretary of the Promotion Council – Svetes street 18, Jelgava, LV-3001, phone: +371 63025170; e-mail: anita.auzina@llu.lv. It is advised to send your comments in a scanned form and undersigned.

Secretary of the Promotion Council – LLU assoc.professor, *Dr.oec.* Anita Auziņa.

SATURS

INFORMĀCIJA PAR PUBLIKĀCIJĀM UN PĒTNIECISKO DARBU	6
IEVADS.....	12
1. NEVALSTISKO ORGANIZĀCIJU VEIDOŠANĀS UN DARBĪBAS VĒSTURISKIE UN TEORĒTISKIE ASPEKTI, NORMATĪVAIS REGULEJUMS	18
1.1. Nevalstisko organizāciju attīstības vēsture pasaule18	
1.2. Nevalstisko organizāciju definēšanai izmantotā terminoloģija un akronīmi20	
1.3. Eiropas Savienības Kopējās lauksaimniecības politikas un lauksaimnieku nevalstisko organizāciju vēsturiskā attīstībā, un savstarpējā mijiedarbība.....23	
1.4. Nevalstisko organizāciju darbību regulējošie normatīvie akti Latvijā.....26	
2. LAUKSAIMNIECĪBAS UN LAUKSAIMNIEKU NEVALSTISKO ORGANIZĀCIJU RAKSTUROJUMS LATVIJĀ, VĀCIJĀ UN UNGĀRIJĀ.....	30
2.1. Lauksaimniecības raksturojums Latvijā30	
2.2. Finansiālais atbalsts lauksaimniecībai un lauku attīstībai Latvijā.....35	
2.3. Nevalstiskā sektora raksturojums un tā organizāciju iesaistīšanās valsts institūciju aktivitātēs Latvijā.....38	
2.4. Lauksaimnieku nevalstisko organizāciju raksturojums Latvijā41	
2.5. Lauksaimnieku nevalstisko organizāciju darbības finanšu analīze Latvijā.....45	
2.6. Lauksaimnieku nevalstisko organizāciju raksturojums citās Eiropas Savienības dalībvalstis.....51	
3. LAUKSAIMNIEKU NEVALSTISKO ORGANIZĀCIJU DARBĪBAS PILNVEIDOŠANAS RISINĀJUMI LATVIJĀ.....	55
3.1. Lauksaimnieku vērtējums par nevalstisko organizāciju darbību Latvijā55	
3.2. Lauksaimnieku nevalstisko organizāciju darbības pilnveidošanas iespēju izvērtējums Latvijā58	
3.3. Iespējamais lauksaimnieku nevalstisko organizāciju pilnveidošanas modelis Latvijā.....61	
GALVENIE SECINĀJUMI	67
PROBLĒMAS UN TO RISINĀJUMI.....	69
GALVENO IZMANTOTU LITERATŪRAS AVOTU SARAKSTS	136

CONTENTS

INFORMATION ON PUBLICATIONS AND SCIENTIFIC WORK	9
INTRODUCTION.....	72
1. THE HISTORICAL AND THEORETICAL ASPECTS OF FORMATION AND OPERATION OF NON-GOVERNMENTAL ORGANISATIONS AND THE RELEVANT REGULATORY FRAMEWORK.....	79
1.1. Historical evolution of non-governmental organisations in the world	79
1.2. Terms and acronyms used to define the non-governmental organisations	81
1.3. Historical evolution and interaction of the European Union's Common Agricultural Policy and farmers non-governmental organisations	84
1.4. The legal framework governing non-governmental organisations in Latvia	87
2. CHARACTERISTICS OF AGRICULTURE AND FARMER NON-GOVERNMENTAL ORGANISATIONS IN LATVIA, GERMANY AND HUNGARY.....	91
2.1. Characteristics of agriculture in Latvia.....	91
2.2. Financial support for Agriculture and rural development in Latvia.....	96
2.3. Characteristics of the non-governmental sector and the involvement of its organisations in the activities of national institutions in Latvia	100
2.4. Characteristics of farmer non-governmental organizations in Latvia....	103
2.5. Analysis of the financial performance of farmer non-governmental organisations in Latvia	108
2.6. Characteristics of farmer non-governmental organisations in other Member States of the European Union	114
3. SOLUTIONS TO ENHANCING THE PERFORMANCE OF FARMER NON-GOVERNMENTAL ORGANISATIONS IN LATVIA...118	
3.1. An assessment of the performance of non-governmental organisations in Latvia by farmers.....	118
3.2. An assessment of opportunities for enhancing the performance of farmer non-governmental organisations in Latvia	121
3.3. A potential model for enhancing the performance of farmer non-governmental organisations in Latvia	124
MAIN CONCLUSIONS	130
PROBLEMS AND PROPOSALS USED FOR SOLUTIONS	133
LIST OF MAIN REFERENCES	136

INFORMĀCIJA PAR PUBLIKĀCIJĀM UN PĒTNIECISKO DARBU

Sociālo zinātņu maģistrs Kristaps Zdanovskis promocijas darbu „**Lauksaimnieku nevalstisko organizāciju darbības pilnveidošanas iespējas Latvijā**” ir izstrādājis laika periodā no 2014. gada līdz 2019. gadam LLU Ekonomikas un sabiedrības attīstības fakultātes Ekonomiskas un reģionālās attīstības institūtā, Latvijas Zinātņu akadēmijas īstena loceklēs, ekonomikas doktores, profesores Irinas Pilveres zinātniskajā vadībā.

Pētījuma rezultāti publicēti septīnos rakstos starptautiskos zinātniskos un Latvijas Zinātnes padomes atzītos nacionālos zinātniskos izdevumos, t.sk. divas publikācijas indeksētas *Scopus* un piecas *Web of Science* datu bāzēs:

1. **Zdanovskis K., Pilvere I.** (2015) Engagement of agricultural nongovernmental organisations in making the common agricultural policy. **In:** Proceedings of the International scientific conference "Economic science for rural development", Nr. 38: Integrated and sustainable regional development, LLU Jelgava, pp. 239-249. (Indeksēta *Web of Science*, *EBSCOhost*, *AGRIS*, *CABI Full text*, *CAB Abstracts* datu bāzēs);
2. **Zdanovskis K., Pilvere I.** (2015) Agricultural development in Latvia after joining the European union. **In:** Research for rural development 2015: annual 21st international scientific conference proceedings, vol. 2, LLU Jelgava, pp. 161-168. (Indeksēta *Scopus*, *EBSCOhost*, *AGRIS*, *CABI Full text*, *CAB Abstracts*, *Web of Science* datu bāzēs);
3. **Zdanovskis K., Pilvere I.** (2016) History and development of non-governmental organisations. **In:** 3rd International multidisciplinary scientific conference on Social Sciences and Arts SGEM2016, Book 2: Political sciences, law, finance, economics and tourism, vol. 5: Economics and tourism, pp. 297-304. DOI: 10.5593/SGEMSOCIAL2016/B25/S07.039. (Indeksēta *Web of Science*, *EBSCOhost* datu bāzēs);
4. **Zdanovskis K.** (2017) Characteristics of nongovernmental sector in Latvia. **In:** Proceedings of the 8th international scientific conference "Rural Development 2017: Bioeconomy Challenges", ASU, Kaunas, pp. 1439-1445. DOI: 10.15544/RD.2017.156. (Indeksēta *EBSCOhost*, *Web of Science* datu bāzēs);
5. **Zdanovskis K., Pilvere I.** (2018) Effect of the common agricultural policy on agriculture and the increasing role of non government. **In:** Socialiniai tyrimai: mokslo darbai. - Vol. 41(2) (2018), pp. 124-133. (Indeksēta *EBSCOhost* datu bāzē);
6. **Zdanovskis K., Pilvere I.** (2019) Opportunities to improve the activity of farmer non-governmental organizations in Latvia. **In:** 6th SWS International Scientific Conference on Social Sciences 2019: conference

proceedings, Bulgarian Academy of Sciences - Sofia, Vol. 6(2): Economics and finance. Business and management, pp. 3-10.
DOI: 10.5593/SWS.ISCSS.2019.2/S04.001;

7. **Zdanovskis K., Pilvere I.** (2019) The methods of financial statement analysis for non-governmental organisations. In: *Research for Rural Development 2019*: annual 25th International scientific conference proceedings, Jelgava, Latvia University of Life Sciences and Technologies 2019 - Vol. 2, pp. 118-125. DOI: 10.22616/rrd.25.2019.058 (Indeksēta Scopus, EBSCOhost, Web of Science datu bāzēs).

Par pētījumu rezultātiem ziņots sešas starptautiskās zinātniskās konferencēs un vienā zinātniskajā seminārā:

1. **Zdanovskis K.** Engagement of Agricultural Non-governmental Organisations in Making the Common Agricultural Policy. The 16th International Scientific Conference *Economic Science for Rural Development*, Jelgava, Latvija, 2015. gada 23.-24. aprīlī;
2. **Zdanovskis K.** Agricultural Development in Latvia After Joining the European Union. The 21st International Scientific Conference *Research for Rural Development 2015*, Jelgava, Latvija, 2015. gada 13.-15. maijā;
3. **Zdanovskis K.** Characteristics of Non-governmental Sector in Latvia. The 12th International Scientific Conference *Students on their way to science*, Jelgava, Latvija, 2017. gada 21. aprīlī;
4. **Zdanovskis K.** Characteristics of Non-governmental Sector in Latvia. The 8th International Scientific Conference *Rural Development 2017: Bioeconomy Challenges*, Kauņa, Lietuva, 2017. gada 23.-24. novembrī;
5. **Zdanovskis K.** Effect of the Common Agricultural Policy on Agriculture and the Increasing Role of Non-government Organisations. The 18th Ernestas Galvanauskas International Scientific Conference *Rethinking Regional Competitiveness*, Šauļi, Lietuva, 2018. gada 29. novembrī;
6. **Zdanovskis K.** The Methods of Financial Statement Analysis for Non-governmental Organisations. The 25st International Scientific Conference *Research for Rural Development 2019*, Jelgava, Latvija, 2019. gada 15.-17. maijā.

Cita informācija:

Iesniegti pieteikumi starptautiskajām stipendijām pētniecībā:

- German Academic Exchange Service (DAAD) Research Grants for *Doctoral Candidates and Young Academics and Scientists* (more than 6 months) (2015. gadā);
- National Scholarship Programme of the Slovak Republic – *Scholarship for international PhD students* (2017. gadā).

ERASMUS+ programmas ietvaros saistībā ar promocijas darba tēmu veikta pētnieciskā darbība un stažēšanās Vācijā:

- University of Applied Sciences Weihenstephan-Triesdorf no 2016. gada 21. marta līdz 23. septembrim;
- Gerhard Meier Landwirtschaft (Bayerischer Bauernverband) no 2017. gada 22. maija līdz 18. augustam.

Publikācijas nozares profesionālajos un citos žurnālos:

- Nozīmīgākās lauksaimnieku nevalstiskās organizācijas Latvijā un Eiropas Savienībā, *Saimnieks*. - Nr.11(137) (2015), 18.-20.lpp.;
- **Zdanovskis K., Pilvere I.** (2017) Characteristics of nongovernmental sector in Latvia. In: 12th International scientific conference "Students on their way to science": collection of abstracts, April 21, 2017 LLU, Jelgava. p. 157 - ISSN 2255-9566;
- **Zdanovskis K.** (2017) Characteristics of nongovernmental sector in Latvia. In: 8th International scientific conference "Rural development 2017: Bioeconomy Challenges": abstracts book, ASU, Kaunas, pp. 366-367. ISBN 9786094491238.

Citas aktivitātes:

- **Zdanovskis K.** 2016. gada 18. novembrī uzstājās Bavārijas lauksaimnieku organizācijas (*Bayerischer Bauernverband*) ikgadējā biedru sapulcē ar prezentāciju “Lauksaimniecība Latvija”;
- **Zdanovska K. un Pilveres I.** izstrādātā *Lauksaimnieku organizāciju hierarhiskā struktūra Latvijā 2014. gadā* ir pārpublicēta Latvijas Zemnieku Federācijas informatīvajā izdevumā “Apdzīvoti un ekonomiski aktīvi Latvijas lauki”;
- **Zdanovska K.** promocijas darba aprēķini ir izmantoti informatīvā bukletā “*Latvia – For Fair and Equal Direct Payments*”, ko Latvijas lauksaimnieku organizācijas izmanto lobēšanas sarunās ar Eiropas Savienības lēmējinstitūcijām par Kopējo lauksaimniecības politiku 2021.-2027. gada plānošanas periodā Latvijā;
- **COPA-COGECA** Prezidija sanāksmes (Eiropas Savienības dalībvalstu lauksaimnieku organizāciju vadītāju tikšanās) organizators, 2015. gada 1.-3. jūnijjs;
- **Zdanovskis K.** pārstāv Latvijas lauksaimnieku organizācijas COPA-COGECA un Eiropas Komisijas Sociālā dialoga darba grupās Briselē.

INFORMATION ON PUBLICATIONS AND SCIENTIFIC WORK

M.Soc.Sc. in Economics Kristaps Zdanovskis the doctoral dissertation “**Opportunities for enhancing the Performance of Farmers Non-governmental organisations in Latvia**” has been elaborated at the Institute of Economics and Regional Development, Faculty of Economics and Social Development, Latvia University of Life Sciences and Technologies (LLU) during the period 2014-2019 in the scientific leadership of the professor of Faculty of Economics and Social Development, LLU, Dr. oec. Irina Pilvere.

The research results were presented in international scientific and by the Latvian Council of Science recognized scientific journals and proceedings, of which 2 were indexed by the *SCOPUS* database and 5 by the *Web of Science* database:

1. **Zdanovskis K., Pilvere I.** (2015) Engagement of agricultural nongovernmental organisations in making the common agricultural policy. **In:** Proceedings of the International scientific conference "Economic science for rural development", Nr. 38: Integrated and sustainable regional development, LLU Jelgava, pp. 239-249. (Indexed by *Web of Science*, *EBSCOhost*, *AGRIS*, *CABI Full text*, *CAB Abstracts*);
2. **Zdanovskis K., Pilvere I.** (2015) Agricultural development in Latvia after joining the European union. **In:** *Research for rural development 2015*: annual 21st international scientific conference proceedings, vol. 2, LLU Jelgava, pp. 161-168. (Indexed by *Scopus*, *EBSCOhost*, *AGRIS*, *CABI Full text*, *CAB Abstracts*, *Web of Science*);
3. **Zdanovskis K., Pilvere I.** (2016) History and development of non-governmental organisations. **In:** *3rd International multidisciplinary scientific conference on Social Sciences and Arts SGEM2016*, Book 2: Political sciences, law, finance, economics and tourism, vol. 5: Economics and tourism, pp. 297-304. DOI: 10.5593/SGEMSOCIAL2016/B25/S07.039. (Indexed by *Web of Science*, *EBSCOhost*);
4. **Zdanovskis K.** (2017) Characteristics of nongovernmental sector in Latvia. **In:** Proceedings of the 8th international scientific conference "Rural Development 2017: Bioeconomy Challenges", ASU, Kaunas, pp. 1439.-1445. DOI: 10.15544/RD.2017.156. (Indexed by *EBSCOhost*, *Web of Science*);
5. **Zdanovskis K., Pilvere I.** (2018) Effect of the common agricultural policy on agriculture and the increasing role of non government. **In:** *Socialiniai tyrimai: mokslo darbai*. - Vol. 41(2) (2018), pp. 124-133. (Indexed by *EBSCOhost*);

6. **Zdanovskis K., Pilvere I.** (2019) Opportunities to improve the activity of farmer non-governmental organizations in Latvia. In: *6th SWS International Scientific Conference on Social Sciences 2019*: conference proceedings, Bulgarian Academy of Sciences - Sofia, Vol. 6(2): Economics and finance. Business and management, pp. 3-10.
DOI: 10.5593/SWS.ISCSS.2019.2/S04.001;
7. **Zdanovskis K., Pilvere I.** (2019) The methods of financial statement analysis for non-governmental organisations. In: *Research for Rural Development 2019*: annual 25th International scientific conference proceedings, Jelgava, Latvia University of Life Sciences and Technologies 2019. - Vol. 2, pp. 118.-125. DOI: 10.22616/rfd.25.2019.058 (Indexed by Scopus, EBSCOhost, Web of Science).

The research results were presented in 6 international scientific conferences and in 1 scientific seminar:

1. **Zdanovskis K.** Engagement of Agricultural Non-governmental Organisations in Making the Common Agricultural Policy. The 16th International Scientific Conference *Economic Science for Rural Development*, Jelgava, Latvia, April 23-24, 2015;
2. **Zdanovskis K.** Agricultural Development in Latvia After Joining the European Union. The 21st International Scientific Conference *Research for Rural Development 2015*, Jelgava, Latvia, May 13-15, 2015;
3. **Zdanovskis K.** Characteristics of Non-governmental Sector in Latvia. The 12th International Scientific Conference *Students on their way to science*, Jelgava, Latvia, April 21, 2017;
4. **Zdanovskis K.** Characteristics of Non-governmental Sector in Latvia. The 8th International Scientific Conference *Rural Development 2017: Bioeconomy Challenges*, Kaunas, Lithuania, November 23-24, 2017;
5. **Zdanovskis K.** Effect of the Common Agricultural Policy on Agriculture and the Increasing Role of Non-government Organisations. The 18th Ernestas Galvanauskas International Scientific Conference *Rethinking Regional Competitiveness*, Siauliai, Lithuania, November 29, 2018;
6. **Zdanovskis K.** The Methods of Financial Statement Analysis for Non-governmental Organisations. The 25st International Scientific Conference *Research for Rural Development 2019*, Jelgava, Latvia, May 15-17, 2019.

Other information:

Submitted applications for international research grants:

- German Academic Exchange Service (DAAD) Research Grants for *Doctoral Candidates and Young Academics and Scientists* (more than 6 months) (2015);

- National Scholarship Programme of the Slovak Republic – *Scholarship for international PhD students* (2017).

In relation to the dissertation under the programme ERASMUS+ the research work and traineeships in Germany were conducted:

- University of Applied Sciences Weihenstephan-Triesdorf – March 21 to September 23, 2016;
- Gerhard Meier Landwirtschaft (Bayerischer Bauernverband) – May 22 to August 18, 2017.

Publications in professional and other journals:

- “Nozīmīgākās lauksaimnieku nevalstiskās organizācijas Latvijā un Eiropas Savienībā”, *Saimnieks*. - Nr.11(137) (2015), pp. 18.-20;
- **Zdanovskis K., Pilvere I.** (2017) Characteristics of nongovernmental sector in Latvia. In: 12th International scientific conference "Students on their way to science": collection of abstracts, April 21, 2017 LLU, Jelgava. p. 157 - ISSN 2255-9566;
- **Zdanovskis K.** (2017) Characteristics of nongovernmental sector in Latvia. In: 8th International scientific conference "Rural development 2017: Bioeconomy Challenges": abstracts book, ASU, Kaunas, pp. 366.-367. ISBN 9786094491238.

Other activities:

- **Zdanovskis K.** took a part at the annual meeting of the members of the Bavarian Farmers Association (*Bayerischer Bauernverband*) with the presentation “Agriculture in Latvia”, November 18, 2016;
- **Zdanovskis K. and Pilvere I.** developed *Hierarchy of Farmers Organisations in Latvia in 2014* has been republished in the Latvian Farmers Federation brochure “*Apdzīvoti un ekonomiski aktīvi Latvijas lauki*”;
- **Zdanovskis K.** calculations of the dissertation are used in the brochure “*Latvia – For Fair and Equal Direct Payments*”, what Latvian farmers organisations are using for lobbying activates in European Union institutions for the Common Agricultural Policy (2021-2027) in Latvia;
- Member of organisers committee of **COPA-COGECA** Presidia meeting in Riga, June 1-3, 2015 (meeting of Presidents of EU member states farmer’s organisations);
- **Zdanovskis K.** representing Latvian farmers organisations in COPA-COGECA working parties and European Commission Civil Dialog Groups in Brussels.

IEVADS

Tēmas pamatojums un aktualitāte.

Vienādi domājošu indivīdu apvienības savu interešu aizstāvēšanai dažādās pasaules valstīs pastāv jau vismaz no 18.gs. beigām, kad vērojama sabiedrības apvienošanās nevalstiskajām organizācijām līdzīgās grupās, 1945. gadā iegūstot oficiālu statusu – Nevalstiskās organizācijas (NVO). Sākotnēji šo organizāciju funkcijas bija saistītas ar sabiedrības labklājības uzlabošanu un, sasniedzot sākotnējos mērķus un redzot, ka šādā veidā ir iespējams panākt rezultātu, organizācijas turpināja vienoties par jauniem mērķiem, palielinot darbības jomu daudzveidību, bet saglabājot savas galvenās iezīmes – vienādi domājošu indivīdu apvienības sabiedrības interešu pārstāvēšanai nekomerciālā nolukā bez būtiskas valdības ietekmes. Pēc darbības virziena NVO var iedalīt divās grupās: 1) sabiedrības labklājības uzlabošana, sociālo jautājumu risināšana, un 2) politisko procesu un normatīvo aktu izstrādes ietekmēšana. NVO darbības jomas paplašinājās, piemēram, mūsdienās vērojama arī aktīva nevalstisko organizāciju darbība lauksaimnieku interešu aizstāvēšanā ar mērķi būt klāt ar nozari saistītās politikas īstenošanā. Pasaules vadošo zinātnieku (Salamon, Anheier, 1997; Ishkanian, 2006; Lewis, 2014) pētījumi ir veikti, lai izpētītu nevalstisko organizāciju lomu sociālo procesu ietekmēšanā, īpaši sabiedrības labklājības uzlabošanā jaunattīstības valstīs. Ir veikti pētījumi (Rivza et al., 2010; Upite, Pilvere, 2011; Bojnec, Latruffe, 2013; Sokolova, et al., 2015; Hauka, Rivza, 2015; Todorova, 2016; Baležentis et al., 2019) par Kopējo lauksaimniecības politiku (KLP), Eiropas Savienības (ES) finanšu instrumentu ietekmi nozares attīstībā vai nozares strukturālajām izmaiņām u.c., bet zinātnieki maz ir veikuši pētījumus par lauksaimnieku organizāciju nozīmi lauksaimniecībā kopumā – ES vai tās dalībvalstu līmenī. Pieejamajos pētījumos par organizāciju un lauksaimniecības nozīmi zinātnieki (Pertev, King, 2000; Grabowski, 2016; Diao et al., 2016; Stamnova, Gveroski, 2016) analizējuši NVO lomu jaunattīstības valstīs nabadzības mazināšanā vai valsts makroekonomisko rādītāju veicināšanā, kur likumsakarīgi lauksaimniecībai ir būtiska nozīme ekonomikas izaugsmē, bet attīstītās valstīs rūpniecība kļūst nozīmīga valsts kopējā ekonomikā. Neatkarīgi no valsts attīstības līmeņa, lauksaimniecība joprojām saglabā būtisku lomu darbavietu radīšanā, pārtikas nodrošināšanā, vides un ainavas saglabāšanā, valsts makroekonomisko rādītāju uzlabošanā u.tml., kas arī nosaka pētījuma aktualitāti un NVO līdzdalības nepieciešamību šo uzdevumu īstenošanā, lai lauksaimnieku intereses būtu aizstāvētas salīdzinājumā ar citām nozarēm un sabiedrības grupām, kā arī dažādas normatīvajos aktos noteiktās saimniecisko darbību ierobežojušās prasības būtu reāli izpildāmas saimniecību līmenī.

Lauksaimnieku organizācijas ir izveidojušās katrā ES dalībvalstī, un to skaits ir atkarīgs no nozares attīstības intensitātes. Latvijā nav ierobežojumu lauksaimnieku NVO skaitam, un ikviens pēc savas gribas var dibināt organizācijas un piesaistīt tām jaunus biedrus. Nepilnvērtīga NVO klasifikatora dēļ, nav iespējams noteikt precīzu lauksaimniecībā iesaistīto nevalstisko organizāciju skaitu, bet pēc Centrālās statistikas pārvaldes datiem, NACE 2.0. red. 2018. gadā Latvijā A kategorijā ir 61 organizācija. Pētījums atklāj, ka Latvijā lauksaimnieku nevalstisko organizāciju konkurence un funkciju pārklāšanās ir vērojama horizontālo organizāciju līmenī, tās veic līdzīgas funkcijas, vienādi aktuāli risināmie jautājumi, atšķirīgs ir tikai to viedoklis par lauksaimniecības attīstību, biedru saimniecības darbības specifika un saimniecību struktūra, jo tās nav specializējušās atšķirīgos sektoros, kā piemēram, nozaru lauksaimnieku organizācijas. Latvijā lauksaimniecības un lauku attīstības nākotni NVO veido atbilstoši savu biedru interesēm, kas visbiežāk aptver tikai dažus no daudziem lauksaimniecības sektoriem, nesaskaņojot to ar citiem, radot īstermiņa, konkrētam sektoram atbalstošu politiku. Kompromiss starp dažādajiem lauksaimniecības sektoriem jeb vienota nacionāla līmeņa pozīcija ir spēcīgāks un ietekmīgāks lobēšanas instruments, organizācijām strādājot ar vienu kopīgu viedokli. Lobēšanas kapacitāte nevalstiskajās organizācijās ir atšķirīga, vadoties pēc to resursiem, katrai piesaistot speciālistus atšķirīgas pozīcijas aizstāvēšanai. Lauksaimnieku skaits un apstākļi lauksaimniecībākajai ražošanai Latvijā nav tik atšķirīgi, lai viena jautājuma lobēšanas aktivitātēm piesaistītu lielu speciālistu skaitu.

Pēc zinātniskajā literatūrā atrastās definīcijas, NVO ir jābūt no valdības ietekmes neatkarīgām, bet pētījums norāda uz pretējo, jo šo apgalvojumu pilnībā nav iespējams attiecināt uz lielākajām Latvijas lauksaimnieku horizontālajām nevalstiskajām organizācijām, kam ir noteicošā loma lauksaimniecības un lauku attīstības politikas veidošanā, un kas piedalās Zemkopības ministrijas (ZM) Konsultaītvajā padomē. Piekritot citu valstu zinātnieku apgalvojumam (Hrebenar et al., 2008; Schrama, Zhelyazkova, 2018), ka sabiedrības aktivitāte Austrumeiropas valstīs ir zema, sabiedrība neapzinās savas līdzdalības ieguvumus, nevalstiskajām organizācijām ir maza pieredze un liels attīstības potenciāls, likumsakarīgi, ka NVO sektora un sabiedrības aktivitātes stimulēšanai ir nepieciešams valsts finansiālais atbalsts lauksaimnieku organizācijām, līdz tās sasniedz spēju strādāt saskaņā ar pašfinansēšanās principiem. Latvijā lauksaimnieku NVO tiek dotētas kopš 2001. gada un ZM vairākkārtīgi ir saņēmusi aizrādījumus, ka nav skaidras metodikas dotāciju piešķiršanas kārtībai un finansējuma izlietošanas atbilstības novērtēšanai. Dotāciju pieejamība rada finansiālās drošības sajūtu, turpinot organizācijām veikt savus ierastos uzdevumus, bet ir riskants finanšu instruments ilgtermiņa attīstības

nodrošināšanai. Dotāciju samazināšanas gadījumā daudzas no organizācijām ar pamatdarbības ieņēmušiem nespētu nosegt darbības izdevumus.

Izteiktie apgalvojumi nenorāda, ka, pārtraucot organizāciju finansēšanu, atrisinātos konstatētās problēmas, bet tieši pretēji, organizācijas jāturpina dotēt to vājās attīstības dēļ, vienlaikus pilnveidojot dotāciju piešķiršanas mehānismu un organizāciju sistēmu Latvijā, tādejādi pakāpeniski samazinot dotāciju īpatsvaru. Jebkurā gadījumā organizāciju ieņēmumu struktūrā var parādīties valsts institūciju finansējums, bet tam jābūt par noteiktu uzdevumu izpildi, neneutralitātes nodrošināšanai. Iepriekš raksturotās problēmas un pētījumā veiktā lauksaimnieku aptauja norāda uz nepieciešamību veikt sektora pilnveidošanu.

No pētījumā izvērtētajiem un piedāvātajiem risinājumiem, nozares profesionāļi, ZM un Lauku atbalsta dienesta pārstāvji kā labāko risinājumu atzina NVO konsolidāciju vienotā “jumta” organizācijā. Iespējamais risinājums ir izstrādāts, novērtējot lauksaimniecības lomu tautsaimniecībā, raksturojot nevalstiskā sektora organizāciju lomu un funkcijas, analizējot lauksaimnieku organizācijas un to finansiālo stāvokli Latvijā, kā arī analizējot lauksaimnieku nevalstisko organizāciju sektorū Vācijā un Ungārijā.

Pētījuma ierobežojumi.

Latvijā ir vairāk nekā 70 dažādu lauksaimniecības nozaru un ietekmes līmeņa lauksaimnieku organizāciju, bet šis pētījums ir veikts par 5 galvenajām horizontālajām lauksaimnieku nevalstiskajām organizācijām, kurām ir noteicošā loma lauksaimniecības un lauku attīstības politikas veidošanā, jo tās apvieno lauksaimniekus un nozaru organizācijas, aktīvi veic savas funkcijas nacionālā un starptautiskā mērogā, ir Zemkopības ministrijas lauksaimnieku Konsultačīvās padomes biedres, un saņem valsts budžeta dotācijas. Starp daudzveidīgajām analizējamo lauksaimnieku organizāciju darbības funkcijām, pētījumā vairāk tiek raksturotas un analizētas organizāciju aktivitātes saistībā ar lauksaimniecību saistītās politikas veidošanu un īstenošanu, kā par galveno pamatdarbības funkciju un organizāciju dibināšanas iemeslu.

Pētījumā ir analizēts daudzveidīgs statistiskais materiāls ar atšķirīgu datu periodu, ko ietekmēja ierobežota datu pieejamība, kā arī atsevišķos rādītājos īsā laika periodā nav vērojamas būtiskas izmaiņas salīdzinājumā ar garāku laika periodu, sniedzot iespēju veikt notikumu salīdzināšanu makroekonomikas līmenī un kopumā par notiekošajiem procesiem sabiedrībā.

Starptautiskā pieredze lauksaimnieku NVO darbībā tika izvērtēta Vācijā un Ungārijā, izvēli noteica vairāki faktori: 1) tās ir ES dalībvalstis; 2) tajās ir līdzīgi politiskie un saimnieciskās darbības apstākļi kā Latvijā; 3) ir vienota lauksaimnieku nevalstiskā organizācija nacionālā un starptautiskā līmenī; 4) abas valstis saskaņā par nepieciešamību reorganizēt NVO sektorū, apvienojot lauksaimnieku organizācijas valsts reģionos, kas noteiktā laika periodā ir devis pozitīvus rezultātus. Nacionāla līmeņa organizācijas ir

dibinātas arī Lietuvā un Igaunijā, bet, atšķirībā no Vācijas un Ungārijas, tās nefunkcionē pilnvērtīgi nacionālā un starptautiskā līmenī, autoram secinot no profesionālās pieredzes un COPA-COGECA, lielākās un ietekmīgākās Eiropas līmeņa lauksaimnieku organizācijas, biedru analīzes.

Promocijas darba **hipotēze**: Novērtējot lauksaimnieku nevalstisko organizāciju darbības trūkumus Latvijā, un, izmantojot citu valstu lauksaimnieku organizāciju darbības pieredzi, ir iespējams pilnveidot lauksaimnieku nevalstisko organizāciju darbību nozares attīstībai Latvijā.

Pētījuma **mērķis**: Izvērtēt nevalstisko organizāciju aktivitātes lauksaimniecības nozarē Latvijā, lai izstrādātu to darbības pilnveidošanas konceptu, izmantojot starptautisku pieredzi.

Mērķa sasniegšanai izstrādātie un risinātie darba **uzdevumi**:

1. izpētīt nevalstisko organizāciju veidošanās un attīstības vēsturiskos, teorētiskos un juridiskos aspektus, darbības uzdevumus un funkcijas pasaule, kā arī Latvijā;
2. analizēt lauksaimniecības un Eiropas Savienības Kopējās lauksaimniecības politikas lomu tautsaimniecībā un lauku reģionu ilgtspējīgas attīstības veicināšanā Latvijā;
3. novērtēt lauksaimnieku nevalstisko organizāciju darbības modeli un analizēt to finansiālo stāvokli Latvijā;
4. izpētīt lauksaimnieku nevalstisko organizāciju attīstības un darbības pieredzi Vācijā un Ungārijā;
5. izstrādāt iespējamo lauksaimnieku nevalstisko organizāciju darbības pilnveidošanas koncepciju Latvijā, izmantojot starptautisku pieredzi.

Pētījuma **objekts** – lauksaimnieku nevalstisko organizāciju darbība nozares attīstībai Latvijā. Pētījuma **priekšmets** – lauksaimnieku nevalstisko organizāciju darbības pilnveidošanas iespējas Latvijā.

Izmantotās **pētījuma metodes**.

Nevalstisko organizāciju veidošanās un darbības vēsturisko un teorētisko aspektu, normatīvo aktu regulējuma analīzei izmantota monogrāfiski aprakstošā, grafiskā, analīzes, sintēzes un dokumentu analīzes metode.

Lauksaimniecības un nevalstisko organizāciju raksturošanai, finansiālās situācijas novērtēšanai izmantota datu vākšanas, grafiskā, kartogrāfijas, dinamikas rindu, korelācijas, salīdzināšanas metode.

Lauksaimnieku viedoklis par pašreizējo organizāciju darbību tika iegūts, izmantojot aptaujas metodi, rezultātus apstrādājot ar statiskās analīzes metodēm MS Excel un SPSS programmās. Organizāciju darbības pilnveidošanas iespējamie risinājumi novērtēti ar *T. Saaty* (2008) hierarhiju analīzes (*Analytic Hierarchy Process*) un ekspertu intervijas metodēm. Iespējamā lauksaimnieku organizāciju darbības pilnveidošanas modeļa izstrādē izmantota grafiskā metode un SVID analīze.

Pētījumā izmantotā informācija:

- ārzemju un Latvijas zinātnieku atziņas par nevalstiskā sektora organizācijām, to darbību, ES KLP, lauksaimniecību un lauku attīstību;
- ES normatīvie akti par Kopējo lauksaimniecības politiku un ES Pārredzamības reģistru;
- Latvijas Republikas (LR) likumi, Ministru kabineta (MK) noteikumi un normatīvo aktu anotācijas par biedrībām un nodibinājumiem, lauksaimniecību un lauksaimnieku NVO;
- Latvijas un ES līmeņa lauksaimnieku nevalstisko organizāciju informācija par to darbības aktivitātēm un vēsturisko attīstību;
- LR Centrālās statistikas pārvaldes, Eurostat, Lursoft (uzņēmumu datu bāze), LR Uzņēmumu reģistra, LR Zemkopības ministrijas, LR Valsts kancelejas, Sabiedrības integrācijas fonda, Latvijas Pilsoniskās alianses, Eiropas Komisijas (EK) Budžeta un EK Lauksaimniecības ģenerāldirektorāta pētījumi un statistikas apkopojumi;
- lauksaimnieku aptaujā un ekspertu intervijās (t.sk. arī hierarhiju analīzē) iegūtā informācija.

Pētījuma zinātniskais nozīmīgums.

Veiktais pētījums papildina Latvijas pētījumu bāzi ar unikālu zinātnisko darbu par lauksaimnieku nevalstiskajām organizācijām un to darbības pilnveidošanas iespēju izvērtējumu. Pētījuma rezultātu aprobācijai izstrādātās un publicētās zinātniskās publikācijas papildina starptautiskās zinātniskās datubāzes ar jauniem ierakstiem par lauksaimnieku nevalstiskajām organizācijām pasaules attīstīto valstu līmeni.

Statistikas datu analīze par nevalstisko organizāciju sektoru, akronīmu lietošanu, klasifikāciju u.tml. sniedz informāciju par aktuālo situāciju, un ir izmantojama kā saīdzinājums iepriekš veiktiem citu zinātnieku pētījumiem, lai novērtētu sektora izmaiņas, attīstību, iepriekš definēto problēmu risināšanu vai izteiktu nākotnes prognozes. Iegūtie pētījuma rezultāti ir izmantojami akadēmiskajā procesā un citos pētījumos gan ekonomikas, gan sociālo zinātņu nozarēs.

Izmantotās pētījuma metodes paplašina to pielietojuma jomas un norāda uz to atbilstību ar lauksaimniecību saistītos pētījumos, kā arī atvieglos metožu izvēli jaunos ar nozari saistītos pētījumos.

Pētījuma tautsaimnieciskā nozīme.

Pētījuma rezultāti ir praktiski izmantojami lauksaimnieku nevalstisko organizāciju sistēmas pilnveidošanai Latvijā. Organizāciju sistēmas sakārtošana radītu profesionālu lauksaimnieku organizāciju sadarbībai ar valsts un ES lēmējinstitūcijām, kā arī citu valstu lauksaimnieku organizācijām, un sabalansētu lauksaimniecības nozaru interešu pārstāvēšanu, neatkarīgi no nozares lieluma vai ieguldījuma valsts makroekonomiskajos rādītājos. Tiktu labāk koordinētas un nodalītas funkcijas un uzdevumi dažādām iesaistītajām

lauksaimnieku interešu pārstāvošajām un konsultējošām organizācijām. Pētījuma rezultāti būtu noderīgi ZM, pilnveidojot sadarbību ar lauksaimnieku nevalstiskajām organizācijām pēc LR Valsts kontroles (2019) ieteikumiem.

Pētījumā veiktajā lauksaimnieku aptaujā tika iegūta plaša informācija par lauksaimnieku iesaistīšanās aktivitāti NVO, neiesaistīšanās iemesliem un vispārēju organizāciju darbības novērtējumu. Lai arī lauksaimnieku aptauja tika veikta 2018. gada otrajā pusgadā, nav vērojama būtiska sabiedrības līdzdalības aktivitātes palielināšanās Latvijā, un iegūtie aptaujas rezultāti joprojām ir izmantojami problēmajautājumu identificēšanai.

Statistikas datu analīzes rezultāti par lauksaimniecības attīstības rādītājiem, nozares ieguldījumu valsts ekonomikā, ražošanas izmaksu salīdzinājums ar citām ES dalībvalstīm u.c. pētījuma rezultāti ir izmantojami politikas plānošanas procesā vai savienojumā ar citiem pētījumiem, analizējot un pamatojot nozares nozīmīgumu.

Pētījuma novitātes:

- izstrādāts iespējamais lauksaimnieku organizāciju sistēmas pilnveidošanas modelis Latvijā, veicot izvērstu lauksaimnieku nevalstisko organizāciju darbības un finanšu analīzi Latvijā, kā arī izmantojot lauksaimnieku nevalstisko organizāciju pieredzi Vācijā un Ungārijā;
- veikta padziļināta vadošo lauksaimnieku nevalstisko organizāciju darbības un finanšu analīze Latvijā un norādīts uz iespējamajiem trūkumiem organizāciju darbības stabilitātē ilgtermiņā;
- novērtēti iespējamie sadarbības virzieni lauksaimnieku organizācijām Baltijas valstu līmenī;
- analizēti nevalstisko organizāciju sektora teorētiskie aspekti un aktuālā situācija Latvijā, norādot uz iespējamajiem trūkumiem, lai panāktu lielāku pārskatāmību pār tā aktivitātēm, finanšu plūsmu un iesaistītajām personām, īpaši organizācijām, kuras iesaistītas politikas plānošanas procesā.

Aizstāvamās tēzes.

1. Nevalstisko organizāciju attīstība, to skaita palielinājums un aktivitātes dažādās pasaules valstīs, ir radījusi būtiskas problēmas organizāciju definījumā un klasifikācijā.
2. Eiropas Savienības un nacionālā līmenī nav normatīvo aktu, kas tieši regulētu vai ierobežotu lauksaimnieku nevalstisko organizāciju darbību.
3. Lauksaimniecība ir nozīmīga nozare Latvijā, kas dod ieguldījumu valsts tautsaimniecībā, lauku vides un ainavas saglabāšanā, ilgtspējīgas lauku reģionu ekonomiskās aktivitātes veicināšanā.
4. Lauksaimnieku nevalstisko organizāciju darbības pilnveidošanas priekšlikumi Latvijā izstrādāti, veicot organizāciju darbības un finansiālā stāvokļa analīzi, kā arī līdzīgu nevalstisko organizāciju attīstības izpēti Vācijā un Ungārijā.

5. Pilnveidojot lauksaimnieku nevalstisko organizāciju darbību Latvijā, ir iespējams uzlabot lauksaimnieku iesaistīšanās aktivitāti tajās, veicinot līdzdalību politikas veidošanā un sabiedrības izglītošanā.

1. NEVALSTISKO ORGANIZĀCIJU VEIDOŠANĀS UN DARBĪBAS VĒSTURISKIE UN TEORĒTISKIE ASPEKTI, NORMATĪVAIS REGULĒJUMS

Nodajās apjoms ir 44 lpp., ar 2 tabulām un 4 attēliem. Izvirzītās tēzes:

1) Nevalstisko organizāciju attīstība, to skaita palielinājums un aktivitātes dažādās pasaules valstīs, ir radījusi būtiskas problēmas organizāciju definējumā un klasifikācijā; 2) Eiropas Savienības un nacionālā līmenī nav normatīvo aktu, kas tieši regulētu vai ierobežotu lauksaimnieku nevalstisko organizāciju darbību.

Darba **pirmajā nodalā** izpētīta nevalstisko organizāciju vēsturiskā attīstība un darbības uzdevumu un funkciju veidošanās atbilstoši pasaules attīstības tendencēm, analizēta nevalstisko organizāciju definēšana, akronīmu lietošana un klasifikācijas metodes dažādos pasaules regionos, izpētīta lauksaimniecības un lauksaimnieku nevalstisko organizāciju loma nozares un lauku reģionu attīstības un dažādības veicināšanā, kā arī analizēti saistībā ar pētījuma tēmu Eiropas Savienības (ES) un nacionāla līmeņa normatīvie akti.

1.1. Nevalstisko organizāciju attīstības vēsture pasaulē

Nevalstiskās organizācijas ir augsta līmeņa sabiedrisko procesu dalībnieki gan vietējā, gan starptautiskā līmenī, kā politisko jautājumu advokāts mazāk aizsargāto personu un kopienu interesēs (Young, Dhanda, 2013). NVO darbība ir daudz senāka, kā šī frāze ieguva popularitāti. NVO pēc savas būtības ir vienādu interešu aktīvistu apvienošanās kāda problēmjautājuma risināšanā. Nevienā literatūras avotā zinātnieki vēl nav precīzi norādījuši, kura bija pirmā nevalstiskā organizācija pasaulē, vien uzsverot, ka šo organizāciju pirmsākumi meklējami Amerikas Savienotajās Valstīs (ASV). D. Lewis (*Lewis*) (2009) norāda, ka NVO dažādās formās pastāvējušas jau gadsimtiem ilgi, bet savu nosaukumu un atpazīstamību tās ieguvušas 20.gs. beigās, palielinoties to skaitam un veicot aktīvāku darbību starptautiskā mērogā. D. Lewis (2009), T.R. Dāvis (*Davies*) (2007) un S. Čarnovics (*Charnovitz*) (1997) uzsver, ka mūsdienu izpratnē pazīstamo NVO vēsture aizsākās 18.gs. Eiropas rietumu valstīs, kad mazās nacionālās organizācijas apvienojās un, palielinot savu ietekmi, kļuva atpazīstamas starptautiskā līmenī, iegūstot nosaukumu Starptautiskās nevalstiskās organizācijas (*International Non-Governmental*

Organizations), lai daudzu valstu sabiedrībai aktuālos jautājumus, kā vergu tirdzniecība un sabiedrības brīva pārvietošanās, kopīgi risinātu starptautiskā mērogā. Literatūras avotos pirmās minētās organizācijas ir 1833. gadā ASV dibinātā Amerikas Pretverdzības kustība (*American Anti-Slavery Society*); 1838. gadā Apvienotajā Karalistē dibinātā Pret graudu likumu līga (*Anti-Corn Law League*), kura iestājās par brīvo tirdzniecību; 1839. gadā Apvienotajā Karalistē dibinātā Pretverdzības kustība (*Anti-Slavery Society*), kura iestājās par cilvēktiesībām u.c. Literatūras avotos zinātnieki apskata un analizē starptautiskās NVO (INVO), kas ir vairāk atpazīstamas un darbība ir vērsta ilgtermiņā, mazāk pievēršot uzmanību nacionāla līmeņa organizācijām, kas ir aizsākums INVO.

Oficiālu statusu un nozīmi akronīms Nevalstiskās organizācijas ieguva līdz ar Apvienoto Nāciju Organizācijas (ANO) nodibināšanu 1945. gadā. ANO bija pēctecis organizācijai Tautu Savienība (*League of Nations (1920.)* miera nodrošināšanai pasaulei pēc Otrā pasaules kara (United Nations, [b.g.]). ANO statūtu 10. nodaļas 71. pants paredzēja, ka ANO Ekonomikas un sociālo lietu komiteja (*The Economic and Social Council (ECOSOC)*) var konsultēties ar nevalstiskajām organizācijām, kurās nodarbojas ar ANO kompetencē esošajiem jautājumiem. NVO klūstot pamanītākām un uzklausītām, turpināja palielināties to aktivitāte un skaits nacionālā un starptautiskā mērogā. Paplašinoties to darbības jomām, organizāciju iedalījums NVO un INVO guva lielāku aktualitāti. D. Lewis un N. Kanji (2009) uzsvēr, ka 20.gs. 80.-90.-tajos gados bija vērojams straujš NVO skaits pieaugums, un ticamas un visaptverošas statistikas trūkuma dēļ, nav iespējams precīzi novērtēt kopējo NVO organizāciju skaitu pasaulei. Pēc Starptautisko organizāciju asociācijas (2019) (*Union of International Associations*) norādēm, 2019. gada sākumā salīdzinājumā ar 1990. gadu, INVO skaits bija palielinājies no 6 līdz 70 tūkstošiem. Galvenie šo organizāciju skaita pieaugumu veicinošie faktori bija tehnoloģiju un jaunattīstības valstu attīstība, t.sk. arī bijušo Padomju Savienības valstu.

Analizējot zinātniskās literatūras avotus, autors secina, ka arī mūsdienu Latvijas teritorijā nevalstiskās organizācijas, t.sk. lauksaimnieku nevalstiskās organizācijas pastāvējušas jau no 19.gs. beigām. Šo organizāciju dibināšanas iemesli ir līdzīgi kā citās valstīs, kas bija saistīti ar dzimtbūšanas atcelšanu un lielāku sabiedrības iespēju brīvi rīkoties kopīgu risinājumu meklēšanai, apvienojoties biedrībās. Organizācijas lauksaimniecībā primāri tās tika radītās ar mērķi, lai nodrošinātu jaunizveidotās saimniecības ar darba rīkiem, lopiem, sēklu, minerālmēslojumu u.c., kā arī veica izglītošanu, statistikas apkopošanu, organizēja kultūras dzīvi lauku teritorijā u.tml. Organizācijas pastāvēja līdz Otrajam pasaules karam, kura laikā biedrību aktivitātes zaudēja aktualitāti, un pēc Latvijas okupācijas, tās biedrības, kas nepauda jaunajai varai draudzīgu ideoloģiju, pamazām tika apspiestas no jaunās varas puses (LAB, 2019).

Autoraprāt, toreizējo biedrību funkcijas Latvijas teritorijā būtiski neatšķiras no mūsdienu lauksaimnieku biedrību darbības aktivitātēm. Tomēr tolaik vēl neattīstītos tehniskajos un komunikācijas apstākļos, biedrībām bija liela loma lauksaimnieku kooperācijā, izejmateriālu un resursu iegādē un produkcijas realizācijā. Arī toreiz biedrību darbība tika pilnveidota, pielāgojoties aktuālajai situācijai, kā arī lauksaimnieki jau tolaik secināja, ka biedrībām ir jāapvienojas “jumta” organizācijā, t.sk. veidojot sadarbību Baltijas valstu līmenī (Bilmans, 1928).

Neskatoties uz NVO ilgo pastāvēšanas laiku, organizāciju skaita pieaugumu, darbības jomu paplašināšanos un dažādo attīstību pasaules reģionos, tās joprojām saglabā savas pamatfunkcijas sabiedrības interešu aizstāvēšanā un pakalpojumu nodrošināšanā, darbojoties mijiedarbībā ar citiem sektoriem, kā valsts institūcijas, komersanti un organizācijās neiesaistītā sabiedrības daļa, veidojot starpnieka lomu noteiktu funkciju izpildīšanā un informācijas pārnesē. Organizācijām nav strikti noteiktas funkcijas vai veicamās aktivitātes, kas var būtiski atšķirties pēc organizācijas lieluma, darbības sfēras, mēroga u.c. faktoriem. Papildus biedru interešu pārstāvēšanai, R. Bodzickis (*Bodziacki*) (2018); H. Hallema (*Hallemaa*) un Ü. Mandera (*Mander*) (2009); un PEF (2013) raksturo vispārīgas NVO funkcijas kā uzraudzīt valsts institūciju aktivitātes, konsultēt un izglītot biedrus un sabiedrību, ģenerēt jaunas idejas – veicinot to īstenošanu, iedzīvotāju iesaistīšanos sabiedriskajās aktivitātēs un savu tiesību aizstāvēšanā u.tml. NVO lielums un aktivitāte ir atkarīga no to sasniedzamajiem mērķiem, nozares/sektora aktivitātes, pieejamā finansējuma, biedru aktivitātes, spējas pielāgoties pārmaiņām sabiedrībā, politiskajos un ekonomiskajos procesos. NVO skaita un darbības jomu palielināšanās norāda, ka tās tiek uzsklausītas, ir ietekmīgas un sasniedz izvirzītos mērķus. Vienlaikus straujā sektora attīstība kopš 19.gs. beigām ir sarežģījusi tā pārskatāmību, un veicinājusi nepieciešamību veidot vienotu sektora definējumu, akronīmu lietošanu un klasifikāciju.

1.2. Nevalstisko organizāciju definēšanai izmantotā terminoloģija un akronīmi

Vienotas klasifikācijas, definējumu un akronīmu lietošanas sistēmas izveide, īpaši pieaugot starptautiskajai sadarbībai, būtu noderīga sektora pārskatāmībai globālā mērogā. Tomēr zinātnieki dažādos pasaules reģionos šo ideju neatbalsta vienprātīgi, vēloties saglabāt organizāciju vēsturiskās iezīmes. Pirmie mēģinājumi definēt sektoru bija tā nosķiršana no cita veida organizācijām un institūcijām. T. Levits (*Levitt*) (1975) rosināja ieviest “Trešā sektora” ideju, iedalot organizācijas un institūcijas trīs veidos:

- I sektors: Valdības iestādes;
- II sektors: Biznesa un uz peļņu orientētās institūcijas;
- III sektors: Nevalstiskās organizācijas, kas nav klasificējamas pie pirmajiem diviem sektoriem jeb “Trešā sektora” organizācijas.

Termina “Trešais sektors” mērķis ir aizstāt daudzveidīgo NVO akronīmu sarakstu ar vienu universālu apzīmējumu, tomēr L. Salamons (*Salamon*) un H. Anheiers (*Anheier*) (1992) apšauba “Trešā sektora” definīcijas lietderību, jo daudzveidīgie akronīmi ir vēsturiski veidojušies, balstoties uz senām tradīcijām un kultūru, un pasaулē pastāvošās organizācijas nav vienādi mērāmas un klasificējamas. Pasaülē populārākie NVO definējumi un akronīmi pēc D. Lewis (2014) domām ir:

- **bezpeļņas organizācijas** (*Nonprofit Organization (NPOs)*);
- **brīvprātīgās vai labdarības organizācijas** (*Voluntary (VOs) or Charity Organizations*);
- **sabiedriskās organizācijas** (*Civil Society Organisations (CSOs)*).

20.gs. beigās A. Najama (*Najam*) (1996) jau bija identificējusi 48 pasaülē biežāk lietotos akronīmus NVO apzīmēšanai, bet D. Lewis (2014) apgalvo, ka saraksts ir tālu no pilnības un to skaits ir krietni lielāks. “Trešā sektora” definīcija ir viens no vienkāršākajiem un universālākajiem veidiem, kā nošķirt nevalstiskās organizācijas no pārējām institūcijām, bet šāds iedalījums neraksturo nevalstisko organizāciju darbības jomu vai reģionu. Savukārt Pasaules ekonomikas forums (2013) (*World Economic Forum*) pētījumā norādīts, ka mūsdienās mainoties nevalstisko organizāciju funkcijām un uzdevumiem, vēsturisko trīs sektoru iedalījumu papildina “Ceturtais sektors”, kas ir tā sabiedrība daļa, kura nav iesaistījusies nevalstisko organizāciju aktivitātēs, kas īpaši attiecas uz valstīm ar zemu sabiedrības iesaistīšanās līmeni organizāciju aktivitātēs. Palielinoties NVO un INVO skaitam, darbības jomām un popularitātei pasaülē, zinātnieki sāka pievērst lielāku uzmanību organizāciju klasifikācijai un sektora definīcijas radīšanai, sektora pārskatāmībai globālā mērogā. Zinātnieku pētījumos nav vienprātības, kādas pamatlīdzības jāveic organizācijai; vai nacionāla līmeņa NVO un INVO, kā arī organizācijas jaunattīstības valstīs, sabiedrības labklājības un dzīves līmeņa uzlabošanas jautājumos, un citu jomu organizācijas ir vienlīdzīgi pieskaitāmas NVO sektoram.

Sektora sakārtošanai, L. Salamon un H. Anheier (1997) iesaka 5 organizāciju raksturlielumus, kā: 1) aktīva, 2) privāta bez valsts institūciju dalības un ietekmes, 3) bezpeļņas, 4) autonoma – neatkarīga lēmumu pieņemšanā, un 5) brīvprātīgo līdzdalība; lai tās būtu piederīgas nevalstiskajām jeb “Trešā sektora” organizācijām, kā arī norādītu, ka tās ir sabiedrības radītas un neatkarīgas no valsts institūciju ietekmes. A. Vakils (*Vakil*) (1997), A. Fovlers (*Fowler*) (1997) un S. Morris (*Morris*) (2000) atdzīst, ka iepriekš minētie 5 raksturlielumi ir piemēroti sektoram atbilstošo organizāciju definēšanai dažādos pasaules reģionos, bet sektora aktivitāšu palielināšanās dēļ, tā pārskatāmība un saīdzināšana ir iespējama, veicot organizāciju klasifikāciju pēc darbības jomas.

Par vienu no veiksmīgākajiem klasifikatoriem tiek uzskatīts 1996. gadā John Hopkins universitātes (ASV) pētnieku radītais Starptautiskais bezpeļņas

organizāciju klasifikators (*International Classification of Nonprofit Organizations (ICNPO)*), kam par pamatu izmantots ANO Starptautisko standartu klasifikators (*International Standard Industrial Classification (ISIC)*).

Universitātes pētniekus radīt ICNPO rosināja tolaik ISIC 3. redakcija bez NVO sektoram dažām būtiskām kategorijām, ar kurām ISIC tika papildināts 4. redakcijā. L. Salamon et.al (2017) norāda, ka klasifikāciju sarežģī organizācijas ar vairākām darbības aktivitātēm, galveno aktivitāti nosakot pēc organizācijas lielākā ienākumu avota (finansējuma vai brīvprātīgo organizāciju gadījumā - pēc dalībnieku specializācijas). Autorprāt ICNPO ar 27 pozīciju iedalījumu ir veiksmīgs risinājums NVO sektora klasifikācijai, jo tam par pamatu ir izmantots ISIC, no kā ir arī veidots *Eiropas Kopienas saimnieciskās darbības statistiskais klasifikators* (NACE), tādejādi padarot NVO sektoru vieglāk salīdzināmu ar citiem sektoriem. Tomēr nacionālā līmenī ICNPO vairāk izmanto kā pamatu individuāla klasifikatora radīšanai, ko norāda arī H. Hallemaa, Ü. Mander (2009), P. Bačmans (*Bachmann*) (2013) u.c. zinātnieki, ka nacionālā līmeņa nevalstiskā sektora klasifikācija dažādās valstīs ir veidota, pielāgojot kādu no pasaulē vadošajiem klasifikatoriem, atbilstoši situācijai un NVO sektora attīstības tendencēm valstī.

Nacionāla līmeņa klasifikatora veidošanu Latvijā uzsāka 2005. gadā. Latvijas Pilsoniskā alianse (LPA) (2005) ieteica izmantot INCPO kā veiksmīgāko globālā mēroga klasifikatoru, bet Latvijas Republikas *Īpašu uzdevumu ministra sabiedrības integrācijas lietās sekretariāts* (2008) norādīja, ka piemērotāks būtu COPNI jeb Mājsaimniecības apkalpojošo bezpečības institūciju klasifikātors (*Classification of the Purposes of Non-Profit Institutions Serving Households*), kam nepiekrit LPA (2005) norādot, ka COPNI ir pārāk mazs jomu iedalījums. Kā arī abos pētījumos tiek uzsvērts, ka starptautiskās klasifikācijas sistēmas jāievieš, pielāgojot Latvijas NVO sektora apstākļiem, kā arī nebūtu ieteicams izmantot NACE klasifikatoru, tā plašā iedalījuma dēļ.

Latvijā kopš 2016. gada ir nacionāla līmeņa klasifikators, darbības jomu iedalījumu nosakot MK 2015. gada 22. decembra noteikumiem Nr. 779 *par Biedrību un nodibinājumu klasificēšanu*. Līdzīgi kā citās valstīs, lai izvairītos no kategoriju sadrumstalošības, šis klasifikators klasificē jomas ar lielu organizāciju skaitu, tādejādi neiegūstot vispārīgu sektora pārskatāmību, neatkarīgi no organizāciju skaita konkrētā nozarē, t.sk. lauksaimnieku organizācijām.

Autors uzskata, ka pielāgota NACE klasifikācijas sistēma, papildinot ar NVO tipiskām kategorijām, būtu piemērotākais variants nevalstisko organizāciju klasifikācijai, tieši daudzveidīgā kategoriju iedalījuma dēļ. Pieaugot organizāciju skaitam un ietekmei, klasifikācijai ir būtiska loma sektora informācijas sakārtošanā un sistematizēšanā, ko veicinātu līdzīgu klasifikācijas sistēmu lietošana dažādos sektoros. Klasifikācijas sistēmas nepilnības apgrūtina arī lauksaimnieku organizāciju aktivitāšu pārskatāmību.

Lai gan lauksaimnieki ir salīdzinoši maza sabiedrības daļa, to skaitam ir tendence sarukt, bet to organizāciju lobija spēks ir vienlīdz efektīvs vai pat lielaks par citām jomām, kur tiek aizstāvētas krietni lielākas sabiedrības daļas intereses (Bednarikova, Jilkova, 2012).

1.3. Eiropas Savienības Kopējās lauksaimniecības politikas un lauksaimnieku nevalstisko organizāciju vēsturiskā attīstība, un savstarpējā mijiedarbība

Lauksaimniecība ir uzskatāma par vienu no senākajām nozarēm, kura visbiežāk asociējas tikai ar pārtikas ražošanu. Lauksaimniecība, atbilstoši ES NACE klasifikācijai, Latvijā ietver trīs apakšnozares - lauksaimniecību, mežsaimniecību un zivsaimniecību. Lai gan šīs trīs nozares nav cieši saistītas, tomēr tās tiek klasificētas kā viena nozaru kopa, jo tās izmanto primāros resursus un nodrošina to saglabāšanu nākamajām paaudzēm. Primāro nozaru apakšnozaru veids un īpatsvars katrā reģionā ir atšķirīgs. Papildus pārtikas produktu ražošanai, lauksaimniecībai nozīmīga loma valsts ekonomikā un sociālo funkciju nodrošināšanā lauku reģionos. A. Stamnova (*Stamnova*), M. Gverovskis (*Gveroski*) (2016); L. Jazs (*Yazc*) (2015) nozares lomu un to nozīmīgumu raksturo, uzsverot galvenos uzdevumus:

- darbavietu radīšana;
- valsts makroekonomisko rādītāju uzlabošana;
- pārtikas nodrošināšana;
- klimata pārmaiņu ierobežošana;
- patēriņtam drošas pārtikas ražošana;
- vides un ainavas saglabāšana;
- tūrisma un infrastruktūras attīstības veicināšana;
- izejvielu iegūšana sekundārajām nozarēm;
- nelauksaimnieciskās uzņēmējdarbības attīstīšana; u.c.

Vienlaikus lauksaimniecība ir sarežģīta nozare, ar ierobežotiem zemes resursiem, to nav iespējams pārceļt uz citu, izdevīgāku reģionu vai jebkurā brīdi regulēt ražošanas apjomus. I. Upīte, I. Pilvere (2011) norāda, ka būtiskākie lauksaimniecību ietekmējošie faktori ir laikapstākļi, ierobežoti zemes resursi, tirgus svārstības, tehnoloģiju trūkums, vides politika, politiskā nostāja u.c. Nozares sarežģības dēļ, lauksaimnieki ES jau vēsturiski tiek finansiāli atbalstīti, un lai lauksaimnieciskā ražošana ierobežotos apstākļos nenodarītu kaitējumu videi, un taktu nodrošināta sabalansēta iepriekš raksturoto uzdevumu un funkciju izpilde, lauksaimniecisko darbību jau kopš 20.gs. 50-tajiem gadiem ES regulē un ierobežo Kopējā lauksaimniecības politika (KLP). Šī ir viena no vecākajām politikām ES, un tajā veiktas daudzas reformas, pielāgojoties klimatisko apstākļu maiņai, tirgus izmaiņām un citiem procesiem pasaulē, kas

ietekmē lauksaimniecisko ražošanu un patērētāju pirktpēju. Arvien lielāka uzmanība tiek pievērsta ilgtspējīgai ražošanai, kas nav savienojama ar nepārdomātu resursu izmantošanu, tiesā atbalsta sistēmu no ražošanas atbalstīšanas orientējot uz videi draudzīgu saimniekošanu, KLP iekļaujot arvien jaunas vidi saudzējošas prasības (DG AGRI, 2013). KLP kļūstot par sarežģītu (Kuhmonen, 2018, White, 2017) un videi draudzīgu politiku (Alons, 2017; Cortignani, Dono, 2018), palielinoties ES dalībvalstu skaitam ar ļoti atšķirīgiem saimniekošanas apstākļiem un lauksaimniecības attīstības līmeni tajās, būtiski pieaug lauksaimnieku nevalstisko organizāciju nozīme ar lauksaimniecību saistītās politikas radīšanā, prasību sabalansēšanā ar reāli izpildāmiem nosacījumiem, un nosacījumu izskaidrošanā lauksaimniekiem.

Nacionāla līmeņu lauksaimnieku organizāciju pirmsākumi Eiropas Savienībā un mūsdienu Latvijas teritorijā ir meklējami jau 19.gs. beigās (skatīt 1.1. apakšnodaļu). Piemēram, Vācijā pirmā lauksaimnieku organizācija tika dibināta 1893. gadā, bet mūsdienu aktīvā Vācijas lauksaimnieku asociācija (“Deutscher Bauernverband - DBV”) ir dibināta 1948. gadā. Latvijā un Vācijā jau 20.gs. sākumā lauksaimnieki saprata, ka vienota nacionāla līmeņa “jumta” organizācija ir spēcīgākais risinājums lauksaimnieku interešu pārstāvēšanai (Bilmans, 1928; Spickermann, 2001). Savu otro atdzīšanu lauksaimnieku organizācijas Latvijā piedzīvoja 20.gs. 90-tajos gados pēc Latvijas neatkarības atgūšanas (skatīt 2.3. un 2.4. apakšnodaļu), mēģinot tuvināties Rietumu pasaulei. Līdz ar to bijušajās Padomju Savienības valstīs Centrāleiropā un Austrumeiropā, t.sk. Latvijā sabiedrības iesaistīšanās pieredze nevalstiskajās organizācijas ir būtiski mazāka nekā Vācijā vai citās Rietumeiropas valstīs (Schrama, Zhelyazkova, 2018). Tomēr vēlme pietuvoties rietumu valstu attīstības līmenim, iestāties ES, bija motivējošs faktors veidot nevalstiskās organizācijas, bet to nostiprināšanos kavēja īsais laika posms Latvijā, kad jaundibinātajām NVO bija jāķūst konkurents pējgām ar senajām Rietumeiropas lauksaimnieku NVO, aizstāvot nozares intereses ES. Jo senāka ir NVO attīstības vēsture kādā no valstīm, jo vairāk sabiedrība apzinās to nozīmi, un tām ir nostiprinātas spēcīgākas interešu lobēšanas iespējas.

Veidojoties kopīgām valstu politikām (sākotnēji Eiropas Ekonomiskajā Kopienā, šobrīd ES), veidojās kopīgas dalībvalstu nevalstiskās organizācijas lauksaimnieku interešu aizstāvēšanai komunikācijā ar Eiropas institūcijām politikas plānošanas un īstenošanas jautājumos. Viena no senākajām un lielākajām Eiropas līmeņa lauksaimnieku “jumta” organizācijām komunikācijā ar ES institūcijām ir 1958. gadā dibinātā COPA-COGECA, kas apvieno visu ES dalībvalstu nacionālā līmeņa lauksaimnieku organizācijas (COPA..., [b.g.]; COGECA..., [b.g.]). COPA-COGECA ietekmi ES institūcijās raksturo tās ilgais pastāvēšanas laiks, plašs pārstāvēto lauksaimniecības sektoru skaits, un ir lielākais starp 68 Eiropas Komisijas (EK) Lauksaimniecības ģenerāldirektorāta

(DG AGRI) konsultatīvajiem partneriem (lauksaimnieku, pārtikas ražotāju un tirgotāju, vides un dzīvnieku labturības organizācijām u.c.). COPA-COGECA pārstāvji piedalās visās 13 EK DG AGRI Sociālā dialoga darba grupās, kopā iegūstot 25.9% atmaksāto ekspertu vietas starp 68 konsultatīvajām organizācijām (DG AGRI, [b.g.]). No Latvijas COPA-COGECA ir iestājušās 5 lielākās horizontālās lauksaimnieku organizācijas, kuru pārstāvji arī piedalās EK DG AGRI Sociālās dialoga darba grupās.

Mūsdienās visas ES dalībvalstis savas valsts pozīcijas un intereses aizstāv ES institūcijās, t.sk. arī lauksaimnieku organizācijas. Tikai katrā dalībvalstī ir atšķirīgs veids, kā informācija nonāk ES institūcijās. Piemēram, Vācijā, Ungārijā, Austrijā aktivitātes ES līmenī tiek koordinētas caur vienu nacionālu līmeņa organizāciju ar vienu kopīgu lauksaimnieku pozīciju, kamēr Latvijā katra lauksaimnieku organizācija savu iespēju robežās veic aktivitātes ES institūcijās ar atšķirīgām lauksaimnieku pozīcijām.

Nacionāla līmeņa NVO sadarbība ar ES institūcijām ir iespējama caur ES līmeņa lauksaimnieku organizācijām kā COPA-COGECA u.c., kas ir ES institūciju noteiktie konsultatīvie partneri. Savukārt dalība šajās ES līmeņa lauksaimnieku organizācijās ir atkarīga no NVO finansiālajiem resursiem – spējas nosegt dalības maksu un komandējuma izdevumus. Atšķirībā no citām valstīm ar vienu spēcīgu nacionālu līmeņa lauksaimnieku “jumta” organizāciju, Latvijas lauksaimnieku organizāciju dalību ES līmeņa pasākumos līdzfinansē Zemkopības ministrija. Vienota nacionāla līmeņa organizācija būtu finansiāli spēcīgāka un ietekmīgāka, optimizējot resursu izmantošanu, izvairoties no veicamo aktivitāšu dublēšanās, un strādājot ar vienotu nacionālu līmeņa lauksaimnieku pozīciju.

NVO loma un ietekme sabiedrībā tiek vērtēta pretrunīgi, tomēr Rietumeiropas valstu un Eiropas līmeņa lauksaimnieku organizāciju darbība vēsturiski ilgā laika posmā apliecinā NVO spēju izpildīt noteiktās funkcijas. Lauksaimnieku organizāciju funkcijas un uzdevumi ir dažādi, vadoties no pārstāvētās nozares un sasniedzamajiem mērķiem. Viena no visbiežāk dzirdētajām lauksaimnieku organizāciju funkcijām ir biedru interešu aizstāvēšana politikas plānošanas jautājumos, bet kopējais funkciju apjoms ir plašāks, raksturojot NVO lomu konkrētā nozarē, būtiski neatšķirties no vispārīgām NVO funkcijām. Galvenās organizāciju funkcijas pēc S. Stīverta (*Stewart*), J.N. Dolbauma (*Dollbaum*) (2017), B. Kollera-Koha (*Kohler-Koch*) (2009) un autorprāt ir:

- veikt apmācības, informējošo, izglītojošo un skaidrojošo darbu;
- iesaistīt lauksaimniekus pētniecības projektos un ieviest nozarē inovācijas;
- informēt sabiedrību un masu mēdījus par nozares sociālekonomisko ieguldījumu;

- aktivizēt vietējās iniciatīvu grupas;
- iesaistīt sabiedrību organizāciju aktivitātēs;
- nodrošināt valsts institūcijas ar informāciju par aktuālo situāciju nozarē.

Sabiedrības izpratne par NVO funkcijām ir atkarīga no informācijas masu mēdijos un NVO aktivitātes sociālajos tīklos, kur visbiežāk tiek informēts tikai par nozīmīgākajiem notikumiem, piemēram, panāktajiem rezultātiem politikas plānošanas un īstenošanas procesos, nepietiekami akcentējot citas iepriekšminētās organizāciju funkcijas, kas rada būtisku sociālekonomisko ieguldījumu lauku reģionos un lauku vides attīstībā.

Lauksaimnieku NVO aktivitātes un darbība atšķirībā no citām nozarēm ir visciešāk saistīta ar normatīvajiem aktiem un to izmaiņām. No vienas puses normatīvie akti regulē vai ierobežo lauksaimnieku darbību, bet no otras puses NVO piedalās normatīvo aktu izstrādē, lai rezultātā lauksaimnieku intereses tiktu tiesiski nostiprinātas.

1.4. Nevalstisko organizāciju darbību regulējošie normatīvie akti Latvijā

Saistībā ar pētījuma tēmu normatīvie akti ir iedalāmi trīs kategorijās pēc to nozīmīguma: 1) ES līmeņa; 2) LR likumi; 3) LR MK noteikumi. Turklat normatīvos aktus var iedalīt kā tieši un netieši lauksaimnieku organizāciju darbību ietekmējošus. ES normatīvo aktu līmenī nav normatīvo aktu, kas tieši regulētu vai ierobežotu nevalstisko vai sabiedrisko organizāciju darbību. Arī Latvijas Republikas (LR) *Biedrību un nodibinājuma likumā (2004)* (BN) nav norādīta atsauce uz ES līmeņa regulējumu, kas tiešā veidā būtu attiecīnāms uz NVO sektorū vai tieši lauksaimnieku organizāciju darbību. BN likumā vienīgi norādītas informatīvās atsauces uz ES direktīvām, kas nosaka vienādu attieksmi neatkarīgi no etniskās piederības; profesijas; dzimuma; valsts piederības u.tml. Plašāks normatīvo aktu kopums analizējamo NVO darbību ietekmē netieši, respektīvi, šie normatīvie akti neregulē organizāciju darbību, bet var ietekmēt organizāciju ikdienas aktivitātes. Netiešie normatīvie akti ir iedalāmi kā nacionāla un starptautiska līmeņa dokumenti, turklāt starptautiskās aktivitātes kļuva nozīmīgas pēc pievienošanās ES.

Galvenie netiešie lauksaimnieku NVO darbību ietekmējošie starptautiska mēroga normatīvie akti ir saistīti ar KLP, un 2014.-2020. gada plānošanas periodā KLP regulē četras galvenās regulas:

- 1305/2013 par atbalstu lauku attīstībai no Eiropas Lauksaimniecības fonda lauku attīstībai (ELFLA);
- 1306/2013 par kopējās lauksaimniecības politikas finansēšanu, pārvaldību un uzraudzību;
- 1307/2013 par lauksaimniekiem paredzētiem tiešajiem maksājumiem, kurus veic saskaņā ar kopējās lauksaimniecības politikas atbalsta shēmām;

- 1308/2013 ar ko izveido lauksaimniecības produktu tirgu kopīgu organizāciju.

Lauksaimniecisko darbību regulējošie noteikumi nosaka lauksaimnieku organizācijām veicamās aktivitātes, kas iegulda lielu darbu dažādo noteikumu izstrādē, vispirms aizstāvot lauksaimnieku intereses, un, pēc normatīvo aktu stāšanās spēkā, izglītojot lauksaimniekus par jaunajām prasībām. Organizācijām veicot lobēšanas aktivitātes ES institūcijās, jābūt reģistrētām ES Pārredzamības reģistrā (*EU Transparency Register*). Reģistrs sniedz ieskatu par NVO darbības virzieniem, finanšu līdzekļiem, to izcelsmi, darbības mērogu, iesaistītajām personām u.t.t.

Nacionālā līmenī NVO darbību sekmējošais galvenais dokuments ir *LR Satversme*, kur 102. pants nosaka, ka ikvienam ir tiesības apvienoties biedrībās, politiskās partijās un citās sabiedriskās organizācijās. Latvijā nav normatīvo aktu, kas konkrēti regulētu lauksaimnieku organizāciju darbību. Tās ir pakļautas vispārīgajiem noteikumiem, kuri attiecināmi uz nevalstisko sektoru. LPA (2016) papildina ka uz nevalstiskā sektora organizācijām attiecināmo normatīvo aktu kopums ir salīdzinoši mazāks kā citām juridiskām personām, jo NVO darbības mērkis nav peļņas gūšana, tās ir sabiedrības radītas, un pārāk liels normatīvais slogans mazinātu sabiedrības aktivitāti, kas NVO darbojas uz brīvprātīgas principa.

No 1992. gada, pēc Latvijas otrās neatkarības atgūšanas, nevalstiskās organizācijas tika definētas kā Sabiedriskās organizācijas, to darbību regulēja likums *Par sabiedriskām organizācijām un to apvienībām* (1992.), un tās bija reģistrētas Sabiedrisko organizāciju reģistrā, vienkopus ar citām sabiedriskām organizācijām kā arodbiedrības, politikās partijas u.c. Pieaugot kopējam sabiedrisko organizāciju skaitam, un palielinoties to darbības funkciju un mērķu atšķirībām, nevalstiskā sektora organizācijas tika nodalītas no pārējām sabiedriskajām organizācijām, izveidojot atsevišķu Biedrību un nodibinājumu reģistru, un jaunu *Biedrību un nodibinājumu likumu* (2004.). Pāreju uz jauno reģistru regulēja *Biedrību un nodibinājumu likuma spēkā stāšanās likums* (2004). BN likumā tiek saglabāta nevalstisko organizāciju darbības būtība, ka tās ir personu brīvprātīgas apvienības statūtos noteiktā mērķa sasniegšanai bez peļņas gūšanas nolūka, ko nosaka likuma 2. pants, iedalot tās:

- **biedrība** ir brīvprātīga personu apvienība, kas nodibināta, lai sasniegtu statūtos noteikto mērķi;
- **nodibinājums** ir mantas kopums, kas nodalīts dibinātāja noteiktā mērķa sasniegšanai.

BN likuma mērkis ir veicināt biedrību un nodibinājumu darbību un to ilgtermiņa attīstību, sekmēt demokrātiskas un pilsoniskas sabiedrības nostiprināšanu, kā arī regulēt biedrību un nodibinājumu darbības

pamatprincipus, organizatorisko struktūru, likvidāciju un reorganizāciju (Biedrību un nodibinājumu likums, 2004).

Vienlaicīgi organizācijām ir jāievēro normatīvie akti, kas regulē juridisku personu saimniecisko darbību, kā *Likums par nodokļiem un nodevām* (1995.); *Likums par iedzīvotāju ienākuma nodokli* (1994.); MK 2006. gada 3. oktobra noteikumi Nr. 808 *Par biedrību, nodibinājumu un arodbiedrību gada paskatiem* u.c. Attiecībā uz finanšu pārskatāmību, autorprāt šajos MK noteikumos būtu jāveic papildinājumi, jo to 3. sadaļa par ieņēmumu-izdevumu pārskata sagatavošanu, nenosaka pozīciju “*citi ieņēmumi*” un “*citi izdevumi*” maksimālo apmēru ieņēmumu-izdevumu pārskatā. Palielinoties šo abu pozīciju apmēram, palielinās finansējuma apmērs, par kuru nav iespējams noteikt tā izceļsmes avotus un lietošanas mērķi (skatīt 2.5. apakšnodaļu).

Pēdējo gadu būtiskākie normatīvo aktu papildinājumi attiecībā uz NVO sektoru ir Brīvprātīgā darba likumā (2016.) un MK 2015. gada 22. decembra noteikumos Nr. 779 par *Biedrību un nodibinājumu klasificēšanu (klasificēšanas noteikumi)*. Klasificēšanas noteikumi ļauj precīzāk atlasīt konkrētā jomā iesaistītās organizācijas un izvērtēt to darbības virzienus, ļaujot pārliecināties par to atbilstību politikas plānošanas un koordinēšanas procesā. Turklat potenciālie finansējuma donori var pārliecināties par finansējuma nonākšanu konkrētās jomas problēmu risināšanai (Biedrību un nodibinājumu likums, 2004). Izvērtējot klasificēšanas noteikumu pielikumā norādīto *Biderību un nodibinājumu darbības jomu iedalījumu*, autorprāt noteikumi nespēj klasificēt jomas ar mazu organizāciju skaitu un organizācijas ar vairākām darbības jomām, t.sk. lauksaimnieku organizācijas (skatīt 1.2., 2.3. un 2.5. apakšnodaļu). Savukārt *Brīvprātīgā darba likums* (2016.) paredz samazināt birokrātisko procesu un neaplikt ar Iedzīvotāju ienākuma nodokli brīvprātīgā darba veicējiem izmaksātās kompensācijas, kuru apmēru nosaka MK 2010. gada 21. septembra noteikumi Nr. 899 *Likuma “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” normu piemērošanas kārtību*. Autorprāt pozitīvi vērtējama valsts institūciju iniciatīva atbalstīt brīvprātīgi nodarbinātos, bet tomēr MK noteikumos 54.².1.4. punktā noteiktā viena mēneša kompensācijas likme 50 EUR mēnesī par degvielas izmantošanu privātā transportlīdzeklī veicot aktivitātes organizācijas uzdevumā, neatbilst reālajiem brīvprātīgā darba veicēja izdevumiem, un būtu palielināma, vienlaikus palielinot 54.².1. punktā noteikto kopējo taksācijas gada izdevumu apmēru.

Iespēju līdzdarboties valsts pārvaldē nevalstiskajām organizācijām sniedz *Valsts pārvaldes iekārtas likuma* (2003.) 6. daļa, kura nosaka un regulē Sabiedrības līdzdalību. Šī likuma 48. pantā norādīts, ka sabiedrības līdzdalība ir neatņemama sastāvdaļa likuma mērķa sasniegšanai, nodrošināt demokrātisku, tiesisku un sabiedrībai pieejamu valsts pārvaldi (Valsts pārvaldes iekārtas..., 2002). Savukārt MK 2009. gada 25. augusta noteikumi Nr. 970 *Par sabiedrības līdzdalības kārtību attīstības plānošanas procesā* nosaka sabiedrības līdzdalības

iespējas attīstības plānošanas jautājumos, kur šo noteikumu mērķis ir sekmēt atklātu, efektīvu un atbildīgu sabiedrības līdzdalību, kas šo noteikumu 3. panta izpratnē var būt formālas un neformālas organizācijas, interešu grupas vai fiziskas personas (Sabiedrības līdzdalības kārtība..., 2009).

Iespēju līdzdarboties lauksaimnieku organizācijām Zemkopības ministrijas (ZM) aktivitātēs paredz MK 2019. gada 30. aprīļa noteikumi Nr. 187 *Zemkopības ministrijas nolikums*. Šī nolikuma 5.9, 5.11 un 5.13 punkts attiecīgi nosaka, ka ZM ir jāinformē sabiedrību par nozares politiku un ministrijas uzdevumu izpildi; ka tā nodrošina dialogu ar sabiedrību par lauksaimniecību un tās apakšnozarēm; un normatīvo aktu noteiktajā kārtībā nodrošina sabiedrības līdzdalību attīstības un politikas plānošanas procesā (Zemkopības ministrijas nolikums, 2019). *Lauksaimniecības un lauku attīstības likuma (2004.)* 12. panta 1. punkts nosaka, ka Zemkopības ministrija, izstrādājot un īstenojot lauksaimniecības un lauku attīstības politiku, konsultējas ar LOSP. Šī panta 2. punkts precīzāk raksturo LOSP funkciju, ka tā ir konsultatīva institūcija, pati apstiprina savu nolikumu, kurā ir noteikti Lauksaimniecības organizāciju sadarbības padomes mērķi un galvenie uzdevumi (Lauksaimniecības un lauku..., 2004) bet reālā situācijā konsultatīvo partneru loks ir plašāks, kas ir apstiprināts ar Zemkopības ministrijas 2019. gada 10. oktobra rīkojumu Nr.120 "Par Lauksaimnieku nevalstisko organizāciju konsultatīvo padomi" (Par Lauksaimnieku nevalstisko..., 2019). Ja arī normatīvajos aktos nebūtu iekļauti punkti par valsts pārvaldes un NVO sadarbību, vienalga sabiedriskās organizācijas varētu piedalītos politisko procesu ietekmēšanā, pamatojoties uz *Biedrību un nodibinājuma likumu (2004.)* un *LR Satversmi*, kas nosaka, ka ikviens ir tiesības apvienoties biedrībās un paust savu viedokli.

Tiešā veidā lauksaimnieku organizāciju darbību ietekmē MK 2013. gada 17. decembra noteikumi Nr. 1524 *Noteikumi par valsts atbalstu lauksaimniecībai* 4.2. sadaļa (no 174. līdz 182. pantam), nosakot atbalstu lauku un lauksaimnieku biedrību un nodibinājumu savstarpējās sadarbības veicināšanai un dalībai starptautiskajās organizācijās. Atbalsts paredzēts lauksaimnieku organizācijām par noteiktu ZM uzdevumu izpildi, un dalības maksas segšanu starptautiskās lauksaimnieku organizācijās (Noteikumi par valsts..., 2013). Autorprāt pozitīvi vērtējams, ka MK noteikumu 176. un 180. punkts nosaka organizāciju atbilstības kritērijus valsts dotāciju saņemšanai, bet vēlamajiem darbības uzdevumiem MK noteikumos nav noteikti minimāli sasniedzamie kvantitatīvie rezultāti, kas būtu īpaši vēlams par sabiedrības (lauksaimnieku un lauku iedzīvotāju) iesaistīšanas aktivitātēm ar lauksaimniecību saistītās politikas veidošanā atbilstoši MK noteikumu 176.4.1. punktam.

2. LAUKSAIMNIECĪBAS UN LAUKSAIMNIEKU NEVALSTISKO ORGANIZĀCIJU RAKSTUROJUMS LATVIJĀ, VĀCIJĀ UN UNGĀRIJĀ

Nodaļas apjoms ir 73 lpp., ar 15 tabulām un 25 attēliem.

Izvirzītās tēzes:
1) Lauksaimniecība ir nozīmīga nozare Latvijā, kas dod ieguldījumu valsts tautsaimniecībā, lauku vides un ainavas saglabāšanā, ilgtspējīgas lauku reģionu ekonomiskās aktivitātes veicināšanā; 2) Lauksaimnieku nevalstisko organizāciju darbības pilnveidošanas priekšlikumi Latvijā izstrādāti, veicot organizāciju darbības un finansiālā stāvokļa analīzi, kā arī līdzīgu nevalstisko organizāciju attīstības izpēti Vācijā un Ungārijā.

Pētījuma **otrajā nodaļā** ir analizēta lauksaimniecības loma tautsaimniecībā, KLP un nacionālā finansējuma izlietojums, nevalstiskā sektora attīstība, vadošo lauksaimnieku organizāciju darbības un finanšu stāvokļa izvērtējums Latvijā, un salīdzināta lauksaimnieku organizāciju darbība Vācijā un Ungārijā, sistēmas pilnveidošanai Latvijā.

2.1. Lauksaimniecības raksturojums Latvijā

Lauksaimnieciskajā ražošanā viens no galvenajiem resursiem ir zeme. Latvijā no sauszemes kopējās platības 64.6 tūkst.km² 2018. gadā 36.6% tika izmantoti lauksaimniecībā un 48.0% mežsaimniecībā (par 6% vairāk nekā vidēji ES). No 1.937 milj.ha lauksaimniecībā izmantojamās zemes (LIZ) – 66.8% ir arazeme, 32.7% pļavas, ganības un 1.6% aizaugušas platības (Latvijas lauksaim..., 2019). Pēc Centrālās statistikas pārvaldes (CSP) datiem 1991. gadā Latvijā bija 2.5 milj.ha LIZ, bet turpmākajos gados LIZ platības pakāpeniski samazinājās, gan attiecībā pret iepriekšējo gadu, gan pret 1991. gadu (Augkopība, 2019). Līdz 2000. gadam Latvijā LIZ bija samazinājusies par 37.4% jeb 947 tūkst.ha salīdzinājumā ar 1991. gadu. LIZ samazināšanos galvenokārt ietekmējis neapsaimniekoto lauku aizaugšana ar krūmājiem, pilsētu teritorijas paplašināšanās un nedaudz arī mežu paplašināšanās (Mežsaimniecība, 2019). No 2001. gada notika lēna LIZ atgriešana ražošanā līdz ar nacionālā atbalsta lauksaimniecībā pieaugumu un pirmo ES KLP veicināšanas instrumentu ieviešanu Latvijā. Nākamais LIZ pieaugums bija no 2004. līdz 2007. gadam, kas bija rezultāts ES tiešo maksājumu pieejamībai, pēc tam LIZ pieaugumu samazināja ekonomiskās krīzes iestāšanās, kas ietekmēja arī lauksaimniecību. 2018. gadā lauksaimnieciskajā ražošanā izmantotā zeme bija 1.93 milj.ha, salīdzinājumā ar 2015. gadu platības ir palielinājušās par 2.8% jeb 53.1 tūkst.ha (Augkopība, 2019). Iestāšanās ES radīja iespēju būtiski palielināt lauksaimniecisko ražošanu, jo kļuva pieejami daudzveidīgi KLP atbalsta instrumenti, piemēram,

ES struktūrfondi un tiešie maksājumi, tāpēc lauksaimnieku NVO funkcijas bija atbalstīt ZM iestāšanās procesa sarunās un pēc pievienošanās ES, skaidrot lauksaimniekiem KLP politikas ieviešanas nosacījumus saimniecībās.

20.gs. 90-tajos gados Latvijā notika radikālās politiskās un sociāli ekonomiskās pārmaiņas, un pēc Latvijas neatkarības atgūšanas 1991. gadā norisinājās zemes reforma jeb privatizācija ar mērķi padomju laika kolhozu un sovhozu sistēmu nomainīt ar Latvijas valsts pirmās neatkarības struktūru - individuālām saimniecībām. Privatizācijas process bija haotisks un nekoordinēts, pārmaiņu laikā saimniecībām trūka līdzekļu investīcijām, kas samazināja to produktivitāti un sējumu platības (Vanwambeke, et al., 2012). Haoss lauku reģionos un neapmierinātība ar valdības attieksmi pret lauksaimniekiem, veicināja lauksaimnieku apvienošanos nevalstiskajās organizācijās ar mērķi stabilizēt situāciju lauku reģionos sev vēlamajā virzienā, un piedalīties lauku attīstības politikas plānošanā. Attīstot vairākus darbības virzienus saimniecībā, t.sk. veicot arī produktu pārstrādi un tirdzniecību, paplašinājās problēmjautājumu loks, kas veicināja nozaru organizāciju attīstību.

Pēc CSP datiem Latvijā 2017. gadā bija 80.2 tūkstoši saimniecību un salīdzinājumā ar 2005. gadu saimniecību skaits ir samazinājies par 39.6%. Tomēr dažādos informācijas avotos saimniecību skaits mēdz atšķirties, bet visos ir vērojama samazinājuma tendence (skatīt 1. tabulu).

1. tabula

Lauksaimniecībā, mežsaimniecībā un zivsaimniecībā iesaistīto saimniecību skaits dažādos informācijas reģistros Latvijā, 2005.-2017. gadā, tūkst.; un saimniecību skaita dinamika 2017. gadā pret 2005. gadu, %

Rādītājs/Informācijas reģistrs	2005	2013	2017	2017 / 2005
Lauku saimniecību skaits (CSP)	133.0	81.7	80.2	-39.6%
Ekonomiski aktīvi uzņēmumi (CSP)	-	28.2	26.7	-5.31% (pret 2013.)
Nodokļu maksātāji (VID)	-	-	36.1 (A01) 9.8 (A02) 0.598 (A03)	-
Subsīdiju saņēmēji (DG AGRI)	68.1	62.9	59.8	-12.2%

Avots: autora veidots pēc Lauku saimniecību struktūra, 2007; 2016; Uzņēmumu skaits, 2017; Nodokļu maksātāju skaits, 2018; CAP funding, 2018

Lielāko saimniecību skaitu 80.2 tūkstoši 2017. gadā ir norādījusi CSP *Lauku saimniecību struktūras* apkopojumā, kur ir apkopota informācija par visa veida saimniecībām, neatkarīgi no to lieluma vai nomaksāto nodokļu apmēra. Lielo saimniecību skaitu veido mazās ģimenes saimniecības, kuras, visticamāk, neveido būtisku ieguldījumu valsts makroekonomiskajos rādītājos, bet nodrošina lauku vides apdzīvotību un iespējams nākotnē palielinās ražošanas apjomus.

Otru lielāku saimniecību skaitu ir uzrādījis DG AGRI – 59.8 tūkstoši 2017. gadā, kas ir tiešo maksājumu saņēmēju skaits. Tomēr šie dati precīzi

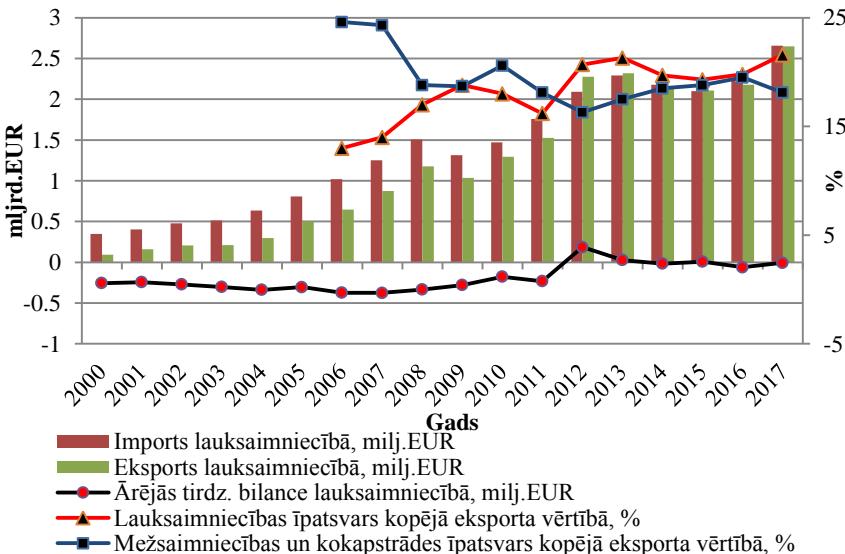
nenorāda aktīvo lauksaimnieku skaitu, jo starp subsīdiju saņēmējiem ir LIZ īpašnieki, kuri neveic lauksaimniecisko darbību, bet ir zemes īpašnieki un uztur to labā lauksaimniecības un vides stāvokli.

Savukārt Valsts ieņēmumu dienesta (VID) nodokļu maksātāju skaits norāda to saimniecību skaitu, kuru pamatdarbība ir uzņēmējdarbība un tiek veikta nodokļu nomaksa. 2017. gadā lauksaimniecībā bija 46.5 tūkstoši nodokļu maksātāji, no kuriem 77.6% darbojās lopkopībā un augkopībā; 21.1% mežsaimniecībā un 1.3% zivsaimniecībā. Savukārt pēc CSP *Ekonomisko aktīvo uzņēmumu skaita* pēc NACE 2.red. iedalījuma, "A" kategorijā norādīti 26.7 tūkstoši saimniecību, kas ir juridiskas personas, bet VID savā statistikā papildus juridiskām personām pieskaita arī saimnieciskās darbības veicējus un individuālos komersantus. Tādejādi CSP *Ekonomisko aktīvo uzņēmumu skaita* visprecīzāk norāda to saimniecību skaitu, kuru lauksaimnieciskā darbība rada pievienoto vērtību. Pēc Latvijas lauksaimniecība 2019 (2019) datiem, dīzeļdegvielai ar samazināto akcīzes nodokli bija pieteikušies tikai 17.3 tūkst. lauksaimnieciskās produkcijas ražotāju 2018. gadā, kas liek apšaubīt iepriekš raksturotos skaitlus par reālo saimniecību skaitu, ja ņem vērā, ka dīzeļdegviela ir viens no galvenajiem resursiem lauksaimnieciskajā ražošanā.

Analizējot saimniecību lielumu, Latvijā būtiski samazinās saimniecības, kas apstrādā nelielas LIZ platības, un pieaug to saimniecību īpatsvars, kas apstrādā platības lielākas par 100 ha. Salīdzinot 2016. gadu ar 2003. gadu, ir samazinājušās mazās saimniecības platību kategorijās līdz 49.9 ha (saimniecību skaits no 97% uz 90% un apsaimniekotās LIZ no 60.2% uz 33%), savukārt saimniecības ar apsaimniekojamo platību virs 100 ha palielinājušās (saimniecību skaits no 1.2% uz 4.7% un apsaimniekotās LIZ no 29.6% uz 56.6%).

Saimniecību struktūras sadrumstalotība veicina atšķirīgu lauksaimniecības attīstības redzējumu, saimniecībā esošās LIZ platības pielāgojot rentablāko produktu ražošanai, tādejādi veicinot daudzo NVO veidošanos šo dažādo saimniecību grupu interešu pārstāvēšanai. Saimniecību grupām ar atšķirīgām darbības jomām nav piemērota vienāda lauksaimniecības politika, un viņu pārstāvošajām organizācijām ir jārod kopējs risinājums politikas veidošanā.

No iekšzemes kopprodukta (IKP) viedokļa, attīstītās valstīs lauksaimniecības īpatsvars nav augsts, un ekonomikai attīstoties, tam ir vēlams samazināties, bet katra situācija vērtējama individuāli, un ja valstī ir ļoti labi apstākļi lauksaimnieciskajai ražošanai, tad IKP īpatsvars var būt augstāks. Latvijā IKP īpatsvars lauksaimniecībā bez pārtikas pārstrādes 2018. gadā bija 1.038 milj.EUR jeb 3.6%, samazinoties par 2.2 procentpunktiem salīdzinājumā ar 2000. gadu (skatīt 1. attēlu). Rādītājs Latvijā ir nedaudz zemāks kā pasaules vidējais un divas reizes augstāks kā ES vidējais. Savukārt Latvijas kopējais IKP bija 29.15 mljrd.EUR, 2018. gadā.

Avots: autora veidots pēc Preču ārējā tirdzniecība, 2018b; Latvijas lauksaimniecība, 2018; Iekšzemes kopprodukts, 2020

1. att. Lauksaimniecības (augkopības, lopkopības, zivsaimniecības un pārtikas) produktu eksports un imports 2000.-2017. gadā, mljrd.EUR; lauksaimniecības, mežsaimniecības un kokapstrādes eksporta īpatsvars kopējā Latvijas eksportā 2006.-2017. gadā un IKP lauksaimniecībā, %.

Lauksaimniecības un pārtikas eksports 2017. gadā sasniedza 21.6% apmēru, un kopā ar mežsaimniecību un kokapstrādi tas veido 38% no kopējā valsts eksporta 2017. gadā. Analizējot tirdzniecības bilanci jāpievērš uzmanība datu izcelsmei, jo ir gadījumi, kad raksturojot tirdzniecības bilanci lauksaimniecībā, nav precīzi nodefinēts, vai lielumi iekļauj pārtikas pārstrādi. Šajā attēlā tirdzniecības bilances aprēķinos ir iekļauti pārtikas produkti, tādēļ arī līdz 2012. gadam tā ir negatīva, augstā pārtikas importa dēļ (skatīt 1. attēlu). Savukārt lauksaimniecības primāro produktu tirdzniecības bilance ir pozitīva, kur augstāku rādītāju vērtību nodrošina graudkopība.

Raksturojot lauksaimniecības apakšnozaru neto apgrozījumu, līdz 2016. gadam dominē mežsaimniecība, ko apsteidz augkopība un lopkopība. No 2006. gada līdz 2017. gadam mežsaimniecības neto apgrozījums ir palielinājies no 434 milj.EUR līdz 945.5 milj.EUR, savukārt augkopības un lopkopības attiecīgajā laika periodā no 229.1 milj.EUR līdz 1042.2 milj.EUR (Uzņēmējdarbības finanses, 2018). Lauksaimniecība, īpaši mežsaimniecība bija Latvijas eksporta dzinējspēks pēckrižes periodā (ekonomiskā krīze no 2008. līdz 2010. gadam), par ko liecina eksporta rādītāju, nozaru apgrozījuma un IKP

īpatsvara palielināšanās. Lauksaimniecībai no ekonomiskās krīzes atveseļojoties ātrāk, atkārtoti apstiprinājās iepriekš minētais fakts par lauksaimniecības nozares nozīmi jeb lomu tautsaimniecībā, ka dažādos ekonomiskos vai politiskos saspīlējumos, lauksaimniecība nodrošina pamatresursus, kas tālākā apstrādē veicina tautsaimniecības atjaunošanos.

Pēc saražoto preču vērtības dominējošā apakšnozare ir augkopība, 2017. gadā salīdzinājumā ar 2004. gadu augkopības īpatsvars ir palielinājies par 5.2 procentpunktiem līdz 57.2%, bet lopkopības īpatsvars attiecīgi par 5.2 procentpunktiem samazinājies līdz 42.8%. Bet 2017. gadā salīdzinājumā ar 2016. gadu augkopības īpatsvars ir samazinājies par 4.0 procentpunktiem no 61.2%, un palielinājies lopkopības īpatsvars kopējā struktūrā par 3.9 procentpunktiem no 38.8% (Latvijas lauksaimniecība, 2006; Latvijas lauksaimniecība, 2018). Lopkopības rādītāju pieaugumu 2017. gadā salīdzinājumā ar 2016. gadu veicināja ražošanas apjomu palielināšanās piena lopkopībā, putnkopībā un cūkkopībā. Galvenās lauksaimniecības nozares Latvijā pēc lauksaimniecības produktu galastruktūras ir graudkopība un piena lopkopība.

Augkopība un lopkopība salīdzinājumā ar mežsaimniecību ir sarežģītākas nozares no ražošanas viedokļa, nodrošinot daudzveidīgāku produktu klāstu, tās tiek stingri kontrolētas no uzraugošo iestāžu pusēs, un regulāri saskaras ar jauniem izaicinājumiem vides saudzēšanā, pārtikas kvalitātes un ilgtspējas nodrošināšanā u.c. Tas arī izskaidro lielo lauksaimnieku organizāciju skaitu šajās augkopības un lopkopības apakšnozarēs, kas aizstāvot savu biedru intereses, cenšas panākt sabalansētu nozares politiku, lai lēmējinstītūciju prasības būtu reāli izpildāmas un ieviešamas ikdienas darbā.

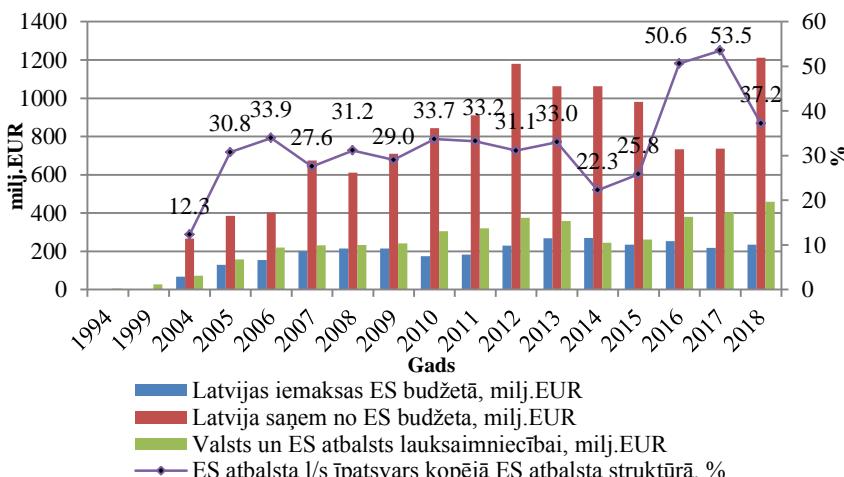
Par lauksaimniecības attīstību Latvijā un tās konkurētspēju salīdzinājumā ar citām tautsaimniecības nozarēm norāda saimniecību vidējie rentabilitātes, maksātspējas un likviditātes rādītāji. Rentabilitātes rādītāji 2006.-2017. gadā lauksaimniecībā (2017. gadā=14.2%) ir vidēji četras reizes augstāki kā vidēji tautsaimniecībā (2017. gadā=4.9%), turklāt saglabājot pozitīvu tendenci. Pašu kapitāla īpatsvars bilances pasīvos šajā laika periodā lauksaimniecības uzņēmumos (2017. gadā=57.7%) ir vidēji 1.6 reizes augstāks kā tautsaimniecībā kopumā (2017. gadā=38.2%) (Uzņēmējdarbības finanses, 2018).

Mūsdienās nevalstiskās organizācijas vairs nav tikai savu biedru interešu aizstāvis politisko procesu ietekmēšanā, bet nodrošina atbalstu ar ikdienas darbību saistītos jautājumos, kā nodarbinātība, izglītība, videi draudzīga saimniekošana, lētāku izejvielu iegāde u.c. Ar nozari saistīto problēmu un ierobežojumu dēļ, lauksaimniekiem un arī lauksaimnieku NVO ir iespēja saņemt finansiālu atbalstu.

2.2. Finansiālais atbalsts lauksaimniecībai un lauku attīstībai Latvijā

Lauksaimniecība ir nozare, kuras darbība jau vēsturiski ir finansiāli atbalstīta, īpaši mainīgu laikapstākļu un nestabilas tirgus situācijas dēļ. Šīs nozares specifika ir tā, ka to nevar pārceļt uz citu vietu, ekonomiski aktīvāku reģionu. Lauksaimniecībai ir raksturīga lēna attīstība, tā ir mazāk elastīga, reaģējot uz tirgus pārmaiņām. Nozares sarežģītības dēļ, NVO ir lauksaimnieku ikdienas paīgs, aizstāvot viņu intereses un izskaidrojot politikas prasības. Lauksaimnieku NVO veic atbildīgu darbu lauksaimniecības politikas plānošanā un izstrādē, jo no vienas puses ir iespējams panākt labākus finansējuma nosacījumus, no otras puses pietiekami neaizstāvot lauksaimnieku pozīciju, var tikt radītas jaunas, nozari ierobežojušas prasības, kas var radīt papildus finansiālo slogu.

Palielinoties ES dalībvalstu skaitam, ES finansējums KLP ir palielinājies no 21 mljrd.EUR 1980. gadā līdz 48 mljrd.EUR 2018. gadā, bet kopējā ES budžeta struktūrā attiecīgajā laika periodā KLP finansējuma īpatsvars ir samazinājies no 73% līdz 37.2%, un vidējais KLP finansējuma īpatsvars 2014.-2020. gada plānošanas periodā ir 38% gadā.

Avots: autora veidots pēc DG BUDG, Latvijas lauksaimniecība 2018., Latvijas lauksaimniecība 2006 datiem, 2019

2. att. **Latvijas iemaksas un saņemtais finansējums no ES budžeta, valsts un ES atbalsts lauksaimniecībai Latvijā 1994., 1999., 2004.-2018. gadā, milj.EUR, un ES finansējuma lauksaimniecībā īpatsvars kopējā ES atbalsta struktūrā Latvijā 2004.-2018. gadā, %.**

Latvija, 2004. gada kļūstot par ES dalībvalsti, ir tiesīga saņemt KLP un citu ES atbalsta instrumentu finansējumu atbilstoši ES noteiktajam normatīvajam regulējumam. 2000.-2006. gada plānošanas periodā Latvija pievienojās pie

funkcionējoša budžeta ar tam noteikto normatīvo regulējumu. Savukārt jau nākamos divus plānošanas periodus 2007.-2013. gada un 2014.-2020. gada Latvijas valsts institūcijām un lauksaimnieku NVO bija iespēja lobēt savas intereses EK, iegūstot vēlamos nosacījumus, daļēji arī finansējuma apmēru.

2014.-2020. gada plānošanas periodā Latvija kopumā no ES finansējuma saņems 7.5 miljardus EUR. Jau kopš iestāšanās ES Latvija saņem lielāku finansējumu, nekā ir tās veiktās iemaksas kopējā ES budžetā. No 2004. gada līdz 2018. gadam Latvija par katru iemaksāto eiro saņēma vidēji 3.83 EUR, skaitā 2. attēlu. Vērtējot pēc atbalsta apmēra, lielāko finansējumu lauksaimniecībai nodrošina ES finanšu atbalsta instrumenti, starp kuriem lauksaimniekiem būtiskākais ir tiešo maksājumu un lauku attīstības finansējums. 2005. gadā valsts un ES atbalsta apjoms lauksaimniecībā sasniedza 157.8 milj.EUR, kas bija 4 reizes vairāk nekā 2003. gadā, un ES finansiālais atbalsts nozarei bija 30.7% no kopējā ES finansējuma Latvijai. Turpmākajos gados ES finansējums lauksaimniecībai un lauku attīstībai turpināja palielināties, 2018. gadā nozarē ieguldot 450.3 milj.EUR. Valsts un ES lauksaimniecības finansējuma struktūrā, ES finansējuma īpatsvars no 2005. gada līdz 2018. gadam ir palielinājies no 75.8% līdz 98.1%.

2014.-2020. gada plānošanas periodā Latvijai pieejamais ES finansējums 1. pīlāram – *tiešajiem maksājumiem un tirgus atbalstam* ir 1.717 miljardi EUR, un 2. pīlāram – *Lauku attīstībai* - 966 milj. EUR. Kopējais finansiālais atbalsts 2. pīlāra aktivitātēm ir 1.53 mljrd.EUR, kur 564 milj.EUR ir nacionālais līdzfinansējums.

Galvenais ES atbalsts, par kuru ES institūcijās aktīvi cīnās ZM un lauksaimnieku NVO, ir tiešie maksājumi, un 2018. gadā tie veidoja 47% no kopējā Lauku atbalsta dienesta (LAD) izmaksātā atbalsta apjoma (Lauku atbalsta..., 2019). Salīdzinot ar citām ES dalībvalstīm, Latvijā lauksaimnieki saņem vienus no mazākajiem tiešajiem maksājumiem, rēķinot vidēji uz 1 ha LIZ (2017. gadā 48.5% no ES vidējā tiešo maksājumu apmēra – 266 EUR). Tieši šis arī ir viens no argumentiem ZM un NVO, lauksaimnieku interešu aizstāvībai ES, pieprasot tiešo maksājumu palielināšanu vismaz ES vidējā līmenī. NVO kapacitāte lauksaimnieku interešu aizstāvēšanā KLP jautājumos ir atkarīga no biedru aktivitātēs, jo 1. pīlārs neparedz atbalstu lauksaimnieku NVO.

No **Lauku attīstības programmas** jeb **2. pīlāra atbalsta pasākumiem** 2014.-2020. gada plānošanas periodā lielākā finansējuma daļa – 490 milj.EUR jeb 31.9% paredzēti saimniecību modernizācijai. Kā arī šajā periodā ir paredzētas tādas atbalsta apakšprogrammas, kā piemēram, *Pamatpakalpojumi un ciematu aizaunošana lauku apvidos* – 8.2% no kopējā finansējuma, *Bioloģiskā lauksaimniecība* – 9.9%, *Konsultācijas lauksaimniekiem* – 0.6% un 17.4% paredzēts kā atbalsts par *Apgabaliem, kuros ir dabīgi vai citi specifiski ierobežojumi*, tādejādi papildinot tiešos maksājumus lauksaimniekiem

attiecīgajās teritorijās. 2. pīlāra aktivitātes paredz arī sabiedrības iesaistīšanu Lauku attīstības programmas īstenošanā - *LEADER, Zināšanu pārneses un informācijas, Sadarbības u.c.* pasākumus (LAD, 2019b).

Pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas 1991. gadā **valsts atbalsts lauksaimniecībai** pirmo reizi tika noteikts 1994. gadā 6.2 milj.EUR apmērā. Valsts atbalsts, salīdzinot ar ES maksājumiem, ir neliels valsts budžeta ierobežoto resursu dēļ. Līdz 2003. gadam valsts atbalsta apmērs lauksaimniecībā bija palielinājies līdz 55.8 milj.EUR, un to turpināja maksāt arī pēc iestāšanās ES, saskaņojot ar EK (Pilvere, 2008). No 2004. līdz 2014. gadam divi galvenie valsts atbalsta veidi lauksaimniecībā bija: 1) nacionālās subsīdijas; 2) PVTM/PPVA (Papildu valsts tiešie maksājumi/Pārejas posma valsts atbalsts), bet no 2014. gada, palielinoties ES finansējuma apmēram, tikai nacionālās subsīdijas. No 2012. līdz 2017. gadam vidējais valsts atbalsta apmērs bija 9 milj.EUR gadā, kas ir vidēji 2.5% no ES un valsts kopējā atbalsta lauksaimniecībai. Lielākais valsts atbalsta apmērs tika izmaksāts 2006. gadā 82.8 milj.EUR apmērā (Latvijas lauksaim..., 2016; 2019). *Lauksaimniecības un lauku attīstības likums (2004.)*, kura 5. pants nosaka, ka valsts atbalsts lauksaimniecībā nevar būt mazāks par 2.5% no valsts pamatbudžeta izdevumiem (neieskaitot iemaksas ES budžetā) (Lauksaimniecības un lauku..., 2004).

Valsts atbalsta apmērs 2019. gadā ir vairāk nekā 8.7 milj.EUR. No kopējā valsts atbalsta 614.7 tūkst.EUR ir paredzēti starptautiskās sadarbības aktivitātēm, t.sk. 494.2 tūkst.EUR novirzīti biedrību un nodibinājumu savstarpējās sadarbības veicināšanai un dalībai starptautiskajās organizācijās (Noteikumi par valsts..., 2013).

Kā uz negatīvu tendenci lauku attīstībā un ES finansējuma apguvē EK norāda, ka ES 2017. gadā vidēji 80% tiešo maksājumu finansējuma saņēma 20% lauksaimnieku, un 76% lauksaimnieku tiešajos maksājumos saņēma līdz 5 tūkst.EUR (CAP funding, 2018). Savukārt Latvijā tiešo maksājumu saņēmēju struktūra ir vienmērīgāka un salīdzinājumā ar ES, 2017. gadā saimniecības lielākas par 250 ha (2%) saņem tikai 43% tiešo maksājumu. Salīdzinājumā ar 2006. gadu vērojama tendence samazināties tiešo maksājumu saņēmēju skaitam saimniecību kategorijās ar mazu apsaimniekojamo platību. Saimniecību grupā ar platību virs 250 ha tiešo maksājumu saņēmēju skaits ir palielinājies par 1.1 procentpunktu un tiešo maksājumu īpatsvars par 16.5 procentpunktiem (LAD, 2018; CAP funding, 2018). Autors nenorāda, ka kāda saimniecību grupa pēc apsaimniekojamās platības negatīvi ietekmē lauksaimniecību, bet uzsver, ka laukos jābūt dažāda lieluma un veida saimniecībām. Katra saimniecību grupa sniedz pozitīvu ieguldījumu lauku vides veidošanā.

ES turpinās darbs pie 2021.-2027. gada plānošanas perioda budžeta izstrādes. Baltijas valstu lauksaimnieku organizācijām ir līdzīgi sasniedzamie mērķi, kādēļ KLP jautājumos ir vērojama trīs valstu lauksaimnieku

organizāciju sadarbība. Mērķis ir panākt tiešo maksājumu palielināšanu un finansējuma izlīdzināšanu starp dalībvalstīm. Nepieciešamību pēc lielāka ES finansējuma lauksaimniecībai Latvijā norāda arī LIZ platību palielināšanās, no 2004. līdz 2018. gadam palielinoties par 18% jeb līdz 1.94 milj.ha. Ja kopējais finansējums netiku palielināts, palielinoties platībām, nebūtu iespējams kāpināt maksājumu likmi par katru hektāru vai lauksaimniecības dzīvnieku, kas savukārt veicinātu nevienlīdzīgu konkurenci starp dalībvalstīm.

2.3. Nevalstiskā sektora raksturojums un tā organizāciju iesaistīšanās valsts institūciju aktivitātēs Latvijā

Pēc valstiskās neatkarības atjaunošanas 1991. gadā, mainoties sociālisma sistēmai uz demokrātisku valsts iekārtu, tika dibinātas nevalstiskās organizācijas. Sākotnēji visas nevalstiskās organizācijas Latvijā tika sauktas par Sabiedriskām organizācijām, neatkarīgi vai tā bija NVO vai politiska partija. Pēc iestāšanās ES sabiedriskās organizācijas tika sadalītas pa veidiem, katrai izstrādājot atsevišķu normatīvo regulējumu. Tomēr definējums sabiedriskās organizācijas dažādos literatūras avotos vai statistikas resursos joprojām tiek izmantots. Lai gan šīm dažādajām organizācijām ir atšķirīgas funkcijas, tās apvieno vienādi domājošas individu grupas kopīgu mērķu sasniegšanai. Pēc Lursoft statistika (2019) datiem 2018. gadā Latvijā bija 27 683 dažādas sabiedriskās organizācijas, starp kurām lielākā daļa bija biedrības – 79.2% un nodibinājumi – 5.7%, arodbiedrības – 0.9%, politiskās partijas – 0.3% un 13.9% ir citas organizācijas (korporācijas, apvienības, politiskas organizācijas u.c.). Līdzīgi kā citās pasaules valstīs arī Latvijā ir reģistrētas NVO dažādās darbības sfērās - vides aizsardzība, lauksaimniecība, sociālie pakalpojumi, kultūra u.c.

Statistiku par NVO sektoru Latvijā pēc atšķirīgām metodikām apkopo Lursoft un CSP. Lursoft organizāciju skaita dinamikas analīzei izmanto LR Uzņēmumu Reģistra datus, un CSP NVO sektora analīzei izmanto Valsts ieņēmumu dienesta (VID) informāciju par NVO gada pārskatiem. VID analizējot NVO gada pārskatus, nosaka ekonomiski aktīvās organizācijas, kas aktīvi veic darbības noteikto mērķu sasniegšanā, un to gada pārskatos ir novērojama pozitīva finansiālā aktivitāte jeb finanšu rādītāju izmaiņas salīdzinājumā ar iepriekšējo periodu.

Analizējot nevalstiskā sektora pētījumus, pētnieki visbiežāk izmanto Lursoft informāciju, kas papildus skaita dinamikai sniedz informāciju par pēdējām dibinātajām organizācijām, dibinātāju subjektiem un to valstisko piederību, sadalījumu Latvijas novados u.c. Gan pēc Lursoft, gan CSP lielākais organizāciju skaits un tā procentuālā attiecība reģionos 2017. gadā bija Rīgas, Pierīgas un Kurzemes reģionā (skatīt 2. tabulu). No 2013. līdz 2016. gadam bija vērojama ekonomiski aktīvo organizāciju skaita palielināšanās no 10 294 līdz 11 472 organizācijām, bet 2017. gadā to skaits ir samazinājies līdz 10 772.

Raksturojot ekonomiski aktīvo organizāciju īpatsvaru reģistrēto organizāciju kopskaitā, 2017. gadā salīdzinājumā ar 2013. gadu to īpatsvars ir samazinājies no 56.7% līdz 47.3%, kas liecina par to, ka reģistrēto organizāciju skaita pieaugums ir bijis straujāks kā ekonomiski aktīvo organizāciju skaita palielinājums, un vairāk kā puse no visām reģistrētajām organizācijām nav ekonomiski aktīvas (Uzņēmumu skaits, 2017).

2. tabula

Biedrību, nodibinājumu un fondu skaita dinamika un atšķirības Latvijas reģionos pēc Lursoft un CSP datiem, Ekonomiski aktīvo organizāciju īpatsvars pret kopējo organizāciju skaitu 2013. un 2017. gadā, %

Rādītājs	Lursoft				CSP				CSP gab. pret Lursoft gab., %	
	2013		2017		2013		2017			
	%	gab.	%	gab.	%	gab.	%	gab.	2013	2017
Rīgas	4.6	7819	3.5	9897	9.4	4056	9.4	4241	51.8	42.8
Pierīgas	16.8	2954	17.6	4010	17.4	1791	18.7	2012	60.6	50.1
Kurzemes	12.9	2259	13.0	2957	13.6	1402	14.3	1540	62.0	52.0
Zemgales	8.9	1564	9.1	2077	9.7	998	8.5	920	63.8	44.2
Vidzemes	7.9	1390	8.5	1938	9.7	998	9.0	973	71.7	50.2
Latgales	8.9	1564	8.2	1868	10.2	1049	10.1	1086	67.0	58.1
Kopā	100	17550	100	22747	100	10294	100	10772	58.6	47.3

Avots: Autora veidots pēc Lursoft statistika, 2019; Statistika, 2019

Atšķirīgu informācijas avotu izmantošana sektora raksturošanā var ietekmēt rezultatīvos rādītājus. Piemēram, izsakot **NVO blīvumu** valsts reģionos jeb organizāciju skaits uz 1000 iedzīvotājiem, pēc **Lursoft datiem** 2017. gadā lielākais organizāciju blīvums bija vērojams Rīgā un Rīgas reģionā – 13.2 organizācijas, Kurzemē 12.0, Vidzemē 9.7, bet mazākais – Zemgalē 8.2 un Latgalē 7.7, un valsts vidējais blīvums 11.7. Bet pēc **CSP datiem** vidējais organizāciju blīvums uz 1000 iedzīvotājiem Latvijā, 2017. gadā bija 5.5 jeb par 6.2 organizācijām mazāk kā pēc Lursoft datiem. Blīvuma attiecība reģionos pēc CSP datiem ir līdzīga kā pēc Lursoft datiem, augstākais rādītājs vērojams Rīgas reģionā (6.6) un zemākais Latgales reģionā (3.4). Blīvuma izteikšana pēc Ekonomiski aktīvo organizāciju skaita precīzāk raksturo patieso NVO skaitu un iedzīvotāju pilsonisko aktivitāti valsts un reģiona mērogā.

Latvijā NVO ir kļuvušas par neatņemamu sabiedriskās aktivitātes sastāvdaļu, kas norāda uz valsts demokrātijas pakāpi, sniedzot iespēju līdzdarboties un ietekmēt valsts pārvaldes procesus. Par valsts institūciju vēlmi iesaistīt nevalstiskās organizācijas lēmumu pieņemšanā norāda 2005. gadā starp LR Ministru kabinetu un 57 NVO noslēgtais *Nevalstisko organizāciju un Ministru kabineta sadarbības memorands*. 2019. gadā šādu memorandu ir

parakstījušas jau 436 organizācijas. Sākotnēji tā mērķis bija nodrošināt valsts pārvaldes un sabiedrības sadarbību, iesaistot sabiedrības pārstāvus diskusijās un nodrošinot ar informāciju, bet 2014. gadā tas tika papildināts ar mērķi veicināt sabiedrības dalību lēmumu pieņemšanas procesā, izpildē un kontrolei. Sabiedrības līdzdalību pēc MK noteiktām vadlīnijām nodrošina visas 13 LR ministrijas un to pakļautības iestādes (Valsts kanceleja, 2019). Statistiku par NVO līdzdalības aktivitātēm nacionālā līmenī sadarbības memoranda ietvaros apkopo LR Valsts kanceleja. Pēdējais aktivitāšu apkopojums ir pieejams par 2015. gadu. Valsts institūciju un nevalstisko organizāciju sadarbību raksturo dalība abu pušu rīkotos pasākumos, valsts institūciju konsultatīvo padomju organizēšana, un NVO atzinumu sniegšana par ministriju izstrādātajiem tiesību aktu projektiem un politikas plānošanas dokumentiem.

Lauksaimnieku sabiedrība un lauksaimnieku NVO skaits nav liels, bet organizācijas ir aktīvas sadarbībā ar valsts institūcijām. ZM 2015. gadā organizēja 18 konsultatīvās padomes, un iesaistīja 151 organizāciju. Lielāks konsultatīvo padomju skaits ir Kultūras ministrijā – 20, bet iesaistot 100 NVO. Autorprāt, valsts institūcijām, kas organizē konsultatīvās padomes ar NVO klātbūtni, būtiska uzmanība jāpievērš organizāciju atbilstības izvērtēšanai, lai izvairītos no šauru interešu grupu pārstāvētu organizāciju dalības, nacionāla līmeņa politikas jautājumu lemšanā.

Sagatavoto normatīvo aktu skaits arī ZM ir viens no augstākajiem, 2012.-2015. gadā izstrādājot vidēji 217 dokumentus gadā, un, piemēram, Ekonomikas ministrija (EM) 200, Tieslietu ministrija (TM) 147. Savukārt sniegtos NVO atzinumu īpatsvars ZM ir 64.5%, EM 59.7%, TM 32%. NVO sniegtos atzinumu skaits ir viens no rādītājiem, kam būtu jābūt ar pieauguma tendenci. Savukārt ministriju izstrādāto dokumentu projektu un organizēto sanāksmu skaits nav no rādītājiem, kuru pieaugums norādītu uz pozitīvu ietekmi. MK sadarbības memorandā abas puses tiek aicinātas uz konstruktīvu diskusiju un laika resursu ekonomiju (Valsts kanceleja, 2019).

Palielinoties NVO sektora aktivitātēm, autors secina, ka statistikas datubāzēs pieejamā informācija nepilnīgi raksturo sektora aktivitātes. Par pārskatāmības trūkumu NVO sektorā norāda arī LPA (2016) NVO sektora pētījumi. Sektora pārskatāmībā būtiska problēma ir vāji attīstīta nevalstiskā sektora klasifikācija, jo organizāciju darbības jomu dažādība pārsniedz klasifikatora iedalījumus. Statistikas datubāzes informāciju par sektora aktivitātēm piedāvā tikai pēc NACE 2. red. iedalījuma, kur 2017. gadā gandrīz puse jeb 4935 ekonomiski aktīvu NVO ir “S” sadaļā “Citi pakalpojumi”. Savukārt detalizētāk analizējot šīs kategorijas apakškategorijas, 4187 jeb 38.9% no visām ekonomiski aktīvajām organizācijām klasificētas “S 94.99” “Citur neklasificētu organizāciju darbība” sadaļā un “S 94.12” “Profesionālo

organizāciju darbība” ar 309 organizācijām. Šajās abās sadaļās ir klasificētas arī lauksaimnieku horizontālās organizācijas ar specializāciju vairākos novirzienos.

Savukārt nozaru organizācijām, kas ir ierindotas klasifikatora “A” sadaļā, statistikas datu bāzē norādītā darbības joma sakrīt ar to biedru darbības virzienu. “A” kategorija jeb Lauksaimniecības, mežsaimniecības un zivsaimniecības organizācijas ir viena no mazākajām kategorijām, kurā 2013.-2018. gadā organizāciju kopējais skaits ir samazinājies no 93 līdz 61, kā arī neviens organizācija nav norādīta ar specializāciju mežsaimniecībā un zivsaimniecībā (Uzņēmumu skaits, 2018), lai gan Latvijā, piemēram, ir aktīva "Latvijas Meža īpašnieku biedrība", kas apliecinā iepriekš apgalvoto, ka daudznozaru organizācijas tiek klasificētas “S 94.99” vai “S 94.12” kategorijās.

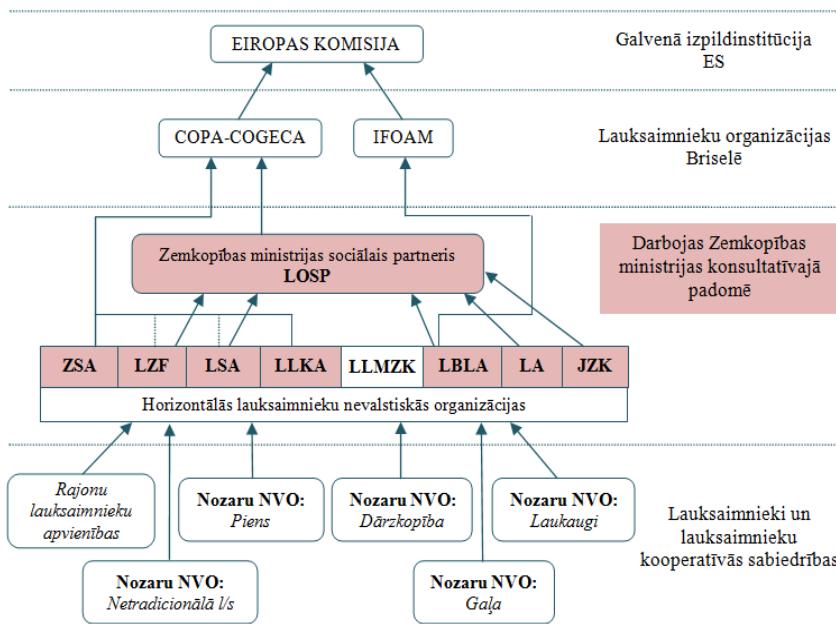
Klasifikācijas trūkums apgrūtina sektora analīzes veikšanu, jo tā ir iespējama veicot individuālu lauksaimnieku organizāciju analīzi, bet šīs nepilnības nesamazina NVO lomu Latvijā.

2.4. Lauksaimnieku nevalstisko organizāciju raksturojums Latvijā

Mūsdienu lauksaimnieku nevalstiskās organizācijas Latvijā tika dibinātas pēc neatkarības atgūšanas 20.gs. 90-to gadu vidū. Lauksaimnieku apvienošanos organizācijās veicināja lauksaimnieku un valsts institūciju atšķirīgs skatījums uz lauksaimniecības attīstību. Juridiski nostiprināta organizācija bija veids, kā tās biedriem piedalīties politikas veidošanā un sniegt ieteikumus normatīvo aktu un politikas plānošanas dokumentu izstrādē. Aktīvākās lauksaimnieku organizācijas joprojām saglabā savu ietekmi, kas norāda, ka organizācijas spēj aizstāvēt lauksaimnieku intereses, ir nozīmīgs partneris valsts institūcijām un veido sabiedrības izpratni par lauksaimniecības lomu un nozīmi.

Lauksaimnieku organizāciju hierarhijas pamatu Latvijā veido nozaru jeb profesionālās organizācijas/asociācijas, kuras iedala pēc ražojamo produktu veida, piemēram, gaļa, piens, dārzeņi u.c. (skatīt 3. attēlu). Pie mazajām lauksaimnieku organizācijām klasificējas arī Rajonu lauksaimnieku apvienības (RLA), kas darbojas katrā Latvijas reģionā un ir biedrs kādai no nacionālā līmeņa horizontālajām organizācijām. Samazinoties lauksaimnieku skaitam, samazinās RLA skaits un aktualitāte lauku reģionos, to funkcijas pārņemot nozaru NVO. 2018. gadā Latvijā bija 22 RLA.

Nozaru organizāciju aktivitāte ir atkarīga no lauksaimniecības sektora un lauksaimnieku aktivitātes, bet autors uzskata, ka šīs organizācijas pilda savas funkcijas, apvienojot biedrus nacionālā mērogā un tās ir specializējušās noteiktā jomā. Kopēju nozaru organizāciju skaitu nav iespējams noteikt, bet aktīvākās no tām ir LOSP biedri. 2019. gadā LOSP apvienoja 58 lauksaimnieku organizācijas.

Avots: autora veidots balstoties uz Latvijas lauksaimnieku NVO informāciju

3. att. Lauksaimnieku organizāciju hierarhiskā struktūra Latvijā, 2019. gadā.

Horizontālā līmeņa organizācijas apvieno nozaru organizācijas un veido sadarbību gan ar Zemkopības ministriju, gan ar Eiropas līmeņa lauksaimnieku organizācijām, sniedzot atbalstu agrārās politikas veidošanā. Horizontālajām organizācijām šajā procesā ir nozīmīga loma, nodrošinot lēmējinstīcijas ar informāciju un statistiku par aktuālo situāciju lauksaimniecībā. Šajā posmā horizontālās organizācijas pilda starpnieka lomu nozaru organizāciju informēšanā, viedokļu apkopošanā un saskaņošanā, pirms tas tiek nodots lēmējinstīcijām. Lauksaimnieki pēc saviem ieskatiem vienlaikus ir biedri vairākām NVO, gan nozaru gan horizontālo organizāciju līmenī, izņemot LOSP, kas atbilstoši savām funkcijām apvieno tikai nevalstiskās organizācijas.

Pēc iestāšanās ES, agrārā politika tiek saskaņota un apstiprināta Eiropas Komisijā, līdzīgi kā to dara pārējās ES dalībvalstis, kas pastiprina NVO lomu ne tikai nacionālā, bet arī starptautiskā mērogā. NVO dalība starptautiska mēroga aktivitātes ir atkarīga no to resursiem, lai spētu nosegt starptautisko organizāciju biedru naudas iemaksas un komandējuma izdevumus, kas ir iespējams finansiāli spēcīgām organizācijām, vairākām organizācijām apvienojot finansiālos resursus vai piesaistot valsts atbalstu. Latvijā ZM sniedz finansiālu atbalstu lauksaimnieku

NVO starptautiskajām aktivitātēm, kas iekļauj biedru naudas iemaksas un komandējuma izdevumu kompensēšanu. No vienas puses tas ir liels atbalsts lauksaimnieku organizācijām, sniedzot zināmu finansiālās drošības sajūtu, bet neveicina organizāciju savstarpējo sadarbību un vienotas pozīcijas veidošanu. Starptautiska līmeņa diskusijās ir svarīgi piedalīties ar vienotu valsts pozīciju, jo EK vai starptautisko lauksaimnieku organizāciju sanāksmēs ir jāspēj ātri un kodolīgi pamatot valsts nostāju starp pārējām ES dalībvalstīm.

Latvijā par ietekmīgākajām horizontālajām organizācijām ir uzskatāmas ZM Konsultačīvās padomes sastāvā ietilpst ošās 9 organizācijas *Zemnieku saeima* (ZSA), *Latvijas Zemnieku federācija* (LZF), *Lauksaimnieku statūtsabiedrību asociācija* (LSA), *Latvijas Lauksaimniecības kooperatīvu asociācija* (LLKA), *Jauno zemnieku klubs* (JZK), *Lauksaimnieku apvienība* (LA), *Latvijas Pārtikas uzņēmumu federācija* (LPUF), *Latvijas Bioloģisko lauksaimnieku asociācija* (LBLA) un *Lauksaimnieku organizāciju sadarbības padome* (LOSP), kas ir galvenais sabiedriskais partneris konsultačījām un stratēģisku jautājumu risināšanai. Vienlaikus LOSP ir arī *Lauksaimniecības un lauku attīstības likumā* (2004.) noteiktais ZM konsultačīvās padomes pildot lauksaimnieku organizāciju “jumta” organizācijas funkcijas. Bet realitātē LOSP neapvieno visas lauksaimnieku organizācijas, to atšķirīgo interešu dēļ, un ZM konsultačīvā partnera funkciju izpilda Konsultačīvā padome.

Teorētiski konsultačīvajā padomē ir jābūt pārstāvētām vadošām horizontālā līmeņa organizācijām, kas pārstāv atšķirīgas lauksaimnieku grupas un risina atšķirīgus lauksaimniecības politikas jautājumus. Vērtējot 9 konsultačīvās padomes biedrus, 2 lauksaimnieku organizācijas kā ZSA un LZF būtībā pārstāv vienādu lauksaimnieku grupu intereses, LA nav nacionāla līmeņa organizācija un LSA, vērtējot pēc organizācijas nosaukuma, pārstāv lauksaimniekus, kuru juridiskā forma praktiski neatbilst LSA dibināšanas mērķim. Tādejādi LSA funkcionāli ir līdzīga ZSA un LZF. Turklāt 6 no 9 konsultačīvās padomes dalīborganizācijām ir LOSP biedri, kas ir pretrunā ar LOSP uzdevumu – būt “jumta” organizācijai un ZM konsultačīvajam partnerim. Teorētiski LOSP ir jāveido organizācijas pozīcija, vadoties no biedru interesēm, bet Konsultačīvajā padomē katram pārstāvim ir iespēja paust individuālu viedokli, kas ir pretrunā ar LOSP funkcijām. Autors neapšuba “jumta” organizācijas nozīmi nacionālā līmenī, bet norāda uz nepilnībām horizontālo organizāciju savstarpējā sadarbībā ar valsts institūcijām. Katrai organizācijai norādītie darbības mērķi saskan ar organizācijas pamatdarbības funkcijām, saglabājot kopīgu iezīmi – konkurētspējas, lauku vides un tajā dzīvojošās sabiedrības labklājības uzlabošana. JZK darbība vairāk ir orientēta uz jauniešu piesaisti un izglītošanu lauksaimniecībā, bet LLKA ir lauksaimnieku kooperatīvus apvienojošā organizācija.

Organizāciju dalība starptautiskajās aktivitātēs ir papildu aktivitātēs rādītājs, kas liecina par to vēlmi vēl vairāk iesaistīties lauku attīstības politikas

veidošanā. Organizācijas var brīvi izvēlēties, kurās starptautiskajās aktivitātēs iesaistīties, t.sk. izvērtējot savas finansiālās iespējas. COPA-COGECA, kas aptver visus lauksaimniecības sektorus un nozares horizontālos jautājumus, no Latvijas ir iestājušās 5 lauksaimnieku organizācijas – ZSA, LOSP, LSA, LZF un LLKA. Savukārt LBLA un Latvijas Mežaīpašnieku biedrība (LMĪB) uzskata, ka COPA-COGECA pārāk vāji aizstāv šo biedrību pārstāvētās nozares, tādēļ tās sadarbojas ar citām lauksaimnieku organizācijām Briselē, attiecīgi Bioloģiskās lauksaimniecības starptautiskajā federācijā Eiropas reģionā (IFOAM (*The International Federation of Organic Agriculture Movements*) un Eiropas meža īpašnieku konfederācija (CEPF (*The Confederation of European Forest Owners*)). Piemēram, JZK ir Eiropas jauno lauksaimnieku organizācijas (CEJA (*The European Council of Young Farmers*)) biedrs.

Lielākā aktivitāte ir novērojama tām lauksaimnieku organizācijām, kas piedalās COPA-COGECA darba grupās, kas salīdzinājumā ar citām ES līmeņa lauksaimnieku organizācijām norisinās biežāk. Informāciju par organizāciju dalību COPA-COGECA, EK un citās starptautiskajās aktivitātēs apkopo Latvijas Lauku konsultāciju un izglītības centra (LLKC) Valsts lauku tīkla (VLT) Lauksaimniecības un lauku attīstības lietu birojs (ES birojs) (VLT, [b.g.]). No 2012. līdz 2018. gadam 5 COPA-COGECA dalīborganizācijas apmeklējušas vidēji 66 dažādas darba grupas gadā, lielāko apmeklējumu sasniedzot 2013. gadā – 99, bet mazāko 2016. gadā – 35. Šajā laika periodā ZSA vidēji gadā apmeklējusi 25 darba grupas jeb 30%, vislielāko skaitu sasniedzot 2014. gadā, apmeklējot 35 darba grupas. Savukārt LZF vidējais apmeklējums gadā ir 17 darba grupas, augstāko vērtību sasniedzot 2013. gadā – 30 darba grupas. Organizāciju pārstāvju aktivitāte analizētajā periodā ir svārstīga, jo organizāciju mērķis nav apmeklēt katru gadu lielāku skaitu pasākumu, bet gan radīt iespējamī lielāku pievienoto vērtību katra pasākuma dalībā. Organizāciju starptautiskās aktivitātes tiek finansētas no organizāciju pašu līdzekļiem (5%), Zemkopības ministrijas līdzfinansējuma (45%) vai Eiropas Komisijas finansējuma (50%).

ES biroja izveide ir līdzīgs piemērs nepieciešamībai un ieguvumiem no lauksaimnieku organizāciju konsolidācijas. Latvijas lauksaimnieku NVO COPA-COGECA sāka pakāpeniski iestāties no 2004. gada, savukārt ES birojs tika izveidots 2011. gadā. COPA-COGECA Latvijas dalīborganizācijas bija formāli vienojušās, kādās nozares darba grupās katru piedalīties, bet savstarpējās komunikācijas trūkums noveda pie problēmām, ka starp organizācijām nebija informācijas apmaiņas par darba grupu apmeklējumu un tajās diskutēto. Darba grupās iegūtā informācija palika konkrētās organizācijas biedru lokā, neskatoties uz to, ka ikgadējo dalības maksu nosedza ZM, bet komandējuma izmaksas EK un ZM līdzfinansējums. Loģisks un racionāls solis bija ES biroja izveide, ar NVO nesaistīts un neatkarīgs, nodrošinot vienlīdzīgu

lēmumu pieņemšanas procesu un atrisinot iepriekš raksturotās problēmas. Rezultātā organizāciju starptautiskās aktivitātes kļuva pārskatāmākas, ZM gūstot pārliecību par finansējumu izlietošanas atbilstību, kas bija motivējošs faktors ZM turpināt finansēt lauksaimnieku organizāciju starptautiskās aktivitātes. ZM finansējums ļauj organizācijām piedalīties arī citās darba grupās un sanāksmēs, kas nav EK atmaksātas. Savukārt jaunas organizācijas dibināšana prasītu ilgāku laiku rezultāta sasniegšanai, kamēr potenciālie finansētāji novērtētu organizācijas un tās pārstāvju rīcībspēju.

Turpmāk pētījumā tiks analizētas piecas aktīvākās nacionāla un starptautiska līmeņa horizontālās organizācijas – LOSP, LZF, ZSA, LSA un LLKA. Analizējot šo 5 organizāciju dibināšanas statūtus, tās ir norādījušas, ka ir neatkarīgas un uz brīvprātības pamata apvieno LR Uzņēmumu reģistrā reģistrētas juridiskas personas – zemnieku saimniecības, citas lauku uzņēmējsabiedrības, lauksaimnieku biedrības un lauku pašpārvaldes organizācijas un fiziskas personas, kas nodarbojas ar lauksaimniecisko darbību.

Analizēto organizāciju galvenās funkcijas ir saistītas ar biedru interešu pārstāvēšanu valsts un ES institūcijās, konsultāciju un apmācību sniegšanu, sabiedrības izglītošanu par lauksaimniecību un ar lauksaimniecisko ražošanu saistītiem jautājumiem, veicinot nozares attīstītu un konkurētspēju. Katra organizācija ir specializējusi savu darbību, vadoties pēc biedru pārstāvētajām lauksaimniecības nozarēm, tomēr katras organizācijas aktuālo risināmo jautājumu lokā nav vērojamas būtiskas atšķirības, jo tās visas ir horizontālās organizācijas, tādēļ ikdienas darbā notiek risināmo jautājumu pārklāšanās, kā arī ir lauksaimnieki un asociācijas, kas vienlaikus ir biedri vairākās iepriekš minētajās lauksaimnieku organizācijās. Būtiskākā atšķirība ir organizāciju aktivitāte nacionālā un starptautiskā mērogā, kas ir atkarīga no finansiālajiem resursiem un kapacitātes. Lauksaimnieku organizāciju finansiālā analīze sniedz priekšstatu par to spēju veikt savas funkcijas ilgtermiņā, novērtējot to ienākumu avotu un valsts dotāciju īpatsvaru ienākumu struktūrā.

2.5. Lauksaimnieku nevalstisko organizāciju darbības finanšu analīze Latvijā

Organizāciju aktivitāte ir atkarīga no to finansiālajiem resursiem, lai vienlaikus spētu nosegt ikdienas izdevumus un veidot nelielus uzkrājumus nākotnes darbības nodrošināšanai ieņēmumu svārstību gadījumā. Finansiāli specīgākas organizācijas spēj efektīvāk aizstāvēt savu biedru intereses, attiecīgi ieguldot lielākus resursus darbinieku atalgojumā un veicamajās aktivitātēs. Atalgojums ir būtisks faktors darbavietas izvēlei un motivācijai, kā arī nevalstiskā sektora atalgojumam jābūt konkurētspējīgam ar citiem sektoriem.

Biežāk sastopamos NVO finansējuma piesaistes veidus var iedalīt kā *tiešie* un *netiešie*, kas organizācijas ieņēmumu struktūrā var atšķirties pēc tās darbības

specifikas. Galvenos ienēmumus organizācijās veido tiešie ienēmumi – ienēmumi no pamatdarbības pakalpojumiem (ietver biedru naudu vai ziedojuimus no ieinteresētajām pusēm par biedru noteikto darbu izpildi), projektu konkursi (*LEADER, Horizon 2020, Erasmus+, u.c.*), valsts dotācijas u.c.

Netiešā veidā valsts atbalsta organizācijas ar nodokļu atvieglojumiem, piemēram, samazināts nodokļu apmērs nodarbinot brīvprātīgos atbilstoši *Brīvprātīgā darba likumam (2016)*.

Organizāciju finansiālo stabilitāti var noteikt, veicot finanšu analīzi, kas visbiežāk asociējas ar uzņēmumu finansiālā stāvokļa novērtēšanu, bet N. Priveta (*Privett*) un F. Erhūns (*Erhun*) (2011) norāda, ka aizvien palielinoties NVO skaitam un to nozīmei valsts ekonomikā, ir jāpievērš lielāka uzmanība šī sektora organizāciju finansiālā stāvokļa analīzei un līdzekļu izcelsmei. Finanšu analīzes galvenais informācijas avots ir juridiskās personas finanšu jeb gada pārskats, kas Latvijā ir publiski pieejams dokumenti un iekļauj informāciju par finanšu rezultātiem pārskata perioda sākumā un beigās. Uzņēmuma finanšu pārskats sastāv no bilances, peļņas/zaudējumu aprēķina, savukārt biedrību un nodibinājumu gada pārskats sastāv no bilances un ienēmumu-izdevumu pārskata (Leibus u.c., 2018). Gada pārskata sastādīšanas atšķirības izskaidro, kādēļ NVO sektora analīzei pielieto no uzņēmēdarbības sektora atšķirīgas metodes, kur galvenā atšķirība ir, ka NVO darbībai nav peļņas gūšanas nolūka. NVO finanšu analīzes daudzpusība ir atkarīga no pieejamās informācijas, kur publiski pieejamā informācija mazāk izskaidro NVO darbības procesus kā to iekšienē pieejamā informācija.

Vērtējot pēc **ienēmumu apjoma** lielākās organizācijas ir LOSP un ZSA, 2017. gadā attiecīgi 328 tūkst.EUR un 407 tūkst.EUR. Organizāciju ienēmumi ir mainīgi, tos veido biedru nauda, dotācijas, ienēmumi no saimnieciskās darbības, dalība projektos u.c. Abām organizācijām, sākot jau no to dibināšanas, ienēmumiem ir pieauguma tendence, bet galvenā atšķirība organizācijās ir to ienēmumu struktūra jeb galvenie finansējuma avoti. LOSP pēc būtības ir valsts budžeta organizācija, un tās ienēmumu struktūrā galvenais ienēmumu avots ir valsts dotācijas. Dotāciju īpatsvars no organizācijas darbības pirmsākumiem līdz 2007. gadam vidēji bija līdz 95%, organizācijai pakāpeniski attīstoties, līdz 2017. gadam, dotāciju īpatsvars ir samazinājās līdz 76.8%. Ienēmumu struktūrā biedru naudas īpatsvars no 2007. gada līdz 2017. gadam ir palielinājies no 3.3% līdz 7.1%, un citu ienēmumu īpatsvars no 3% līdz 14.5%. Galvenos ienēmumus veidojošās valsts dotācijas nav paredzētas tikai organizācijas ikdienas izdevumiem un atalgojumam, bet daļu no dotācijām – 2017. gadā 37% novirzot lauksaimnieku nozaru organizācijām, rajonu lauksaimnieku apvienībām un dalības maksai starptautiskajās lauksaimnieku organizācijās. LOSP mērķis nav gūt ienākumus no biedru naudām, bet gan apvienot un iesaistīt lauksaimnieku organizācijas lauku politikas veidošanā. 52 LOSP dalīborganizācijas ir mazās

nozaru NVO, kas arī ierobežotā finansējuma dēļ, nav spējīgas veikt biedru naudas iemaksas tādā apmērā, lai nosegtu LOSP darbības izmaksas.

ZSA jau kopš dibināšanas ieņēmumu struktūrā dominē biedru naudas iemaksas. Palielinoties citiem ieņēmumu avotiem, biedru naudas īpatsvars kopējā ieņēmumu struktūrā no 2007. līdz 2017. gadam ir samazinājies no 47.0% līdz 32.8%, valsts dotāciju īpatsvars ir samazinājies no 7.0 uz 6.6%, bet “*Citu ieņēmumu*” īpatsvars palielinājies no 35.0% līdz 47.3%. 80% apmērā “*Citu ieņēmumu*” struktūru veido ieņēmumi par starptautisko projektu aktivitātēm. Analizējot ZSA ieņēmumu struktūru, “*Citu ieņēmumi*” no aprēķiniem būtu jāizslēdz, lai precīzāk raksturotu organizācijas pamatdarbības finansiālos rādītājus. Izslēdzot no aprēķiniem “*Citus ieņēmumus*”, reālais biedru naudas īpatsvars kopējā ieņēmumu struktūrā 2007.-2017. gadā vidēji ir 62.4%, palielinoties no 69.1 tūkst.EUR līdz 133.7 tūkst.EUR, bet vidējais dotāciju īpatsvars 13.7%, faktiskā naudas izteiksmē palielinoties no 10.3 tūkst.EUR līdz 26.9 tūkst.EUR. Šo abu ieņēmumu pozīcijas palielinājums ieņēmumu struktūrā norāda uz ZSA stabilajām pozīcijām un ietekmi nozarē.

Savukārt ieņēmumu ziņā mazākā organizācija ir LZF, kur biedru naudas īpatsvars 2017. gadā bija 17.9% jeb 7660 EUR. Vidējais biedru naudas īpatsvars no 2007. līdz 2017. gadam bija 13.4%, augstāko vērtību sasniedzot no 2012. līdz 2015. gadam, kad iemaksu apjoms bija robežās no 5.4 tūkst.EUR līdz 9.8 tūkst.EUR.

Valsts dotācijas saņem visas analizējamās organizācijas, un to īpatsvars ieņēmumu struktūrā 2017. gadā ZSA ieskaitot arī “*Citus ieņēmumus*” ir 6.6% (vidējā vērtība 2007.-2017. gadā 8.2%), LLKA 39.2% (25.8%), LSA 47% (31.3%), LZF 63.3% (39%), LOSP 76.8% (78.5%). Valsts dotācijas veicina NVO iesaistīšanos aktuālo jautājumu risināšanā, normatīvo aktu izskatīšanā, sabiedrības informēšanu par ES jautājumiem, ZM deleģēto uzdevumu veikšanu un nodrošina iespēju piedalīties starptautiskajās aktivitātēs.

Papildus biedru naudas un valsts dotāciju ieņēmumiem, organizācijas gūst ienākumus no saimnieciskās darbības, kas ietver dažādu nozari popularizējošu pasākumu organizēšanu un lauksaimnieku interešu aizstāvēšanu starptautiskās lauksaimnieku organizācijās un ES institūcijās, tomēr šie ieņēmumi nav stabili, lai uz tiem balstītu organizācijas darbību nākotnē.

Analizējamajām organizācijām ir līdzīga izdevumu struktūra, kur galvenās izdevumu pozīcijas ir atalgojums un “*Citi izdevumi*”. 2007.-2017. gadā vidējais atalgojuma īpatsvars ieskaitot Valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas ZSA veido 21.8%, LZF 32.7%, LOSP 41.4%, LLKA 45% un LSA 40%. Ieņēmumu un izdevumu struktūras pozīciju vidējās vērtības organizācijas ir atšķirīgas, kas ir arī skaidrojams ar grāmatvedības uzskaites metodiku. Kā arī parādās tendence, ka būtiska daļa izdevumu tiek iegrāmatoti kā “*Citi izdevumi*” 2017. gadā ZSA 80.8% (vidējā vērtība 2007.-2017. gadā 70.4%), LLKA 35.1%

(50.4%), LSA 0.2% (1.1%), LZF 46% (58%), LOSP 43.7% (21.5%). Piemēram, LOSP un LSA šīs pozīcijas vidējā vērtība ir zemāka kā citām organizācijām, būtisku izdevumu daļu iegramatojot pozīcijā *Materiālu un statūtos norādīto mērķu izdevumi*. Līdzīga situācija novērojamā arī sadaļā “*Citi ieņēmumi*” 2017. gadā ZSA 47.3% (vidējā vērtība 2007.-2017. gadā 43.1%), LLKA 0.9% (16.1%), LSA 21.4% (29.1%), LZF 0% (0.2%), LOSP 14.6% (11.9%). Uz līdzīgu tendenci NVO sektorā norāda arī LPA (2016) pētījums, ka ieņēmumu-izdevumu pārskata šīs abas pozīcijas sasniedz vismaz 30% kopējā ieņēmumu un izdevumu struktūrā, palielinoties organizāciju ieņēmumiem un izdevumiem, palielinās šo abu pozīciju faktiskais lielums, tādejādi nespējot noteikt šo pozīciju finansējuma izceļsmi un lietošanas mērķi. Izteiktie apgalvojumi par nepilnībām finansējuma pārskatāmībā NVO sektorā nav tieši attiecīni uz Sabiedriskā labuma organizācijām (SLO). SLO statuss sniedz papildus nodokļu atvieglojumus ziedojumu veicējiem, savukārt šī statusa organizācijām ir stingrāki noteikumi ieņēmumu un izdevumu pārskatāmībā.

Nevalstisko organizāciju finansiālajā analīzē ir iespējams noteikt **likviditāti**, *apgrozāmos līdzekļus attiecinot pret īstermiņa saistībām*, vai absolūtu likviditāti, *naudas līdzekļus attiecinot pret īstermiņa saistībām*. Tomēr autors norāda, ka analizējamo lauksaimnieku NVO gadījumā šīs abas metodes nav piemērotas analīzei, organizāciju bilances posteņu īpatnību dēļ. Organizācijām, attiecīgi vērtējot to ieņēmumus, ir izdevies uzkrāt finanšu līdzekļus un tām praktiski nav īstermiņa saistību. Atsevišķos periodos lielāku īstermiņa saistību vērtību veido vēl neatmaksāti projektu vai atalgojuma izdevumi, bet kopumā īstermiņa saistības 2007.-2017. gadā nepārsniedz vidēji 7.9% no pasīvu vērtības, savukārt apgrozāmie līdzekļi attiecīgajā periodā veido vidēji 94.9% no bilances aktīvu vērtības analizētajās organizācijās. Vidēji 90% no apgrozāmajiem līdzekļiem ir nauda, pārējie 10% ir debitoru parādi un krājumi. Šādas lielas rādītāju atšķirības likviditātes aprēķināšanai, koeficiente vērtību palielina līdz pat vairākiem simtiem, zaudējot aprēķinu objektivitāti. Kā arī attiecīgajā periodā analizētajām organizācijām nav ilgtermiņa saistību. Analizējot konkrēto lauksaimnieku organizāciju likviditāti, autors iesaka īstermiņa saistības aizstāt ar izmaksu galveno pozīciju – atalgojumu, likviditāti aprēķinot kā *apgrozāmo līdzekļu vērtību attiecinot pret galvenajām izdevumu pozīcijām (vai mēneša vidējiem izdevumiem)* vai *naudas līdzekļu attiecība pret atalgojuma izdevumiem*. Piemēram, NVO atšķirībā no ražojošiem uzņēmumiem, galvenais resurss ir cilvēks, kurš par savu darbu saņem atalgojumu. Organizāciju pamatzināšanas veido arī tehniskie vai biroja uzturēšanas izdevumi, un šie izdevumi atšķirībā no atalgojuma izmaksām ir elastīgi, to samazināšana var neietekmēt organizācijas sniegtu pakalpojumu kvalitāti.

3. tabula

Lauksaimnieku NVO naudas līdzekļu attiecība pret atalgojuma izdevumiem 2011.-2017. gadā

Organizācija	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Perioda vērtība:		
								Vidējā	Max	Min
ZSA	1.0	1.2	1.0	1.0	1.0	1.0	1.2	1.0	1.2	1.0
LZF	1.5	1.1	2.2	0.9	0.5	0.8	0.5	1.1	2.2	0.5
LOSP	0.8	1.3	1.5	2.0	1.3	1.8	1.2	1.4	2.0	0.8
LLKA	0.8	2.0	2.1	2.1	1.3	1.8	1.7	1.7	2.1	0.8
LSA	1.2	1.4	2.2	2.2	2.5	3.0	2.6	2.2	3.0	1.2

Avots: autora veidots pēc Lursoft [b.g.]

No 2011. gada organizāciju vidējā naudas līdzekļu attiecība pret atalgojuma izdevumiem ir lielāka par 1 (skatīt 3. tabulu), kas 2017. gadā ļauj nosegt atalgojuma izmaksas vismaz viena gada apmērā, izņemot LZF, kas spēja atalgojuma izmaksas nosegt apmēram pusgada apmērā, bet augstākais rādītājs ir LSA un LLKA, attiecīgi 2.6 un 1.7. Papildus jāņem vērā arī citas organizāciju aktuālās īstermiņa saistības, bet, piemēram, LSA un LLKA 2017. gadā tās attiecīgi ir 5.2% un 0.19%, kas vēlreiz norāda uz tradicionālās likviditātes formulas nepiemērotību analizētajām lauksaimnieku NVO.

4. tabula

Lauksaimnieku NVO kreditoru īpatsvars bilances aktīvos 2011. - 2017. gadā, %

Organizācija	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Perioda vērtība:		
								Vidējā	Max	Min
ZSA	41.1	41.8	42.5	40.3	98.6	81.0	79.1	60.6	98.6	40.3
LZF	5.3	4.3	23.6	6.3	9.2	8.6	11.8	9.9	23.6	4.3
LOSP	10.2	12.6	0.2	0.2	5.4	3.8	11.0	6.2	12.6	0.2
LLKA	0.0	54.8	0.3	0.4	0.0	0.4	0.2	8.0	54.8	0.0
LSA	10.8	7.0	5.2	4.2	3.7	4.4	5.2	5.8	10.8	3.7

Avots: autora veidots pēc Lursoft [b.g.]

Analizēto lauksaimnieku organizāciju **kreditoru īpatsvars bilances aktīvos** (*kreditoru apmērs attiecināts pret bilances kopējo vērtību*) ir salīdzinoši zems, nepārsniedzot 12% 2011.–2017. gadā (skatīt 4. tabulu). Atsevišķos periodos šis īpatsvars ir augstāks, bet tam nav tendences ieņemt būtisku īpatsvaru kopējā bilances struktūrā. Organizāciju saistības galvenokārt veido neizmaksātais atalgojums, nenomaksāti nodokļi vai parādi par saņemtajām precēm un pakalpojumiem. Atšķirībā no pārējām organizācijām, ZSA saistību īpatsvars bilances aktīvos ir vidēji divas reizes augstāks kā citām

organizācijām (skatīt 4. tabulu) un, piemēram, 2010. gadā sasniedza pat 134%, bet 2015. gadā bija gandrīz 100%.

Saistību augsto īpatsvaru veicināja būtisks izmaksu pārsvars pār ieņēmumiem, attiecīgi -38.3 tūkst.EUR (2010. gadā), -60.2 tūkst.EUR (2015. gadā) un 2010. gadu organizācija noslēdza ar negatīvu bilances fondu posteņa atlikumu -25 tūkst.EUR. Šāda situācija ir skaidrojama ir attiecīgajā gadā uzņemtajām saistībām, kas tiks nosegtas nākamajā periodā, par to liecina arī nākamā perioda ieņēmumu struktūra. Augstāks organizācijas īstermiņa kreditoru īpatsvars neliecina par to finansiālajām grūtībām, bet gan par grāmatvedības politiku, kad mērkis nav īstermiņa saistības nokārtot tekošā gada laikā.

NVO neizmantoto ieņēmumu rādītājs (*ieņēmumu un izdevumu starpība attiecināta pret kopējiem ieņēmumiem*) norāda, kādu daļu no kopējiem ieņēmumiem organizācijas neizlieto savā darbībā. Šī rādītāja apmērs nav stingri noteikts, bet pārlieku zems, vai negatīvs rādītājs norāda uz nepietiekamiem ieņēmumiem, kas var traucēt mērķu sasniegšanu, bet pārāk augsts rādītājs var liecināt par neizmantotu līdzekļu daļu, ko varētu izmantot organizācijas darbības uzlabošanai. Šim rādītājam ir jābūt pozitīvam, lai veidotu pakāpenisku līdzekļu uzkrājumu organizācijas turpmākās darbības nodrošināšanai un neparedzētu izmaksu segšanai. Ja organizācijai ieņēmumu pārpalikums ir negatīvs (kalendārā gada izdevumi lielāki par ieņēmumiem), tad šis rādītājs arī būs negatīvs, kā tas ir vērojams 2015. gadā, kad visām organizācijām, izņemot LSA, bija negatīvs rādītājs robežās no -13% līdz -20%, līdzīgu iezīmi saglabājot arī 2017. gadā, kad visām organizācijām, izņemot LSA, bija negatīva ieņēmumu un izdevumu starpība. Organizācijai ar lielāku darbības aktivitāti šis rādītājs ir zemākā vērtībā, kas saistīts ar lielākiem izdevumiem.

Operatīvās rezerves rādītājs (*pieejamos aktīvus, izņemot pamatlīdzekļus, attiecinot pret kopējām izmaksām*) norāda organizāciju spēju nosegt savus izdevumus ar brīvi pieejamajiem aktīviem (nauda un debitoru parādi) bez papildus saistību uzņemšanās. Rādītājam jābūt vismaz 25% vai 3 mēnešu izdevumu apmērā. Tam nav būtiska nozīme organizācijas finansiālās spējas raksturošanā, ja tai ir stabila un sabalansēta naudas plūsma.

Zemākais rādītājs 2017. gadā analizētajām organizācijām ir ZSA un LZF, attiecīgi 22.1% un 24.9%, bet pārējo organizāciju rādītājs ir LOSP 66.4%, LLKA 108.2% un augstākais ir LSA 118.9%. Rādītājs lielāks par 100% liecina par pietiekami uzkrātīmi finanšu līdzekļiem vairāk nekā viena gada kopējo izdevumu apmērā. Lai gan ZSA daudzos aprēķinos ir zemāki rādītāji kā citām organizācijām, jāņem vērā organizācijas lielā aktivitāte un daudzie darbības virzieni, un organizācijas ieņēmumi un izdevumi ir aptuveni 8 reizes lielāki kā LZF, 1.2 reizes lielāki kā LOSP, 5 reizes lielāki kā LLKA un 7 reizes lielāki kā LSA.

Pilnvērtīgai finanšu analīzei ir jāveic rezultātu salīdzināšana ar NVO sektora vidējiem vai citu organizāciju rādītājiem. Pašreizējā situācijā Latvijā

NVO sektorā salīdzināšana ir iespējama, veicot individuālu analīzi par katru organizāciju. Analītiskā datu bāze *Lursoft* un CSP piedāvā daudzveidīgu juridisko personu gada pārskatu bilanču informāciju, bet tā tiek iedalīta pēc NACE 2.red. klasifikatora, kur nav iespējams atlasīt gada pārskatu informāciju pēc juridiskās formas – uzņēmums vai NVO. Lai gan 38.9% NVO ir ierindotas “S” sektorā (S94), tomēr datubāze neveic detalizētāku informācijas iedalījumu līdz klasifikatora *četriem cipariem aiz sadaļas apzīmējuma* vai pa juridisko personu veidiem, kā rezultātā “S” sektorā kopā ar NVO (20.5%) ir iekļautas arī pašnodarbinātās personas (62.9%) un citas juridiskas personas (16.6%), kam ir atšķirīgi darbības mērķi, t.sk. peļņas gūšana, kas būtiski maina sadaļas finansiālo rādītāju struktūru. Lai arī CSP datos ir iespēja iegūt juridisko personu finansiālos rādītājus par “S94” sadaļu, tomēr šajā sadaļā ir klasificētas tikai 4055 jeb 38.9% no ekonomiski aktīvajām nevalstiskajām organizācijām, kas ir pārāk mazs īpatsvars, lai raksturotu NVO sektora kopējo finansiālo situāciju.

Vērtējot analizējamo organizāciju aktuālo finansiālo stāvokli, autors secina, ka tās ir nostabilizējušas darbību, finansiālos ieņēmumus un bez kardinālām izmaiņām ieņēmumu struktūrā var turpināt darbību. Pat nelielas ieņēmumu svārstības tās spēj nosegt ar uzkrātajiem naudas līdzekļiem. Tomēr vērtējot organizāciju stabilitāti nākotnē, ir jāsecina, ka tām nav lieli līdzekļu uzkrājumi, un valsts dotāciju īpatsvara samazinājums ieņēmumu struktūrā var apdraudēt NVO pastāvēšanu. Analizējot organizāciju izdevumus, tām nav lieki izdevumi, kurus varētu samazināt, samazinoties ieņēmumiem. Ieņēmumu svārstības organizācijas var kompensēt, palielinot biedru naudu vai aktīvāk veicot saimniecisko darbību, piemēram, sniedzot konsultācijas un apmācības. Valsts atbalsta samazināšana organizācijām ir reāls risks, kas var iestāties, mainoties valsts politikai un nostājai pret lauksaimniecību un lauksaimnieku NVO. Autors uzskata, ka Latvijā ir iespējams pilnveidot lauksaimnieku organizāciju darbības modeli, izmantojot citu ES dalībvalstu pieredzi.

2.6. Lauksaimnieku nevalstisko organizāciju raksturojums citās Eiropas Savienības dalībvalstīs

Lai rastu risinājumus lauksaimnieku nevalstisko organizāciju sistēmas pilnveidošanai Latvijā, autors analizēs Vācijas un Ungārijas lauksaimnieku NVO piemēru. Abās valstīs funkcionē spēcīga lauksaimnieku “jumta” organizācija. Lauksaimnieki Vācijā jau 19.gs. beigās secināja, ka interešu pārstāvēšanai nacionālā līmenī jānotiek caur vienotu organizāciju, kur šādam nolūkam 1893. gadā tika dibinātā Lauksaimnieku apvienība (“*Bund der Landwirte*” (*Agrarian League*)), kas ir priekštēcis mūsdienās zināmajai Vācijas lauksaimnieku apvienībai (*Deutscher Bauernverband* (DBV)), kas tika dibināta 1948. gadā, un kā nacionāla līmeņa “jumta” organizācija darbojas jau vairāk nekā 70 gadus. Savukārt Ungārijā, līdzīgi kā Latvijā, lauksaimnieku

nevalstiskās organizācijas izveidojās 20. gs. 90-tajos gados pēc Ungārijas neatkarības atgūšanas, un 2013. gadā organizācijas secināja, ka ir jāveic apvienošanās darbības funkciju un sniegtu pakalpojumu uzlabošanai. Abas valstis saskatīja par nepieciešamību reorganizēt NVO sektoru, apvienojot lauksaimnieku organizācijas valsts reģionos, kas noteiktā laika periodā ir devis pozitīvus rezultātus, pierādot, ka “jumta” organizācija ir funkcionēt spējīgs risinājums NVO sistēmas pilnveidošanai. Autors nesalīdzinās lauksaimnieku organizāciju darbības piemērus Lietuvā un Igaunijā – lai gan abās valstīs ir *lauksaimnieku kamera*, tomēr tā nefunkcionē tik augstā līmenī kā Vācijas vai Ungārijas organizācijas, un nacionālā līmenī ir novērojama vairāku organizāciju konkurešana par ietekmi nozarē. Secinājumus par organizāciju darbību Lietuvā un Igaunijā autors pamato ar profesionālo darbības pieredzi un COPA-COGECA biedru analīzī.

Raksturojot lauksaimnieku organizāciju sistēmu Vācijā, ir novērojams liels skaits dažādu lauksaimnieku organizāciju, bet atšķirīgā īpašība starp organizācijām ir to ietekme un loma politikas veidošanā. Viennozīmīgi ietekmīgākā lauksaimnieku organizācija ir Vācijas Lauksaimnieku apvienība (DBV). Šī ir horizontāla līmeņa organizācija interešu aizstāvībai nacionālā un starptautiskā līmenī, pārstāvot visus lauksaimniecības sektorus. DBV (lauksaimnieku organizācija) un Vācijas kooperatīvu apvienība (*Deutscher Raiffeisenverband*) ir vienīgie COPA-COGECA biedri no Vācijas. Tas arī pierāda, ka DBV ir “jumta” organizācija, jo sadrumstalotai nacionāla līmeņa organizāciju struktūrai nebūtu pietiekami resursi aktīvai darbībai starptautiskā mērogā, un dalības maksas nosegšanai ES līmeņa lauksaimnieku organizācijās. Vācijā un ES līmenī pastāv arī citas lauksaimnieku organizācijas papildus iepriekš nosauktajām, tomēr to loma un ietekme nav tik spēcīga. Atsevišķu organizāciju veidošanās nav nosodāms process, tās var kļūt par profesionāliem nozaru pārstāvjiem, un lielo organizāciju partneriem, jo arī nacionāla līmeņa “jumta” organizācijas aktīvi sadarbojas ar nozaru organizācijām.

Vācijas lauksaimnieku apvienība sevi saredz kā vērtību kopienu un sociālo varu lauku apvidos, interešu aizstāvi un partneri vācu lauksaimnieku ģimenēm. DBV struktūra ir līdzīga LOSP, vienīgā atšķirība no DBV, ka LOSP galvenos biedrus veido nozaru un partneru organizācijas. DBV ir “jumta” organizācija pavalstu, reģionu un citām lauksaimnieku un ar lauksaimniecību saistītām organizācijām. DBV biedri tiesā veidā nav paši lauksaimnieki. DBV biedrus var iedalīt divās kategorijās: 1) galvenie biedri; 2) asociētie biedri. Galvenie biedri ir 18 pavalstu lauksaimnieku organizācijas, Lauksaimnieku tālākizglītības apvienība un Vācijas kooperatīvu apvienība (*Deutscher Raiffeisenverband*). Savukārt asociētie biedri ir 46 ar lauksaimniecību saistītas organizācijas, veidojot sadarbību jomās, kurās nav spēcīga DBV. Asociēto biedro pārstāvētās nozares un jomas ir dārzkopība, mežsaimniecība, zemes

īpašnieki, lopkopība, dzīvnieku labturība, vīnkopība, sievietes laukos, jaunie lauksaimnieki, netradicionālā lauksaimniecība, pārtikas industrijas organizācijas u.c. Būtībā asocietie biedri pārstāv specifiskas un individuālas nozaru organizācijas. DBV biroja darbība norit ciešā sadarbībā ar galvenajiem biedriem, kam ir reāla komunikācija ar lauksaimniekiem, kuri apzina problēmas lauksaimniecībā. Savukārt Birojs nodrošina atgriezenisko saiti par panākto rezultātu vai politiskajiem notikumiem nacionālā un starptautiskā līmenī. DBV biroja darbs tiek organizēts divos virzienos – profesionālo un organizatorisko jautājumu risināšana. Galvenais virziens ir profesionālo jautājumu risināšana, kur biroja darbinieki sadarbībā ar ekspertiem no pavalstu lauksaimnieku organizācijām risina ar nozari aktuālos jautājumus.

Viena no lielākajām pavalsts līmeņa organizācijām ir Bavārijas lauksaimnieku apvienība (BBV), atrodoties vienā no saimniekošanas apstākļiem sarežģītākajā reģionā. BBV struktūra salīdzinājumā ar Latvijas mēroga organizācijām atgādina nacionālu līmeņa organizāciju, kas skaidrojams ar pavalsts lielo platību (70.6 tūkst.km²) un biedru skaitu (145 tūkstoši). BBV ir horizontāla līmeņa organizācija, kuras struktūra iedalās 4 līmeņos (no zemākā uz augstāko):

- 1) **ciematu līmenis** – organizācijas pamats – lauksaimnieki un mežsaimnieki. Šajā līmenī vidēji uz katriem 6 ciematiem ir viens brīvpārīgais aktīvists, vietējo lauksaimnieku ievēlēts, kurš ir galvenā kontaktpersona starp lauksaimniekiem un *pilsētas līmeņa biroju*.
- 2) **pilsētu līmenis** – kontaktpersona starp lauksaimniekiem (ciematu līmeni) un *pavalsts reģionālo biroju*. Šāds pilsētas līmeņa birojs atrodas katrā pilsētā, Kopumā BBV ir 55 šādi biroji.
- 3) **pavalsts reģionu līmenis** – Bavārija ir sadalīta 7 reģionos, katrā reģionā ir *reģionālais BBV birojs*, kas ir pakļauts *Centrālajam birojam* un nodrošina saikni starp *pilsētu birojiem* un *centrālo biroju*.
- 4) **pavalsts līmenis** – *BBV Centrālais birojs* un vadība, atrašanās vieta Minhene, Bavārijas lauksaimnieku organizācijas vadītājs ir ievēlēts Prezidents, bet *Centrālā biroja* un *reģionu biroju* pārraudzību nodrošina ģenerālsekretriāts.

Lauksaimnieku tiešā komunikācija ar organizāciju notiek reģionu līmenī, savukārt reģionu organizācijas problēmjautājumus risina kopīgi ar BBV Centrālo biroju, kas tādejādi nodrošina koordinētu darba procesu starp visām reģionālajām organizācijām. Līdzīgi kā DBV arī BBV Centrālais birojs ir kā Bavārijas “jumta” organizācija, kurai nav tieša sadarbība ar pašiem lauksaimniekiem.

Galvenos Bavārijas lauksaimnieku organizācijas ieņēmumus veido biedru naudas iemaksas. No šī finansējuma BBV jāspēj nodrošināt savas darbības funkcionēšanu un iemaksu veikšanu DBV. Arī DBV ir no valsts finansējuma neatkarīga organizācija, kuras galvenos ieņēmumus veido Pavalstu

lauksaimnieku organizāciju iemaksas, projektu aktivitātes, ieņēmumi no nomas, procenti no ieguldījumiem finanšu instrumentos u.c.

Līdzīgi kā Vācijā, **Ungārijas lauksaimnieku kameru** (ULK) veido 19 rajonu lauksaimnieku apvienības. Pēdējā ULK reorganizācija norisinājās 2013. gadā, sakārtojot reģionu organizāciju un “jumta” organizācijas savstarpējo sadarbību, funkcijas, atbildības jomas utt. Līdz reorganizācijai katra reģionālā organizācija bija juridiski individuāla persona, un neatkarīga no “jumta” organizācijas un sadarbība norisinājās uz līguma pamata. Lai arī visu reģionālo organizāciju pamatfunkcija ir lauksaimniecības attīstības veicināšana, tomēr organizāciju iespējas un kapacitāte bija dažāda, veidojot nevienmērīgu funkciju nodrošinājumu valsts reģionos. Reģionālo organizāciju biedri ir lauksaimnieki un cita veida juridiskas personas (t.sk. pārtikas uzņēmumi un pakalpojumi sniedzēji), kuru darbība ir saistīta ar lauksaimniecību, mežsaimniecību, zivsaimniecību un medniecību. Reorganizācijas rezultātā ULK un tās reģionālās nodaļas ir viena juridiska persona, vienota nacionāla līmeņa kamera. Pēc reorganizācijas reģionālās organizācijas saglabā savas funkcijas un biedrus reģionos, un ieguvumi ir vienāds funkciju un pakalpojumu nodrošinājums reģionos, pārskatāmāka un koordinēta organizāciju darbība, kas būtiski veicināja kopējo biedru skaita pieaugumu no 11 tūkstošiem 2012. gadā līdz 400 tūkstošiem 2017. gadā. Vienota nacionāla līmeņa organizācija nodrošina labāku pārskatāmību par aktuālo situāciju un problēmām reģionos, un ir spēcīgāks interešu aizstāvis nacionālā un starptautiskā mērogā. Lielo biedru skaitu (t.sk. mežsaimnieki, zivsaimnieki un medību aktīvisti) nodrošina ULK sniegtu pakalpojumu daudzveidību, un lauksaimnieki vidēji ir viena trešā daļa no visiem biedriem.

Papildus tradicionālām NVO aktivitātēm, kā lauksaimnieku viedokļu apkopošana, interešu aizstāvēšana, problēmu apzināšana, juridiskā palīdzība biedriem, lauksaimnieku izglītošana par aktualitātēm lauksaimniecībā un normatīvajos aktos, ULK papildus veic arī konsultāciju pakalpojumus, līdzīgi kā Latvijā LLKC, stingri nodalot atbildības jomas no NVO funkcijām. Galvenās ieņēmumu pozīcijas ir biedru naudas iemaksas, līgumdarbi (sadarbība ar Ungārijas lauksaimniecības ministriju) un finansējums no Lauku attīstības programmas.

Interesu pārstāvēšanai starptautiskā līmenī ULK līdzīgi kā DBV ir birojs Briselē, šādu funkciju nenodrošina lauksaimnieku organizācijas Latvijā. Pārstāvniecība Briselē sniedz iespēju apmeklēt operatīvās sanāksmes lauksaimniecības politikas jautājumu lemšanā. ULK pozicionē sevi kā no valsts finansējuma neatkarīgu organizāciju.

Vācijas un Ungārijas “jumta” organizācijas ir piemērs lauksaimnieku organizāciju sistēmas pilnveidošanai Latvijā, iespējamos risinājumus novērtējot nozares ekspertiem.

3. LAUKSAIMNIEKU NEVALSTISKO ORGANIZĀCIJU DARBĪBAS PILNVEIDOŠANAS RISINĀJUMI LATVIJĀ

Nodaļas apjoms ir 30 lpp., ar 6 tabulām un 9 attēliem. *Izvirzītā tēze: Pilnveidojot lauksaimnieku nevalstisko organizāciju darbību Latvijā, ir iespējams uzlabot lauksaimnieku iesaistīšanās aktivitāti tajās, veicinot līdzdalību politikas veidošanā un sabiedrības izglītošanā.*

Darba **trešajā nodaļā**, veicot lauksaimnieku aptauju, nozares ekspertu intervijas un T. Saati (*Saaty*) (2008) Hierarhiju analīzes metodi (*Analytic Hierarchy Process*), tika novērtēta lauksaimnieku organizāciju pašreizējā darbība un analizētie iespējamie lauksaimnieku organizāciju pilnveidošanas risinājumi Latvijā. Pamatojoties uz iegūtajiem rezultātiem, tika izstrādāts iespējamais lauksaimnieku organizāciju darbības pilnveidošanas modelis, aprēķinātas plānotās darbības uzsākšanas izmaksas, un iespējamais darbības modelis novērtēts, izmantojot stipro un vājo pušu, kā arī iespēju un draudu analīzi.

NVO savā būtībā ir dinamiskas un mainīgas, tām jāspēj pielāgoties notiekosajiem procesiem politikā, sabiedrībā vai uzņēmējdarbībā (Korten, 1990), un tāpēc aktualitāti nezaudē to darbības iespējamā pilnveidošana. Lai novērtētu iespējamos lauksaimnieku nevalstisko organizāciju sistēmas pilnveidošanas risinājumus Latvijā: 1) tika veikta esošās situācijas analīze, izmantojot lauksaimnieku aptauju; 2) iespējamo pilnveidošanas risinājumu novērtēšana, izmantojot Hierarhiju analīzes metodi (AHP) un 3) ekspertu intervijas.

3.1. Lauksaimnieku vērtējums par nevalstisko organizāciju darbību Latvijā

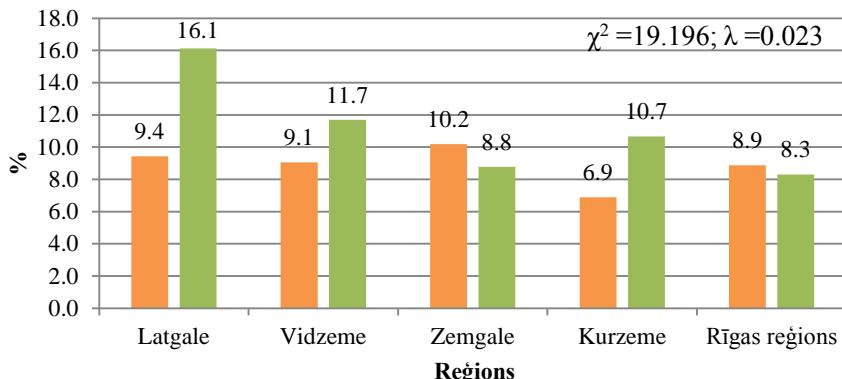
Pētījuma ietvaros no 2018. gada augusta līdz 2019. gada janvārim tika veikta lauksaimnieku aptauja “*Par lauksaimnieku viedokli par lauksaimnieku nevalstiskajām organizācijām*”. Aptaujas metodikas izstrādē piedalījās Weihenstephan-Triesdorf augstskolas pārstāvji Vācijā, un tā tika saskaņota ar SKDS pētījumu centru. Aptaujas anketa sastāv no trīs daļām – 9 slēgtajiem un 1 atvērtā jautājuma. Pirmā aptaujas anketas daļa raksturo respondentu un viņa saimnieciskās darbības veidu, otrā - respondenta iesaisti lauksaimnieku organizācijās un trešā daļa - respondenta attieksmi par lauksaimnieku organizācijām un to iesaistīšanos politikas veidošanas procesā.

Aptaujas *mērķis* bija sasniegt pēc iespējas plašāku lauksaimnieku auditoriju visos Latvijas reģionos tā, lai to saimniecībām būtu dažāda specializācija un lauksaimnieku aktivitāte nevalstiskajās organizācijās. Aptaujas *objekts* – lauksaimnieku iesaistīšanās aktivitātes novērtējums nevalstiskajās organizācijās. Aptaujas *priekšmets* – lauksaimnieku viedoklis par

lauksaimnieku NVO pilnveidošanas iespējām, lai veicinātu viņu iesaistīšanos NVO aktivitātēs.

Aptaujas rezultāti tika apstrādāti ar MS Excel un SPSS datorprogrammu, izmantojot statistiskās datu apstrādes, strukturēšanas, salīdzināšanas un novērtēšanas paņēmienu.

Kopumā aptauja sasniedza 1060 respondentus, no kuriem 86.8% respondenti intervēti, izmantojot tiešsaistes aptaujas platformu un 13.2% respondenti aptauju aizpildīja papīra formātā. Aptauju ir aizpildījuši respondenti 106 no 110 Latvijas novadiem. Latgalē – 25.5%, Vidzeme – 20.8%, Zemgalē – 19% un Kurzemes reģionā – 17.6% no kopējo respondentu skaita.

Avots: autora veidots pēc Lauksaimnieku aptaujas rezultātiem

4. att. Lauksaimnieku aptaujas respondentu aktivitāte Latvijas reģionos pēc to dalības lauksaimnieku NVO.

Vērtējot respondentu dalību lauksaimnieku organizācijās pēc respondentāsaimniecības atrašanās vietas (skatīt 4. attēlu), H²-kvadrāta tests (p-vērtība 0.001) norāda uz sakarību, ka reģionos ar aktīvāku lauksaimniecisko darbību (Zemgalē un Rīgas reģionā) respondenti ir aktīvāki organizāciju biedri kā citos Latvijas reģionos, bet korelācijas analīze parāda, ka šī sakarība ir vāja ($\lambda=0.023$), jo augstāka respondentu aktivitāte ir vērojama tikai divos Latvijas reģionos, un tikai 44% respondenti ir kādas organizācijas biedri.

Vērtējot respondentu viedokli par nepieciešamību pilnveidot lauksaimnieku nevalstisko organizāciju darbību, 75% respondentu norādīja, ka ir jāveic uzlabojumi, kā arī H²-kvadrāta tests (p-vērtība 0.049) norādīja, ka reģionos ar zemāku lauksaimnieciskās darbības aktivitāti (Vidzemē, Kurzemē) respondenti vairāk iesaka veikt uzlabojumus, bet korelācijas analīze parāda, ka šī sakarība ir ļoti vāja ($\lambda=0.000$).

Respondenti pārliecinoši norādīja, ka lauksaimnieku organizācijām ir jāsaņem valsts līdzfinansējums (74.1%) darbības attīstībai, un, ka valsts institūcijas nevar veidot ar lauksaimniecību saistīto politiku bez lauksaimnieku NVO klātbūtnes (84.8%). Hī-kvadrāta tests un korelācijas analīze nenorāda uz sakarību starp respondentu saimniecības atrašanās vietu un attiecīgajiem jautājumiem, p-vērtībai pārsniedzot 0.05 un $\lambda=0.000$. Kopumā veiktās aptaujas rezultāti liecina, ka Zemgales reģionā respondenti ir aktīvi nevalstisko organizāciju biedri, mazāk norāda, ka nepieciešams veikt pārmaiņas, kas skaidrojams ar to, ka viņi ir apmierināti ar organizāciju darbību un pārmaiņas varētu negatīvi ietekmēt lauksaimniecības politiku attiecībā uz viņiem.

Lielākā daļa jeb 56% respondentu nav lauksaimnieku NVO biedri, 25% respondentu norādot, ka “*Nesaskata ieguvumus no dalības organizācijā*”, bet lielāka daļa jeb 29% norādīja, ka “*Nav pietiekami informācijas*”, kas motivētu viņus iesaistīties. Šie 29% respondentu ir potenciālie organizāciju biedri, kuru pārliecināšanai organizācijām ir jāveic aktīvākas informēšanas darbības. 25% respondentu, kuri nesaskata ieguvumus no dalības NVO, pārstāv tradicionālās lauksaimniecības nozares. Šo lauksaimnieku pārliecināšana nākotnē klūt par biedriem kādā NVO ir krietni sarežģītāka, jo par viņu interešu aizstāvēšanu parūpējas valsts vai organizācijas, kā par nacionāli primārām lauksaimniecības nozarēm.

Aptaujas rezultāti norāda arī negatīvo tendenci lauksaimniecībā jeb lauksaimnieku sabiedrības novecošanos, jo tikai 26.8% respondentu ir vecumā līdz 40 gadiem. Lielākā daļa jeb 39.5% no kopējā respondentu skaita bija vecuma grupā no 41 līdz 53 gadiem. Hī-kvadrāta tests un korelācijas analīze nenorāda uz būtiskām sakritībām, ka respondentu vecums ietekmētu viņu dalības aktivitāti lauksaimnieku organizācijās vai viedokli par lauksaimnieku organizācijām un nepieciešamajiem uzlabojumiem. Respondentiem vecumā līdz 40 gadiem jeb jauno lauksaimnieku viedoklis būtiski neatšķirās no citu vecuma grupu respondentu atbildēm.

Kopumā var secināt, ka lauksaimnieki novērtē un tos interesē sabiedriskās aktivitātes, un jauna nevalstisko organizāciju modeļa radīšana, iespējams, atjaunotu sabiedrības uzticēšanos NVO sektoram. Aptaujas respondenti, kuri jau ir nevalstisko organizāciju biedri vai potenciālie biedri, no NVO sagaida finansējuma plūsmas pārskatāmību un vairāk informācijas, t.sk. sabiedrības izglītošanas pasākumus. Autors secina, ka organizācijas katras individuāli ir vājas, lai sasniegtu to lauksaimnieku sabiedrību, kas nav iesaistījusies NVO, tādēļ organizācijām ir jāsadarbojas ar citām nozares institūcijām un uzņēmumiem, kopā veidojot plašu kontaktu datu bāzi, lielāka lauksaimnieku skaita sasniegšanai.

3.2. Lauksaimnieku nevalstisko organizāciju darbības pilnveidošanas iespēju izvērtējums Latvijā

Lauksaimnieku nevalstisko organizāciju darbības pilnveidošanas iespējas Latvijā tika izvērtētas ar 4 līmeņu AHP metodi. **1. līmenī** definēts analīzes sasniedzamais mērķis - *Lauksaimnieku NVO darbības pilnveidošana*.

5. tabula

AHP analīzes eksperti un viņu vērtējums 2. līmeņa interešu grupu kritēriju salīdzināšanai par lauksaimnieku NVO darbības pilnveidošanu

Rādītājs	Eiropas Savienība	Valsts	Lauksaimnieks	Sabiedrība
Vidējā	0.097	0.285	0.52	0.098
Min	0.05	0.11	0.29	0.05
Max	0.14	0.54	0.62	0.22
Eksperti	Aivars Lapiņš, ZM	Biruta Ingīlāvičute, ZM Indulis Ābolīns, LAD	Kaspars Melnis, SIA "Sprūževa M"	Ilva Bērziņa, LLKC

Avots: autora veidots pamatojoties uz hierarhiju analīzes rezultātiem

2. līmenī definētas 4 ieinteresēto pušu grupas – 1) *Eiropas Savienība*; 2) *Valsts*; 3) *Lauksaimnieks*; 4) *Sabiedrība*, kur eksperti norādīja, ka lielākā ieinteresētība mērķa sasniegšanā ir lauksaimniekiem – prioritātes vektora vērtība 0.52 (izkliede no 0.29 līdz 0.62), skatīt 5. tabulu.

3. līmenī katrai ieinteresēto pušu grupai ir definēti trīs vērtēšanas kritēriji, to svarīgumu, savstarpēji salīdzinot, vērtēja eksperti, nosakot būtiskāko uzdevumu mērķa sasniegšanai. **ES līmenī** eksperti novērtēja, ka no lauksaimnieku NVO darbības pilnveidošanas tiek sagaidīts *zinošs politikas diskusiju partneris* 0.55 (izkliede no 0.19 līdz 0.66); **Valsts līmenī** – *atgriezeniskās saites nodrošināšana par notiekošo lauksaimniecībā* – 0.41 (izkliede no 0.19 līdz 0.72); **Lauksaimnieku līmenī** – *Interēsu aizstāvēšana nacionālā un ES līmenī* – 0.7 (izkliede no 0.64 līdz 0.78); un **Sabiedrības līmenī** (ietver to sabiedrības daļu, kas nav aktīvi lauksaimnieki, veic saimniekošanu hobija līmenī un tiem ir izpratne par nevalstisko organizāciju veidiem un darbību) eksperti visaugstāk ir novērtējuši *Iesaisti sabiedriskajā darbā* – 0.47 (izkliede no 0.11 līdz 0.72).

4. līmenī definēti iespējamie risinājumi jeb alternatīvas mērķa sasniegšanai, ekspertiem nosakot, ar kuru no alternatīvām būtu labāk īstenot 3. līmenī noteiktos uzdevumus.

6. tabula

Ekspertru vērtējums par lauksaimnieku NVO darbības pilnveidošanas iespējām pēc Scenāriju/Alternatīvu izvērtējuma

Rādītājs	Alternatīvu kopējais vērtējums											
	Jaunas republikas līmeņa organizācijas dibināšana (1.)			Esošo horizontālo organizāciju konsolidācija (2.)			Baltijas valstu reģiona NVO izveidošana komunikācijai ar ES (3.)					
Vidējais	0.21			0.51			0.28					
Min	0.16			0.33			0.16					
Max	0.33			0.65			0.40					
X	Alternatīvu izvērtējums pēc mērķa sasniegšanā ieinteresēto pušu grupām											
	ES			Valsts			Lauksaimnieks			Sabiedrība		
Alternatīva	1.	2.	3.	1.	2.	3.	1.	2.	3.	1.	2.	3.
Vidējais	0.09	0.28	0.64	0.16	0.65	0.19	0.15	0.60	0.25	0.32	0.43	0.25
Min	0.06	0.19	0.48	0.08	0.43	0.08	0.11	0.52	0.14	0.08	0.19	0.08
Max	0.14	0.46	0.72	0.19	0.72	0.49	0.18	0.68	0.37	0.41	0.54	0.72

Avots: autora veidots pamatojoties uz hierarhiju analīzes rezultātiem

Alternatīvie risinājumi tiek aprēķināti un analizēti divos veidos. Pirmajā gadījumā tiek aprēķināts vidējais rādītājs starp visiem vērtēšanas kritērijiem (skatīt 6. tabulu) jeb kopējais analīzes vidējais rādītājs, savukārt otrajā gadījumā tiek skatīts alternatīvu īpatsvars katrā kritēriju grupā. Pirmajā gadījumā autori visaugstāk novērtējuši *Esošo horizontālo organizāciju konsolidāciju* – 0.51.

Otrajā gadījumā vērtējot katru grupu individuāli – *ES līmenī noteikto NVO darbības pilnveidošanas kritēriju īstenošanai piemērotākais risinājums būtu 3. alternatīva par *kopīgu Baltijas valstu reģiona līmeņa lauksaimnieku organizāciju* (0.43), norādot, ka lielāka reģiona vienotai pozīcijai ir lielāks spēks, vienīgi jautājumu loks vienotai pozīcijai varētu būt stipri ierobežots. No *Valsts interešu* (0.65) un *Lauksaimnieku* (0.60) skatījuma dominē 2. alternatīva par *Esošo horizontālo organizāciju konsolidāciju*, jo esošās organizācijas jau ir iestrādājušās, pārzina situāciju un spētu ātrāk sasniegt rezultātu. No *Sabiedrības* interešu viedokļa dominē 2. alternatīvā (0.43) ar nelielu pārsvaru pār 1. alternatīvu (0.32).*

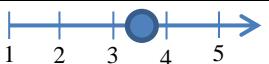
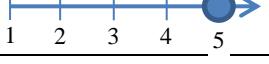
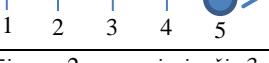
Lai gan teorētiski 1.alternatīva – *jaunas republikas līmeņa NVO izveide* ir iespējams risinājums, un jauns spēks problēmātājumus, iespējams, veiktu ar jaunu aktivitāti, salīdzinot ar jau funkcionējošām organizācijām, tomēr Latvijas mērogā šī alternatīva guva mazāko vērtējumu. Ekspertri norādīja, ka Latvijā jau ir pietiekams horizontālo lauksaimnieku organizāciju skaits un jaunas organizācijas dibināšana radītu nelabvēlīgu konkurenci biedru piesaistīšanā, kas, visticamāk, izpaustos kā esošo NVO biedru pārvilināšana. Jauna organizācija nespētu sevi

finansiāli nodrošināt, un tas prasītu papildu valsts finansējumu situācijā, kad deviņas lauksaimnieku organizācijas jau saņem valsts dotācijas.

Ekspertu intervijas laikā tika aptaujāti AHP analīzes respondenti, lūdzot sniegt savu viedokli par 9 jautājumiem saistībā ar lauksaimnieku NVO darbības un aktivitātes novērtēšanu, organizāciju nākotnes perspektīvām, savstarpējo sadarbību nacionālā un starptautiskā līmenī u.c., no kuriem 2 bija atvērta tipa jautājumi. 7. tabulā ar relatīvā svarīguma skalu ir izteikts 5 ekspertu atbilžu vidējais vērtējums 1., 4.-6. jautājumam.

7. tabula

Ekspertu interviju atbilžu apkopojums par 1., 4.-6. jautājumu

Nr.	Jautājums	Ekspertu vērtējums
1.	Kā Jūs vērtējat sadarbību ar NVO, t.sk. sniegtu pakalpojumu kvalitāti?	
4.	Sabiedrības iesaistīšanās sabiedriskajās organizācijās?	
5.	Kā Jūs vērtējat Latvijas lauksaimnieku NVO dalības nepieciešamību COPA-COGECA?	
6.	Kā vērtējat NVO lomu nākotnē?	

Atbilžu vērtējuma skala: 1 – vāji jeb zemākais vērtējums; 2 – apmierinoši; 3 – vidēji; 4 – labi, 5 - loti labi jeb augstākais vērtējums.

Avots: autora veidots pamatojoties uz ekspertu interviju rezultātiem

Ekspertu aptaujā tika secināts, ka lauksaimnieku NVO Latvijā labi veic savus uzdevumus, nodrošina atgriezenisko saiti sadarbībā ar politikas lēmējinstīcijām un to darbība saglabās savu aktualitāti arī nākotnē. Ekserti norādīja, ka organizāciju darbības aktivitāte un profesionalitāte salīdzinājumā ar periodu pirms 5 gadiem viennozīmīgi uzlabojas, bet to joprojām ir iespējams pilneidot, kur viena no iespējām ir horizontālo organizāciju apvienošanās “jumta” organizācijā. Tas sniegtu ieguvumus gan nacionāla, gan starptautiska līmeņa sadarbībā, jo daudzo organizāciju viedoklis apgrūtina vienotas pozīcijas izveidošanu un saskaņošanu, īpaši tas nav vēlamis starptautiska līmeņa lauksaimnieku organizāciju un ES lēmējinstīciju darba grupās, ka starp daudzajām ES dalībvalstīm Latvijas lauksaimnieku organizācijas piedalās ar dažādām nacionālajām pozīcijām. Ekspertu aptaujā iegūtais ekspertu viedoklis sakrīt ar hierarhiju aptaujas rezultātiem un pamato rezultātu ticamību.

3.3. Iespējamais lauksaimnieku nevalstisko organizāciju pilnveidošanas modelis Latvijā

Latvijā ir daudzas spēcīgas NVO dažādos lauksaimniecības sektoros, tām būtu vēlams veidot vienotu pozīciju sarunās par nozares nākotni ar politiķiem Latvijā un ES. Lai arī dažādās lauksaimnieku NVO ir spēcīgas attiecīgajā sektorā, tomēr lauksaimniecības politikai klūstot sarežģītākai, tām ir jāspēj sadarboties plašākā mērogā, nosakot stratēģiskās prioritātes. Nākotnes lauku attīstības politikas veidošanā ir jārēķinās arī ar citu ES dalībvalstu NVO klātbūtni un nepieciešamību vienoties, veidojot KLP nākotni 2021. - 2027. gadā. Lai NVO nezaudētu savu ietekmi un paaugstinātu kapacitāti, to darbību vienmēr ir iespējams pilnveidot, balstoties uz ekspertu ieteikumiem.

Lauksaimnieku aptaujā “*Par lauksaimnieku viedokli par lauksaimnieku nevalstiskajām organizācijām*” 74% respondenti norādīja uz nepieciešamību pilnveidot NVO darbību, kur AHP un ekspertu aptaujā kā labāko risinājumu novērtēja *esošo horizontālo organizāciju konsolidāciju*, kā arī būtiski ir turpināt esošo sadarbību ar Baltijas un Ziemeļvalstu lauksaimnieku organizācijām tām kopīgajos jautājumos.

Latvijā galvenā uzmanība NVO sistēmas pilnveidošanā tiek akcentēta uz horizontālā līmeņa organizācijām. Tās apvieno nozaru organizācijas, veido nacionālo pozīciju un aizstāv lauksaimnieku intereses starptautiskā līmenī. Par nacionāla līmeņa horizontālajām organizācijām ir uzskatāmas ZM Konsultatīvajā padomē esošās. Sektora problēmju autājumi ir iedalāmi trīs kategorijās, attiecinot tos uz organizāciju darbību, valsts dotācijām un ZM konsultatīvo padomi:

- 1. Pārāk liels vienāda līmeņa un funkciju organizāciju skaits novēd pie:**
 - vienādu uzdevumu veikšanas un risināmo jautājumu loka;
 - sadrumstalotas organizāciju struktūras, nepietiekama finansējuma nacionālajām un starptautiskajām aktivitātēm, tādejādi saglabājot atkarību no valsts dotācijām;
 - jaunu konkurenciju dibināšanas viedokļu nesakritības dēļ, tādejādi nevajadzīgi “cīnoties” par biedru piesaistīšanu, samazinot biedru skaitu jau esošajās organizācijās;
 - diametrāli pretēja redzējuma par lauksaimniecības nākotni;
 - atšķirīgām pozīcijām diskusijās ar nacionāla un starptautiska līmeņa institūcijām;
 - nevienlīdzīga organizāciju spēku sadalījuma lobēšanas aktivitāšu veikšanai;
 - atšķirīgiem pakalpojumiem un atbalsta iespējām, ko organizācijas nodrošina biedriem, samazinot lauksaimnieku iesaistīšanās aktivitāti;
 - atšķirīgas kvalitātes atgriezeniskās saites organizāciju atšķirīgās kapacitātes dēļ;

2. Valsts dotācijas:

- valsts dotāciju piešķiršanai nav noteikti sasniedzamo rezultātu kritēriji un kontroles mehānismi rezultātu atbilstības novērtēšanai;
- nepārskatāms lauksaimnieku organizāciju un ZM sadarbības process;
- valsts atbalsta politikas izmaiņu un dotāciju samazināšanas gadījumā ir apdraudēta atsevišķu lauksaimnieku organizāciju pastāvēšana nākotnē, jo ieņēmumu struktūrā dominē valsts dotācijas;
- viegla valsts dotāciju pieejamība rada finansiālās drošības sajūtu, neveicinot organizāciju savstarpējo sadarbību, kompromisu rašanu un sabalansētas politikas veidošanu visām nozarēm;
- netiek nodrošināta vienlīdzīga informācijas pieejamība un dažādo lauksaimniecības sektoru interešu pārstāvēšana valsts un ES finansētās aktivitātēs;
- neveidojas pārliecība, ka organizāciju pārstāvji valsts un ES finansētās aktivitātēs pauž kopēju nozares viedokli;

3. ZM Konsultatīvā padome:

- iesaistītas vienāda līmeņa un funkciju organizācijas, lai gan būtu vēlama vadošo horizontālu līmeņa organizāciju daļība, lai tiktu pārstāvētas atšķirīgas lauksaimnieku grupas un risinātu atšķirīgus lauksaimniecības politikas jautājumus;
- *Lauksaimniecības un lauku attīstības likums (2004)* nosaka LOSP kā ZM konsultatīvā partnera statusu lauksaimnieku viedokļa apkopošanā, bet nacionāla līmeņa jautājumi tiek diskutēti ZM Konsultatīvajā padomē, t.sk. kopīgi ar citām organizācijām, kas nav LOSP biedri;
- LOSP kā nacionāla līmeņa organizācija ir deleģēta pārstāvēt savu biedru viedokli, bet ZM Konsultatīvajā padomē ir iespēja piedalīties arī atsevišķiem LOSP biedriem, kā neatkarīgai organizācijai paužot savu individuālo viedokli.

Katra lauksaimnieku NVO Latvijā ir spēcīga kādā no nozarēm. Atsevišķos jautājumos tām ir atšķirīgs viedoklis, katrai no tām ir savas stiprās un vājās puses. Tomēr kļūstot sarežģītākai lauksaimniecības politikai un palielinoties spiedienam no cita veida (ārpus lauksaimniecības) sabiedriskajām organizācijām, palielināsies aktuālo horizontālo problēmju loks, kuru risināšanai, ja tās savstarpēji nesadarbojas, ir jāpiesaista papildu speciālisti. Horizontālie jautājumi ir attiecināmi uz vairākām nozarēm, nevis uz konkrētu sektoru, un tādejādi rodas situācija, kad vairākas horizontālās organizācijas risina vienādu jautājumu loku, neefektīvi tērējot resursus. Minētās problēmas raksturo arī lauksaimnieku neiesaistīšanos nevalstiskajās organizācijās, radot apjukumu par piemērotākās organizācijas izvēli, un biedru naudas samaksas lietderīgumu un atdevi.

Šī ir viena no horizontālo organizāciju vājām pusēm Latvijā, ka tām ir liels interesējošo jomu skaits un to kvalitatīva pārraudzīšana ir atkarīga no NVO

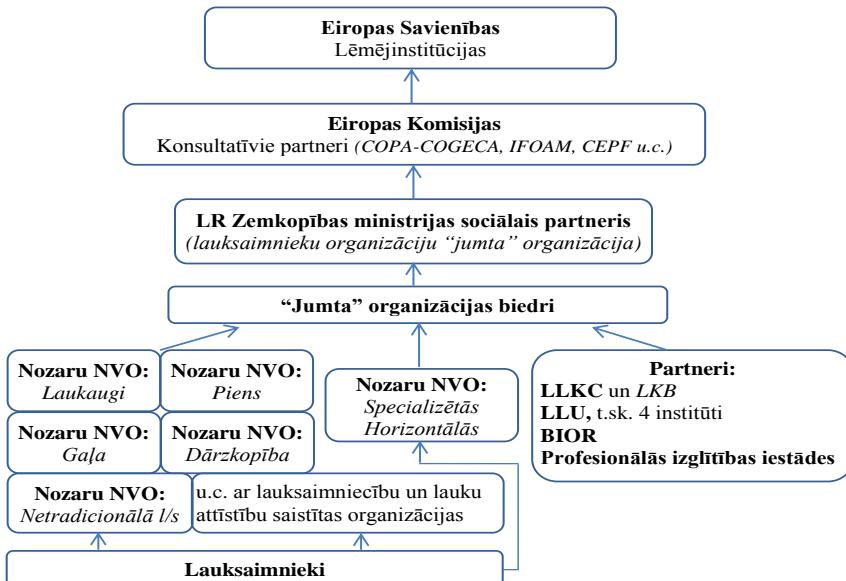
kapacitātes un pieredzes. Nozaru nevalstiskajām organizācijām ir vairāk jāsniedz atbalsts horizontālajām organizācijām jautājumos, kas skar visas lauksaimniecības nozares, lai neizveidojas situācija, kad viena organizācija par saviem resursiem nodrošina ieguldījumu lauksaimniecībā kopumā. Viens no risinājumiem iepriekš raksturoto problēmu novēršanā ir lauksaimnieku organizāciju apvienošanās nacionāla līmeņa “jumta” organizācijā, no tā galvenie ieguvumi būtu:

- koordinēta organizāciju savstarpējā sadarbība, un starp dažādajiem lauksaimniecības sektoriem sabalansēta lauku attīstības pozīcija;
- iespēja rast finansējumu patstāvīgas pārstāvniecības darbības nodrošināšanai Briselē, veicinot ciešāku ikdienas sadarbību ar EK institūcijām, ātrākai informācijas apritei par gaidāmajiem KLP jautājumiem;
- viens nacionāla līmeņa partneris sadarbībā ar nacionāla un starptautiska mēroga lēmējinstitūcijām, sniedzot vienotu un saskaņotu nozares pozīciju un cita veida informāciju;
- vienāda informācijas un izglītojošo pasākumu pieejamība dažādo sektoru lauksaimniekiem;
- organizācijas kapacitātes palielināšana atgriezeniskās saites nodrošināšanā un personāla atalgošanā;
- konkurētspējīgs atalgojums nevalstiskās organizācijas darbiniekim, kas sniegtu iespēju noteikt augstus personāla atlases kritērijus, kompetenci, izvairoties no personiskās ieinteresētības vai saistības ar privāto sektoru;
- lielāka organizāciju darbības pārskatāmība, veicinot sabiedrības uzticēšanos un iesaistīšanos NVO aktivitātēs;
- iespēja koordinēt apjomīgus, lauksaimniekiem nepieciešamo resursu iepirkumus;
- vienotai “jumta” organizācijai būtu lielāks spēks un ietekme, tās aktivitātes un finansējuma plūsma būtu pārskatāmāka, tā būtu drošāks sadarbības partneris valsts institūcijām.

Lauksaimnieku organizāciju konsolidācija būtiski uzlabotu informācijas apmaiņu par aktualitātēm lauku attīstības jautājumos, ļautu izvairīties no ikdienas uzdevumu dubultošanās, kļūtu par spēcīgu valsts institūciju partneri nacionālā un starptautiskā mērogā, un uzticamu partneri lauksaimniekiem ar plašāku pakalpojumu loku.

Latvijā “jumta” organizācijas funkcijas veic ZM Konsultatīva padome, vienkopus pulcējot galvenās nevalstiskās organizācijas, meklējot kopsaucēju un koordinējot rīcību lauksaimniecības politikas un citos jautājumos. Tomēr Konsultatīvās padomes norises ilgums un biežums nav pietiekams liela skaita specifisko jautājumu izskatīšanai. Šāda situācija izslēdz iespēju radīt vienotu

pozīciju, jo organizācijām ir atšķirīgas intereses un skatījums uz lauksaimniecības un tās nozaru attīstību.

Avots: autora veidots pamatojoties uz pētījuma rezultātiem

5. att. Iespējamā lauksaimnieku NVO darbības shēma nākotnē Latvijā.

NVO sistēmas pilnveidošanai Latvijā, “jumta” organizāciju ir ieteikums balstīt uz nozaru organizācijām (skatīt 5. attēlu), tādejādi aptverot visus lauksaimniecības sektorus, piesaistot profesionālus nozaru praktiķus, izmantojot un pilnveidojot LOSP darbību. LOSP galvenās priekšrocības būtu – nav jāpatērē resursi jaunas organizācijas dibināšanai, formalitāšu kārtosanai, bet ir tikai jāsauc Biedru kopsapulce un jāvienojas par turpmāko darbību. Atšķirībā no esošās sistēmas, jaunajā lauksaimnieki būs tikai nozaru organizāciju biedri, un “jumta” organizācijas biedri būs tikai nozaru organizācijas un partneri. Tas nozīmē, ka horizontālajā līmenī ir tikai viena organizācija. Būtiski ir saglabāt esošās daudzās horizontālās organizācijas, kam atbilstoši biedru pārstāvētajām nozarēm būtu jāpārstrukturizējas par nozaru organizāciju. Rezultātā arī komunikācija ar nacionāla un starptautiska līmeņa organizācijām/institūcijām norisināsies caur vienu organizāciju, pretstatā kā tas ir šobrīd, kad to dara katra organizācija.

Lai saglabātu NVO klātbūtni lauku reģionos, saikni ar lauksaimnieku nodrošinātu LLKC Lauku konsultāciju biroji (LKB). LKB pārstāvji ir katrā Latvijas novadā, ikdienā komunicējot un sadarbojoties ar lauksaimniekiem. LKB priekšrocība ir to nozaru speciālisti, kas atbilst attiecīgā reģiona vadošajām lauksaimniecības nozarēm. Speciālisti spētu uzklaušīt

lauksaimnieku un pēc nozaru organizāciju lūguma apsekot situāciju klātienē, nepieciešamības gadījumā novērtējot problēmu, tās ietekmi, tālāk nododot šo informāciju “jumta” organizācijai. Jau pašreiz LKB speciālisti pēc ZM vai LAD lūguma sniedz informāciju par aktuālo situāciju lauku reģionos, pēc saskaņotas metodoloģijas nodrošinot datu ticamību.

“Jumta” organizācija sadarbība ar Latvijas Lauksaimniecības universitāti (LLU), Pārtikas drošības, dzīvnieku veselības un vides zinātnisko institūtu „BIOR” un izglītības iestādēm stiprinātu abas puves zinātnisko pētījumu veikšanā un to atziņu ieviešanā praksē, kā arī jauno speciālistu sagatavošanā. “Jumta” organizācija sniegtu informāciju par lauku attīstības jautājumiem un praktisko pieredzi, bet partneri sniegtu ieguldījumu inovāciju veicināšanā un jaunāko zinātnes atziņu ieviešanu nozarē. Organizāciju sistēmas pilnveidošanā būtisku tiktu uzlabota informācijas apmaiņa, lai sistēmā iesaistītie ir zinoši par citu biedru aktivitātēm, un neveiktu vienādas aktivitātes.

Ikdienas uzdevumu veikšanu nodrošinātu “jumta” organizācijas Birojs. Biroja atbildības jomas būtu iespējams iedalīt četros segmentos: 1) horizontālie; 2) nozaru; 3) kooperācijas veicināšanas; 4) administratīvie jautājumi. Nozaru jautājumos (augkopībā un lopkopībā) ekspertu funkcijas nodrošinātu nozaru organizāciju pārstāvji, un Birojs piesaistītu savus speciālistus tikai uz horizontāļajiem jautājumiem un tiem, kas nav nozaru organizāciju pārziņā (piemēram, augu veselība, dzīvnieku labturība, augu aizsardzības līdzekļu lietošana u.c.). Birojs piesaistītu koordinatorus, kuri profesionāli organizētu sadarbību starp nozaru organizācijām, nodrošinot ar informāciju un atgriezenisko saiti attiecīgo ekspertu noteiktās problēmas risināšanā, veidojot informācijas apmaiņu un diskusiju starp nozaru pārstāvjiem, izstrādājot un sagatavojot apkopoju un kopēju pozīciju, ko tālāk nodotu lēmējīnstitūcijām vai izmantotu lobēšanas procesā.

Horizontālajos jautājumos, kuros nav specializētas nevalstiskās organizācijas, birojs piesaistītu patstāvīgi nodarbinātus ekspertus/koordinatorus (lauku attīstības, KLP, vides, tirdzniecības u.c. jautājumos). Tie veidotu diskusiju ar attiecīgo lauksaimniecības nozaru pārstāvjiem kopējas pozīcijas veidošanā un sagatavotu vienotu, līdzvarotu lauksaimnieku pozīciju, ko tālāk nodotu lēmējīnstitūcijām vai izmantotu lobēšanas procesā.

Nozaru organizācijas komunikāciju ar valsts institūcijām veiktu sadarbībā ar attiecīgo Biroja koordinatoru, kurš papildus vienas nozares viedoklim apzinātu arī citu nozaru pozīciju. Tāpat arī valsts un ES institūciju komunikācija ar nozaru organizācijām norisinātos sadarbībā ar attiecīgo koordinatoru. Nozaru organizācijas kā līdz šim turpinās veikt savas funkcijas, tām būs jādeleģē pastāvīgs pārstāvis saziņai ar “jumta” organizāciju.

Dalību starptautiskajās aktivitātēs pēc darba grupas specifikas nodrošinātu nozaru organizāciju un biroja pārstāvji. Biroja pārstāvju dalība atrisinātu

vairākas problēmas, kas saistītas ar biežu ekspertu mainību, neregulāru iespēju apmeklēt darba grupas un savienot aktivitātes ar savu pastāvīgo darbu. Ja biroja pārstāvji būtu no nozares vai industrijas neatkarīgas personas, tas sekmētu vienlīdzīgu skatījumu uz visām lauksaimniecības nozarēm un ļautu izvairīties no atsevišķu sektoru lobēšanas.

Administrācija nodrošinātu ar “jumta” organizācijas funkcionēšanu saistītas funkcijas, piemēram, lietvedību, grāmatvedības uzskaiti, komunikāciju ar mēdiem un lauksaimniekiem, pasākumu organizēšanu, komandējumu koordinēšanu u.c.

Mērķa sasniegšana ir iespējama nevalstiskajām organizācijām vienojoties par sadarbību vienotā “jumta” organizācijā, vai ZM mainot valsts dotāciju piešķiršanas kritērijus, kas stimulētu organizācijas apvienoties nacionāla līmeņa lauksaimnieku “jumta” organizācijā, tādejādi ZM sadarbību ar lauksaimnieku organizācijām veicot atbilstoši *Lauksaimniecības un lauku attīstības likuma* (2004.) 12. pantam – “izstrādājot un īstenojot lauksaimniecības un lauku attīstības politiku, tā konsultējas ar Lauksaimniecības organizāciju sadarbības padomi”. Līdzīgi kā EK, tā arī ZM, pamatojoties uz argumentētiem viedokļiem, var izvēlēties savus konsultatīvos partnerus.

Iepriekš jau tika analizēts, ka salīdzinoši zemās lauksaimnieku iesaistes dēļ, nevalstisko organizāciju ieņēmumu struktūrā dominē valsts dotācijas. ZM vairākkārtīgi, t.sk. arī no Valsts kontroles (2019), ir sanēmusi pārmetumus par nepārskatāmu un neizprotamu organizāciju finansēšanas modeli. Tādejādi pašreizējā lauksaimnieku NVO dotāciju sistēma ir nestabils un riskants ilgtermiņa finanšu instruments, jo, no vienas pusēs, LOSP darbība visbūtiskāk ir atkarīga no valsts dotācijām, bet, no otras pusēs, LOSP veic būtisku ieguldījumu vairāk nekā 50 dažādu organizāciju pārstāvēšanā un viedokļu apkopošanā. Valsts dotāciju pārtraukšana nebūtu racionāls solis un radītu tikai papildus slogu ZM komunikācijā ar daudzajām lauksaimnieku organizācijām. Saprodot, ka šī nav ilgtspējīga valsts dotāciju sistēma, tā būtu jāpilnveido. Iespējamais pārmaiņu modelis - mainot dotāciju sistēmu, stimulētu vienotas “jumta” organizācijas izveidi, pilnveidojot LOSP darbību un atrisinot iepriekš raksturotās organizāciju sadarbības un finansējuma pārskatāmības problēmas. Jaunajā sistēmā, kā jau iepriekš tika minēts, netiek ierobežota vai pārtraukta esošo lauksaimnieku organizāciju darbība, tām turpinot veikt savas funkcijas. Pievienošanās “jumta” organizācijai nozīmē, ka tās biedru organizācijas pēc pārstāvētajiem darbības virzieniem sadala atbildības jomas un apņemas kopīgi sadarboties mērķu sasniegšanā.

Vienota “jumta” organizācija Latvijā neatrisinās uzreiz dažādās lauksaimnieku un viņu nevalstisko organizāciju problēmas, bet tas ir solis uz savstarpēju sadarbību un vēlmi radīt kopīgu lauksaimniecības politiku, veicinot gan lauksaimnieku iesaistīšanos sabiedriskajās aktivitātēs, gan palīdzot valsts

institūcijām veidot lauksaimniecības un lauku attīstības politiku, kas būtu pieņemama visiem lauksaimniecības sektoriem. Vienota “jumta” organizācija nozīmē, ka tajā jābūt uzklausītām un jāņem vērā visu lauksaimniecības nozaru aktīvie pārstāvji, neatkarīgi no to saimniecībās sasniegtā standartizlaides apjoma vai ieguldījuma iekšzemes kopprodukta, nodokļu nomaksā vai citos rezultatīvajos rādītājos, veicinot lauksaimnieciskās darbības dažādību.

GALVENIE SECINĀJUMI

1. Mūsdienu nevalstiskajām organizācijām līdzīgas, no valdības ietekmes neatkarīgas, aktīvistu grupas sabiedrības interešu pārstāvēšanai pasaulē pastāv jau vismaz no astoņpadsmitā gadsimta, bet Latvijas teritorijā - no 19.gs. beigām. NVO, attīstoties dažādos pasaules reģionos, saglabā līdzīgas iezīmes veicamajās funkcijās un darbības uzdevumos. Tās vispirms risina sabiedrības labklājības uzlabošanas jautājumus, bet, sektoram attīstoties, pilnveidojoties un pielāgojoties apkārtējiem apstākļiem, to aktivitāte mūsdienās ir novērojama visdažādākajās sfērās, piemēram, izglītībā, veselībā, pētniecībā, lauksaimniecībā, vides, konfliktu risināšanas u.c. jomās, kur sektora darbības dažādību nacionālā līmenī nosaka valsts un organizāciju attīstības līmenis.
2. Eiropas Savienības un nacionālā līmenī nav speciālu normatīvo aktu lauksaimnieku organizāciju darbības regulēšanai. Šīm organizācijām ir jāievēro vispārējie nevalstisko sektoru darbību regulējošie normatīvie akti. Komunikācijai ar Eiropas Savienības lēmējinstīcijām tām ir jābūt reģistrētām Eiropas Savienības Pārredzamības reģistrā. Nevalstisko organizāciju darbība ir brīvprātīga, tāpēc atzīstami ir vērtējama valsts pārvaldes iniciatīva neierobežot sabiedrības līdzdalību organizācijās.
3. Lauksaimniecība joprojām saglabā nozīmi valsts tautsaimniecībā, nodrošinot sociālās un vides funkcijas lauku reģionos - radot darba vietas, nodrošinājumu ar drošu pārtiku, saglabājot vides un ainavas daudzveidību, ierobežojot klimata pārmaiņas, veicinot tūrismu u.tml. Lauksaimniecībā šo dažādo uzdevumu īstenošanu un sabalansēšanu ar citu sektoru un nozaru interesēm nodrošina viena no vecākajām politikām Eiropas Savienībā - Kopējā lauksaimniecības politika (no 1962. gada). Pielāgojoties pieaugošajām sabiedrības vajadzībām pēc drošas un kvalitatīvas pārtikas, vides jautājumu risināšanas un negatīvo klimata pārmaiņu mazināšanas, veicot atbilstošas reformas, KLP joprojām turpina funkcionēt. Tāpēc politikas jautājumu sagatavošanā un īstenošanā būtisks atbalsts ir lauksaimnieku nevalstiskās organizācijas, jo tās palīdz radīt līdzsvaru starp lauksaimniekiem, sabiedrību un valsts institūcijām.

4. Latvija 2004. gadā, pievienojoties ES un KLP, ieguva iespējas pieklūt daudzveidīgiem ES finanšu instrumentiem, kas būtiski veicināja lauksaimniecības attīstību 2004.-2018. gadā, palielinoties nozares IKP vērtībai no 0.31 līdz 1.038 mljrd.EUR, apsaimniekojamajām LIZ platībām par 18% līdz 1.9 milj.ha, lauksaimniecības produktu eksportam 13 reizes līdz 2.6 mljrd.EUR, un lauksaimniecībai (21.6%) kopā ar meža nozari (18.1%) veidojot 39.7% no kopējās valsts eksporta vērtības 2018. gadā. Galvenie ES finanšu instrumenti ir tiešie maksājumi un Lauku attīstības programmas atbalsta pasākumi (investīcijas saimniecību, pārstrādes un lauku infrastruktūras modernizācijai, lauku vides infrastruktūras atjaunošanai, kompensāciju maksājumiem vides jomā, LEADER u.c.). 2004.-2018. gadā kopējais valsts un ES atbalsts veidoja 4.3 mljrd.EUR, no tā 90.1% ir bijis ES finansējums.
5. Latvijā lauksaimnieku nevalstisko organizāciju hierarhisko struktūru veido trīs līmeņu organizācijas: 1) horizontālas, 2) nozaru un 3) rajonu lauksaimnieku apvienības. Tām nav specīgas nacionāla līmeņa "jumta" organizācijas. Nevalstiskās organizācijas pilda funkcijas atbilstoši to noteiktajiem darbības mērķiem, bet horizontālajā līmenī ir novērojami veicamo uzdevumu un funkciju pārklāšanās, kā arī savstarpējā konkurence par biedru piesaistīšanu. Vienādu funkciju un līmeņa organizācijas veicina sektorā notiekošo aktivitāšu nepārskatāmību un apgrūtinā jaunu biedru piesaistīšanu.
6. Pētījumā analizēto horizontālo lauksaimnieku organizāciju bilancē ir zems kreditoru īpatsvars robežas no 0.2% līdz 11.8% 2017. gadā, bet ieņēmumu struktūrā 30% līdz 77% apmērā dominē LR Zemkopības ministrijas ikgadējās dotācijas, kas rada riskus organizāciju maksātspējai pēkšņu valsts dotāciju samazinājuma gadījumā. Tas nozīmē, ka nevalstiskās organizācijas var nespēt samaksāt algas darbiniekiem un veikt citus ar darbības nodrošināšanu saistītus izdevumus. Nevalstisko organizāciju pašu ieņēmumi veido iespējas nodrošināt darbību tikai 0.5 līdz 2.6 gadus. Ieņēmumu samazinājuma gadījumā operatīvākais risinājums būtu palielināt biedru naudas, tomēr tas var radīt biedru skaita samazināšanas risku.
7. Ungārijas un Vācijas lauksaimnieku "jumta" organizācijām ir atšķirīgs darbības laiks, tomēr šajās valstīs tās ir veiksmīgs piemērs sakārtotai NVO sistēmai, darbojoties specīgai nacionālai un starptautiska līmeņa lauksaimnieku nevalstiskajai organizācijai. Latvijā lauksaimnieku aptauja (74% no 1060 respondentiem) un nozares ekspertu intervijas norāda uz nepieciešamību pilnveidot lauksaimnieku nevalstisko organizāciju darbību nozares attīstībai un stiprināšanai. Kā labāko risinājumu, pielietojot Hierarhiju analīzes metodi, eksperti piedāvāja – esošo lauksaimnieku organizāciju konsolidāciju (īpatsvars 0.51 (izkliede no 0.33 līdz 0.65)).

- Latvijā ir iespējams pilnveidot lauksaimnieku NVO sistēmu, izmantojot pētījumā ieteiktos risinājumus un to īstenošanas mehānismus. Risinājuma reāla realizācija nākotnē būs atkarīga no iesaistīto pušu vēlmes veikt pārmaiņas. Starptautiskā pieredze pierāda, ka sakārtota NVO sistēma veicina koordinētu un līdzsvarotu problēmu risināšanu, lauksaimnieku aktīvāku iesaisti organizācijās, sektorā notiekošo aktivitāšu pārskatāmību un koordinēšanu, un sasniegtie rezultāti ir atkarīgi no spējas argumentēti aizstāvēt nozares viedokli un rast kompromisus starp dažādajiem lauksaimniecības sektoriem.

PROBLĒMAS UN TO RISINĀJUMI

1. Problema

Analizējot nevalstiskā sektora pētījumus Latvijā, autoraprāt, ir jāpalielina valsts institūciju konsultatīvajās padomēs darbojošos nevalstisko organizāciju pārskatāmība. Pēc Valsts kanceleja (2019) datiem *Nevalstisko organizāciju un Ministru kabineta sadarbības memoranda* ietvaros valsts institūciju konsultatīvajās padomēs 2015. gadā darbojās tikai 997 organizācijas jeb 10% no ekonomiski aktīvajām, tādēļ piedaloties politikas plānošanas procesā, kas būtībā ietekmē visas sabiedrības intereses, jābūt pārliecībai par organizāciju patiesajiem darbības mērķiem.

Priekšlikumi problēmas risināšanai:

Valsts institūcijām, kas organizē konsultatīvās padomes ar nevalstisko organizāciju līdzdalību, ir jāizstrādā atlases kritēriji, nosakot prasības organizācijām, lai tās būtu tiesīgas piedalīties konsultatīvajā padomē kā sabiedrības interešu pārstāvji. Kritēriju mērķis būtu samazināt šauru interešu grupu pārstāvētu organizāciju dalību nacionāla līmeņa politikas jautājumu lemšanā. Noteiktajām prasībām atbilstošajām organizācijām būtu jāsniedz skaidrojums par organizācijas finanšu līdzekļu izceļsmi, ieņēmumu struktūru, biedru struktūru, par organizācijas vadības un konsultatīvās padomes pārstāvju izvairīšanos no interešu konflikta u.tml. Būtu arī jānosaka minimālais biedru skaits procentuāli no sabiedrības locekļu vai uzņēmumu skaita, kuru interesēs attiecīgā organizācija veic savu darbību. Minimālais biedru skaits nosacījums veicinātu biedrību sadarbošanos jomās ar lielu skaitu mazu biedrību un sabiedrības iesaistīšanos, kas nodrošinātu biedrības darbībai nepieciešamos finanšu resursus funkciju veikšanai un samazinātu atsevišķu donoru finansējuma īpatsvaru ieņēmumu struktūrā.

2. Problema

Nevalstiskā sektora organizācijām ir ierobežoti finanšu resursi un bieži iesaistītās personas aktivitātes organizācijas interesēs veic brīvprātīgi, tādēļ

brīvprātīgā darba veicējiem, kas atbilst *Brīvprātīgā darba likuma* (2015.) nosacījumiem, būtu jāparedz lielākas likmes kompensācijām par izdevumiem, kam netiek piemērots iedzīvotāju ienākuma nodoklis.

Priekšlikumi problēmas risināšanai:

LR Finanšu ministrijai Ministru kabineta 2010. gada 21. septembra noteikumos Nr. 899 Likuma “*Par iedzīvotāju ienākuma nodokli*” normu *piemērošanas kārtību* jāparedz lielākas ar nodokļiem neapliekamās kompensāciju likmes brīvprātīgā darba veicējiem nevalstiskā sektora organizācijās. Pašreiz noteiktās likmes ir zemākas nekā reālie brīvprātīgā darba veicēja izdevumi, nodrošinot aktivitātes nevalstiskās organizācijas interesēs, kur ieguvējs ir ne tikai pats darba veicējs, bet sabiedrība kopumā atbilstoši NVO definīcijai. Jānosaka lielāka taksācijas gada izdevumu kopējā likme vismaz 1800 EUR (150 EUR mēnesī, jo aktuālā kopējā gada summa ir 1000 EUR 2019. gadā) un izdevumiem par degvielu vismaz 100 EUR mēnesī (ir 50 EUR 2019. gadā). Degvielas attaisnotās likmes paaugstināšana veicinātu Latvijas attālāko reģionu NVO pārstāvjiem iespēju vismaz 2 reizes mēnesī sasniegt galvaspilsētu vai apmeklēt nevalstisko organizāciju pasākumus citos reģionos. Savukārt būtiska nozīme būtu kopējo attaisnoto izdevumu palielināšanai, jo 1000 EUR ir nepietiekama summa, ja saskaita paredzētās kompensācijas vairākās izdevumu pozīcijās. Nevalstiskajām organizācijām atvieglojumus vajadzētu piemērot uz noteiktu periodu, piemēram, 5 gadiem, tādejādi ar ietaupīto finansējumu lāujot sasniegt darbības stabilitāti, lai atvieglojumi netiku izmantoti negodprātīgi. Likmu palielināšana veicinātu brīvprātīgo un sabiedrības aktivitāti kopumā, palielinot biedru skaitu un organizācijas ieņēmumus.

3. Problema

Pašreizējie NVO klasificēšanas noteikumi Latvijā (Ministru kabineta 2015. gada 22. decembra noteikumi Nr. 779) liez iespēju atbilstoši darbības jomai klasificēt nozares ar mazu organizāciju skaitu, t.sk. lauksaimnieku organizācijas. Lai arī, piemēram, lauksaimnieku nevalstisko organizāciju skaits nav liels, tās piedalās ES KLP finansējuma un atbalsta instrumentu plānošanā, kur tiek lemts par būtisku daļu no kopējā ES budžeta izlietojuma.

Priekšlikumi problēmas risināšanai:

Nevalstisko organizāciju klasifikācijai par pamatu jāizmanto NACE 2.0.red. klasifikators, izslēdzot tās kategorijas, kas neattiecas uz organizācijām. Tām organizācijām, kurās ir specializējušās kādā konkrētā nozares jomā, tiek piemērots attiecīgās nozares jomas kategorijas klasifikācijas kods. Organizācijām, kas ir specializējušās vairākās jomās vienā nozarē jeb horizontālām organizācijām, būtu jāpapildina klasifikators ar jaunu nozares kategorijas kodu – piemēram, lauksaimniecības, augkopības vai lopkopības u.tml. profesionālā organizācija. Tādejādi būtu precīzāka informācija par

sektora organizācijām, kā arī vienāds klasifikators sniegtu iespēju novērtēt organizāciju skaitu salīdzinājumā ar attiecīgās nozares uzņēmumu skaitu. Spēkā esošo klasifikatoru izstrādāja LR Kultūras ministrija, bet NVO klasifikatoru pilnveidot autors ieteiku LR Ekonomikas ministrijai, kurai ir lielāka kompetence un zināšanas par sektoriem un nozarēm valstī.

4. Problema

LR Zemkopības ministrija Ministru kabineta 2013. gada 17. decembra noteikumos Nr. 1524 *Par valsts atbalstu lauksaimniecībai* ir paredzējusi finansiālu atbalstu lauksaimnieku organizācijām, bet nav noteikusi sasniedzamos rezultātus finansējuma saņemšanai.

Priekšlikumi problēmas risināšanai:

Zemkopības ministrijai kopīgi ar lauksaimnieku organizācijām būtu jānosaka sasniedzamie rezultāti un jāizstrādā sistēma to novērtēšanai. Autors neapstrīd organizāciju ieguldījumu lauksaimniecības politikas plānošanā, bet sasniedzamo rezultātu novērtēšana un motivējoša sistēma sniegtu iespēju noteikt finansējuma atbilstību organizāciju darba rezultātam un kvalitātei, ļaujot izvairīties no valsts kontrolejošo institūciju un citu sabiedrības grupu pārmetumiem par nepārskatāmu finansējuma izlietošanu.

5. Problema

Analizējot nevalstiskā sektora pētījumus Latvijā, autors secina, ka nacionālā līmenī nav izstrādāta sistēma, lai apkopotu valsts institūciju izmaksātās dotācijas nevalstiskajām organizācijām.

Priekšlikumi problēmas risināšanai:

LR Valsts kasei būtu jāizstrādā sistēma valsts institūciju maksājumu uzdevumu apkopošanai, lai spētu noteikt valsts finansējuma apmēru nevalstiskajām organizācijām. Uzskaites sistēmā būtu jānorāda finansējuma saņēmējorganizācija, finansējuma maksātājs, finansējuma apmērs un aktivitāte, par ko finansējums tiek maksāts. Šāda sistēma sniegtu iespēju noteikt valsts dotāciju īpatsvaru organizācijas ieņēmumos, nozarē vai sektorā kopumā.

6. Problema

No autora veiktās lauksaimnieku organizāciju finanšu pārskatu analīzes un Latvijas Pilsoniskās alianses (2016) NVO sektora pētījuma izriet, ka nevalstiskā sektora organizācijās vismaz 30% ieņēmumu ir norādīti kā “*citi ieņēmumi*” un izdevumu kā “*citi izdevumi*”, atsevišķos gadījumos pārsniedzot pat 60%, kas ir būtiska finansējuma daļa, kam nav iespējams noteikt faktisko izlietojumu.

Priekšlikumi problēmas risināšanai:

LR Finanšu ministrijai jāveic grozījumi MK 2006. gada 3. oktobra noteikumos Nr. 808 *Par biedrību, nodibinājumu un arodbiedrību gada paskatiem*, nosakot, ka pozīciju “*citi ieņēmumi*” un “*citi izdevumi*” apmērs

nedrīkstētu pārsniegt 30% no attiecīgi no organizācijas ienēmumiem un izdevumiem, paredzot arī papildus ienēmumu un izdevumu posteņus pozīciju atšifrēšanai.

INTRODUCTION

Substantiation and relevance of the topic.

Associations of like-minded individuals for defending their interests in various countries have existed since at least the 18th century when social groups began uniting into groups similar to modern non-governmental organizations, eventually gaining official status, i.e. non-governmental organizations (NGOs), in 1945. Initially, the functions of non-governmental organizations related to improving public welfare, and, achieving the original goals and seeing that it is possible to achieve results in this way, the organizations continued agreeing on new goals, thereby expanding the diversity and scope of their activities while at the same time retaining their key feature – being associations of like-minded individuals representing public interests for non-commercial purposes and having no significant government influence. NGOs could be classified into two categories by their field of activity: 1) NGOs improving public welfare and solving social issues, and 2) those influencing political processes and the making of laws and regulations. The scope of NGO activities has expanded, for example, nowadays NGOs are active in defending the interests of farmers with the aim of being present in the implementation of policies related to the agricultural industry. Research investigations by the world's leading scientists (Salamon, Anheier, 1997; Ishkanian, 2006; Lewis, 2014) have been conducted to examine the role of NGOs in influencing social processes, especially in improving public welfare in developing countries. Research investigations have been done (Rivza et al., 2010; Upite, Pilvere, 2011; Bojnec, Latruffe, 2013; Sokolova et al., 2015; Hauka, Rivza, 2015; Todorova, 2016; Baležentis et al., 2019) into the Common Agricultural Policy (CAP), the effects of European Union (EU) financial instruments on the development of the industry or into structural changes in the industry etc., yet the scientists have done little research on the role of farmer organizations in agriculture as a whole – at the EU or Member State levels. In the available research on the roles of farmer organizations and agriculture, some scientists (Pertev, King, 2000; Grabowski, 2016; Diao et al., 2016; Stamnova, Gveroski, 2016) have analysed the role of NGOs in reducing poverty or contributing to the national macroeconomic situation in developing countries where agriculture naturally plays the key role in economic growth, whereas in developed countries the manufacturing industry plays the key role in the economy. Regardless of the level of

development of an economy, agriculture still plays an important role in job creation, food security and environmental and landscape preservation, contributing to the macroeconomic situation etc., which also determine the relevance of the present research and the need for the participation of NGOs in achieving the mentioned objectives so that the interests of farmers in comparison with those of other industries and social groups would be protected as well as various requirements for economic activities specified in laws and regulations would be realistically enforceable at farm level.

Farmer organizations have been set up in every EU Member State, and their numbers depend on agricultural development intensity. There are no restrictions on the number of farmer NGOs in Latvia, and everyone may establish an organization and involve new members in it. Due to the incomplete classification of NGOs, it is not possible to determine the exact number of agricultural non-governmental organizations; however, according to the NACE Rev. 2 data from the Central Statistical Bureau, there were 61 category A organizations in Latvia in 2018. The research revealed that in Latvia, competition among and overlapping functions of farmer non-governmental organizations were observed at the level of horizontal organizations, as they performed similar functions and dealt with equally urgent problems, and only their opinions on agricultural development and the specifics of their member farms and farm structure differed because, unlike the farmer organizations of a particular agricultural industry, they had not specialized in a certain kind of agricultural business. In Latvia, the future of agriculture and rural development is shaped by NGOs in accordance with the interests of their members, which most often cover only some of the many agricultural industries and are not aligned with those of others, thereby creating short-term and industry-specific policies. A compromise among various agricultural industries or a united national-level position is a stronger and more influential lobbying tool, as organizations have one common opinion. The lobbying capacities of non-governmental organizations were different and based on their resources, and each organization hired specialists to defend a different position. The number of farmers and the conditions for agricultural production in Latvia are not so different as to hire a large number of specialists for lobbying for one issue.

According to a definition available in the scientific literature, NGOs have to be independent of government influence, yet the research has revealed the opposite, as this assertion cannot be fully applied to the largest national farmer horizontal non-governmental organizations, which play the key role in shaping agricultural and rural development policies and participate in the Advisory Council of the Ministry of Agriculture (MoA). Agreeing with an assertion of scientists from other countries (Hrebenar et al., 2008; Schrama, Zhelyazkova, 2018) that public activity in Eastern European countries is low, the

public are not aware of the benefits of their participation and NGOs have little experience and great potential for development; consequently, stimulating the activity of the NGO sector and the public requires national financial support for farmer organizations until they reach the ability to operate in accordance with the principles of self-funding. In Latvia, farmer NGOs have been subsidized since 2001, and the Ministry of Agriculture has repeatedly received reprimands for the lack of clear eligibility criteria for awarding the subsidies and assessing whether the subsidies were used for intended purposes. The availability of subsidies creates a sense of financial security, as organizations continue performing their usual functions, yet it is a risky financial instrument for long-term development. In the event of a reduction in subsidies, many of the organizations would not be able to cover their operating costs by their operating revenues.

The mentioned assertions do not indicate that suspending the provision of funding to organizations would solve the problems identified; on the contrary, the organizations should continue to be subsidized due to their weak performance while also improving the subsidy award mechanism and the organizational system in Latvia, thereby gradually reducing the proportion of subsidies in their budgets. In any case, organizational budgets may receive funding from national institutions, yet the funding must be allocated for performing certain functions to ensure neutrality. The problems described above and a survey of farmers conducted by the author of the doctoral thesis indicate the need to improve the sector.

From among the solutions assessed and proposed by the research, industry professionals and representatives of the Ministry of Agriculture and the Rural Support Service acknowledged the consolidation of NGOs into a single “umbrella” organization as the best solution. The potential solution was developed by assessing the role of agriculture in the economy, describing the role and functions of non-governmental sector organizations, analysing national farmer organizations and their financial positions, as well as analysing the sectors of farmer non-governmental organizations in Germany and Hungary.

Research limitations.

In Latvia, there are more than 70 farmer organizations representing various agricultural industries and having various levels of influence, yet the author of the doctoral thesis examined five main horizontal farmer non-governmental organizations playing the key role in shaping agricultural and rural development policies, as they united farmers and sectoral organizations, actively performed their functions at the national and international levels, were members of the Advisory Council of the Ministry of Agriculture and received government budget subsidies. Among the various operational functions of the farmer organizations analysed, the research focused on and analysed the activities of organizations

related to shaping and implementing agricultural-related policies as the main function, as well as the reason for establishing organizations.

Due to the limited availability of data, the research analysed a wide range of statistical data for different periods; some short-term indicators did not show significant changes compared with longer-term ones that provided an opportunity to compare events at the macroeconomic level and the ongoing processes in society in general.

International experience regarding the performance of farmer NGOs was assessed in Germany and Hungary, and the choice of the countries was determined by several factors: 1) both countries are EU Member States; 2) both countries have similar political and economic conditions as in Latvia; 3) there is a single farmer non-governmental organization at the national and international levels; 4) both countries saw the need to reorganize the NGO sector by merging farmer organizations in their regions, which yielded positive results over some period. National-level organizations were also established in Lithuania and Estonia; however, unlike those in Germany and Hungary, they did not function fully at the national and international levels – the author concludes it from his professional experience and an analysis of the members of COPA-COGECA – the largest and most influential European-level farmer organization.

Hypothesis of the doctoral thesis: assessing shortcomings in the performance of national farmer non-governmental organizations and using the experience of foreign farmer organizations, it is possible to enhance the performance of national farmer non-governmental organizations for the development of the agricultural industry in Latvia.

Research aim: to assess the activities of non-governmental organizations in the agricultural industry in Latvia in order to develop a conception for enhancing the performance thereof by using relevant international experience.

To achieve the aim, the following **specific research tasks** were set:

1. to examine the historical, theoretical and legal aspects of formation and development of non-governmental organizations and the operational objectives and functions thereof in the world as well as in Latvia;
2. to analyse the role of agriculture and the Common Agricultural Policy of the European Union in the national economy and in the promotion of sustainable development of rural areas in Latvia;
3. to assess the operational pattern of farmer non-governmental organizations and analyse their financial positions in Latvia;
4. to examine the experience of development and operation of farmer non-governmental organizations in Germany and Hungary;
5. to develop a potential conception for enhancing the performance of farmer NGOs in Latvia based on foreign experience.

The research **object** is the performance of farmer non-governmental organizations for the development of the agricultural industry in Latvia. The research **subject** is opportunities for enhancing the performance of farmer non-governmental organizations in Latvia.

Research methods used.

The monographic, descriptive and graphic methods, analysis, synthesis and document analysis were used to analyse the historical and theoretical aspects of formation and operation of non-governmental organizations and the relevant regulatory framework.

The data collection, graphic and cartographic methods, statistical analysis, correlation analysis and comparison were employed to describe agricultural and non-governmental organizations and assess their financial positions.

Farmers' opinions on the performance of current organizations were obtained using the survey method, and the data were processed by statistical analysis methods in MS Excel and SPSS. Potential solutions to enhancing the performance of organizations were evaluated by T.Saaty's (2008) Analytic Hierarchy Process and expert interviewing. The graphic method and SWOT analysis were used for designing a potential model for enhancing the performance of farmer organizations.

Information used in the present research:

- findings of foreign and national scientists on non-governmental sector organizations, their activities, the EU CAP, agriculture and rural development;
- EU legislation regarding the Common Agricultural Policy and the EU Transparency Register;
- laws of the Republic of Latvia, regulations of the Cabinet and annotations of laws and regulations concerning associations and foundations, agriculture and farmer NGOs;
- information from national and EU-level farmer non-governmental organizations about their activities and historical backgrounds;
- research investigations and statistical summaries provided by the Central Statistical Bureau of the Republic of Latvia, Eurostat, Lursoft (database of enterprises), the Register of Enterprises of the Republic of Latvia, the Ministry of Agriculture of the Republic of Latvia, the State Chancellery of the Republic of Latvia, the Society Integration Foundation, the Latvian Civic Alliance, the EC Directorate General for Budget and the EC Directorate General for Agriculture and Rural Development;
- information obtained from the surveys of farmers and expert interviews (including from a hierarchy analysis).

Scientific significance of the research.

The research done complements the national research base by a unique research investigation into farmer non-governmental organizations and opportunities for enhancing their performance. The research papers produced and published to test the research results supplement the international scientific databases with new records on farmer non-governmental organizations at the level of developed countries of the world.

The analysis of statistical data on the NGO sector, use of acronyms, classifications etc. provides information on the current situation and could be used for comparison with previous research by other scientists to assess changes in the sector and relevant developments, deal with predefined problems or make forecasts. The research results could be used in the academic process and other research in both the economic and social sciences.

The research methods used expand the scope of their application and indicate their relevance to agricultural research as well as facilitate the selection of research methods for new industry-related research.

Economic significance of the research.

The research results are practically applicable to the improvement of the system of farmer non-governmental organizations in Latvia. Structuring the organizational system would create a professional farmer organization for cooperation with national and EU decision-making bodies as well as farmer organizations from other countries and balance the advocacy of interests of agricultural industries, regardless of their size or contribution to the national economy. The functions and objectives of various organizations advocating farmer interests and advising farmers would be better coordinated and separated. The research results would be useful for the Ministry of Agriculture, thereby improving cooperation with farmer non-governmental organizations in accordance with the recommendations of the State Audit Office of the Republic of Latvia (2019).

The survey of farmers provided extensive information on the involvement of farmers in NGOs, the reasons for non-involvement and a general assessment of the performance of organizations. Even though the survey of farmers was conducted in the second half of 2018, there was no significant increase in public participation in Latvia, and the results of the survey could still be used for identifying relevant problems.

The results of the analysis of statistical data on agricultural development, the contribution of the agricultural industry to the national economy, the comparison of production costs with those in the other EU Member States and other research results could be used for shaping policies or analysing and substantiating the importance of the industry in combination with other research investigations.

Research novelties:

- a potential model for the improvement of the system of farmer organizations in Latvia was developed by conducting an extensive analysis of the activities and finances of farmer non-governmental organizations in Latvia as well as using the experience of farmer non-governmental organizations in Germany and Hungary;
- an in-depth analysis of the activities and finances of leading farmer non-governmental organizations in Latvia was performed and possible shortcomings in the long-term stability of the organizations' performance were identified;
- potential priorities of cooperation for farmer organizations at the level of the Baltic States was assessed;
- theoretical aspects of the NGO sector and the current situation in Latvia in relation to the NGO sector were analysed, pointing to potential shortcomings in order to achieve greater transparency in its activities, financial flow and stakeholders, with a particular focus being placed on the organizations involved in shaping policies.

Theses to be defended.

1. The development of non-governmental organizations and an increase in the number and the activities thereof in various countries have created significant problems in the definition and classification of the organizations.
2. There are no legal enactments at the European Union and national levels that would directly govern or restrict the activities of farmer non-governmental organizations.
3. Agriculture is an important industry in Latvia, which contributes to the national economy, preserves the rural environment and landscape and facilitates sustainable economic activities in rural areas.
4. Proposals for enhancing the performance of farmer non-governmental organizations in Latvia were developed by performing an analysis of the activities and financial positions of the organizations as well as examining the development of similar non-governmental organizations in Germany and Hungary.
5. By enhancing the performance of farmer non-governmental organizations in Latvia, it is possible to increase the involvement of farmers in the organizations, thereby increasing the participation of farmers in policy-making and public education.

1. THE HISTORICAL AND THEORETICAL ASPECTS OF FORMATION AND OPERATION OF NON-GOVERNMENTAL ORGANISATIONS AND THE RELEVANT REGULATORY FRAMEWORK

The chapter is 44 pages long and includes 2 tables and 4 figures. The chapter put forwards a thesis: *1) The development of non-governmental organizations and an increase in the number and the activities thereof in various countries have created significant problems in the definition and classification of the organizations. 2) There are no legal enactments at the European Union and national levels that would directly govern or restrict the activities of farmer non-governmental organizations.*

The **first chapter** investigates the historical evolution of NGOs and the formation of their operational objectives and functions in accordance with global trends, analyses the ways NGOs are defined and classified and NGO acronyms in various regions of the world, examines the role of agricultural and farmer NGO in contributing to the development of the agricultural industry and rural areas as well as analyses the European Union and national legislation in relation to the research problem.

1.1. Historical evolution of non-governmental organisations in the world

Non-governmental organisations are high-level participants in social processes both at the national and international levels and serve as a potential advocate in the interests of less-protected individuals and communities (Young, Dhanda, 2013). The activity of NGOs is much more ancient than the term itself. By nature, NGOs represent activists with the same interests who join to tackle some problem. Scientists have not declared in a single bibliographical source which was the first such organization in the world, only stressing that the origin of such organizations goes back to the United States of America (USA). D. Lewis (2009) points out that NGOs have existed in different forms for centuries, but their name and their name and recognition were acquired at the end of 20th century owing to becoming more numerous and to their higher activity at international level. D. Lewis (2009), T.R. Davies (2007) and S. Charnovitz (1997) indicates that in the modern understanding, the history of well-known NGOs began in Western countries in the 18th century when small national organizations joined and increased their influence, become popular at international level, acquiring the name *International Non-Governmental Organizations* and that in many countries the issues of society, such as slave trade and the free movement of individuals, were jointly addressed at international level. The first organizations referred to in bibliographical sources

were established in the USA – the American Anti-Slavery Society (1833); in Great Britain – the Anti-Corn Law League (1838), which supported free trade and the Anti-Slavery Society (1839), which fought for human rights etc. In bibliographical sources, researchers mainly review and analyse international NGOs (INGOs), which are well-known and whose activity is focused on a long-term, paying less attention to national level organizations, which represent the beginning of INGOs.

The acronym NGO acquired an official status and role after the United Nations (UN) organization was founded in 1945. The UN was the successor of the League of Nations (1920) in keeping peace in the world after World War II (United Nations, [s.a.]). Article 71 of Chapter X of the UN Statutes stipulates that the Economic and Social Council (ECOSOC) of the UN may consult with non-governmental organizations that deal with the issues being the responsibility of the UN. NGOs, becoming more spotted and heard, continued to increase their activity and in number at the national and international levels. As their scope expanded, the division of the organizations into NGOs and INGOs gained a greater spotlight. D. Lewis and N. Kanji (2009) indicates that a dramatic increase in the number of NGOs was observed in the 1980-90s, and it is not possible to precisely estimate the total number of NGOs in the world, as no credible and comprehensive statistics are available. According to the Union of International Associations (2019), at the beginning of 2019 in comparison with 1990, the number of INGOs increased from 6 to 70 thousand. The main factors that contributed to the increase in the number of the organizations were the development of technologies and developing countries, including the former countries of the Soviet Union.

After analysing bibliographical sources, the author concludes that also in the territory of modern Latvia, non-governmental organizations, including farmer non-governmental organizations, have existed since the end of the 19th century. The reasons for establishing such organizations are similar to those in other countries, which related to the abolition of slavery and the greater freedom of society to seek common solutions through mergers in organizations. Organizations in agriculture were established with the aim of providing newly-established farms with equipment, livestock, seed, fertilisers etc., as well as they carried out educational activities, compiled statistics, organized cultural activities in rural areas etc. The organizations existed until World War II, during which they lost their importance, and following the occupation of Latvia, these organizations, which did not express an ideology friendly to the new power, were gradually suppressed by the new power (LAB, 2019).

In the opinion of the author, the functions of the then organizations in the territory of Latvia do not significantly differ from the activities of modern farmer organizations. However, under the technical and communication

conditions of that time, organizations played a significant role in cooperation among farmers, the purchase of raw materials and equipment and in the realization of products. Also, in that time, the performance of organizations was improved to adapt to the real situation, as well as already then farmers concluded that organizations should merge into a single “umbrella” organization, as well as cooperate with the other Baltic States (Bilmans, 1928).

Despite the long existence of NGOs, the increase in the number of organizations and the expansion of scope and the various developments in the world's regions, they continue to maintain their basic functions in defending the society's interests and providing services by acting in interaction with other sectors, such as government institutions, business institutions and those parts of the society that are not involved in organizations, thereby playing the role of an intermediary in performing certain functions and in information transfer. Organizations have not strictly defined the functions and activities to be performed, which may significantly vary in size, scope, scale etc. of the organization. In addition to representing the interests of members R. Bodziacki (2018); H. Hallemäa un Ü. Mander (2009); un PEF (2013) characterizes general functions of NGOs such as monitoring the activities of governmental institutions, advising and educating the members and society, generating new ideas – promoting their implementation, promoting public involvement in social activities and the defence of their rights etc. The size and performance of NGOs depends on their objectives, industry/sector activity, available funding, members' activity, ability to adapt to changes in the society and political and economic processes. The increase in the number and scope of NGOs indicates that they are being heard, are influential and achieve the goals pursued. At the same time, the rapid development of the sector since the end of the 19th century has been complicating its transparency and has been contributing to the need for a common definition of the sector, the use of acronyms and a classification.

1.2. Terms and acronyms used to define the non-governmental organisations

The establishment of a common system of classification, definitions and acronyms, particularly with increasing international collaboration, could be useful for the transparency of the sector on a global scale. However, scientists in various regions of the world do not support this idea, wanting to preserve the historical characteristics of organizations. The first attempts to define the sector were its separation from other types of organizations and institutions. T. Levitt (1975) encouraged introducing the “third sector” idea, dividing the organizations and institutions into three ways:

- sector I: government institutions;

- sector II: business and profit-making institutions;
- sector III: organizations that do not belong to the first two sectors or “third sector” organizations.

The purpose of the term “third sector” is to replace the list of diverse NGO acronyms with one universal designation, but L. Salamon and H. Anheier (1992) doubt the usefulness of the “third sector” definition because diverse acronyms have historically emerged based on ancient traditions and culture, and in the world, existing organizations may not be equally measured and classified. The world most popular acronyms and definitions by D. Lewis (2014) are:

- **nonprofit organization (NPOs);**
- **voluntary (VOs) or charity organizations;**
- **civil society organizations (CSOs).**

At the end of the 20th century in the world, A. Najam (1996) has already identified 48 most commonly used acronyms for identify NGOs, but D. Lewis (2014) claims that the list is far from the full, and the number is much larger. The definition of the “third sector” is one of the simplest and universal ways of distinguishing non-governmental organizations from other institutions, but it does not describe the scope or region of activity of an organization. Meanwhile, a study by the World Economic Forum (2013) shows that changing the functions and tasks of non-governmental organizations, the historical division into three-sectors is complemented with the “fourth sector”, which is part of a society that has not involved in NGOs, which is particularly specific to the countries with a low level of public engagement in non-governmental activities. As the number, scope and global popularity of NGOs and INGOs increased, scientists began to pay more attention to the classifications and creation of a definition of organizations to improve the transparency of the sector on a global scale. There is no consensus in scientific research on the basic functions to be performed by organizations, as well as whether organizations in developing countries, organizations for improving social welfare and living standards, NGOs and INGOs are equal parts of the NGO sector.

For the arrangement of the sector, L. Salamon and H. Anheier (1997) recommended 5 basic characteristics of organizations to belong to the non-governmental or “third sector”; they are societies established and independent of the influence of governments: 1) formal; 2) private – institutionally separate from governments; 3) non-profit-distributing; 4) self-governing; un 5) voluntary – some degree of voluntary participation. A. Vakil (1997), A. Fowler (1997) and S. Morris (2000) recognize that the above-mentioned 5 basic characteristics are suitable for defining specific organizations in various regions of the world, but due to the increase in the sector’s activities, its transparency and comparison can be achieved by classifying the organizations by scope.

One of the most successful sector classifications is the International Classification of Non-profit Organizations (ICNPO) developed by John Hopkins University on 1996, which is based on the International Standard Industrial Classification (ISIC) developed by the UN.

The university's researchers were encouraged to create ICNPO because in that time ISIC revision 3 lacked some important key categories for NGOs, which were added in ISIC revision 4. L. Salamon et al. (2017) indicate that the classification is complicated by organizations with several activities, where the main scope is determined by the largest source of finance (by funding, or in voluntary organizations by specialisation of the members). In the opinion of the author, ICNPO with 27 categories is a successful solution to the NGO classification because it is based on ISIC, from which the *Statistical classification of economic activities in the European Community* (NACE) was derived, thereby making the NGO sector more easily comparable with other sectors. However, at national level, ICNPO is used as a basis to create the individual classification, as confirmed by H. Hallemaa and Ü. Mander (2009), P. Bachmann (2013) and other scientists that the national-level classification in various countries is developed by adapting one of the world's leading classifications to the situation and development trends in the NGOs sector in the state.

The development of a national level classification in Latvia started in 2005. The Civic Alliance - Latvia (CAL) (2005) recommended introducing INCPO as a successful global classification, yet the Secretariat of the Special Assignment Minister for Social Integration Affairs (2008) recommended introducing COPNI (*Classification of the Purposes of Non-Profit Institutions Serving Households*), which the CAL (2005) did not agree with because COPNI had too small a division of categories. Both studies highlighted that the international classification systems should be implemented by adapting to the conditions of the NGO sector in Latvia, and would not recommend the use of the NACE classification due to its wide scope.

Since 2016 in Latvia, the national level classification is regulated by Cabinet Regulation No. 779 "*Classification of Associations and Foundations according to their Field of Activity*", adopted on 22 December 2015. As in other countries, in order to avoid the fragmentation in the classification, this classification classifies fields with a large number of organizations, thereby not obtaining general NGO sector transparency, regardless of the number of organizations in a specific field, incl. farmer organizations. Although the number of farmer organizations is not large, the strength of their lobbying is equally effective or even greater than that of organizations in other fields.

The author considers that an adjusted NACE classification, supplemented with important NGO categories, could be a more suitable opportunity for NGO classification, especially due the diversity of categories. As the number and

influence of organizations grow, their classification plays an important role in arranging and systematising information, which would be promoted by using similar classification systems in different sectors. The shortcomings in the classification system hamper the transparency of activities of farmer organizations. Although farmers are a relatively small part of society, their numbers tend to decrease, but the strength of their lobbying is equally effective or even greater than organizations in other fields, where the interests of a much larger part of society are defended (Bednarikova, Jilkova, 2012).

1.3. Historical evolution and interaction of the European Union's Common Agricultural Policy and farmers non-governmental organisations

Agriculture is considered to be one of the most ancient industries that is often associated with only food production. In Latvia, according to the statistical classification of economic activities (NACE), agriculture consists of three subindustries: crop and livestock farming, forestry and fisheries. Even though these three subindustries are not strongly interrelated, they are classified as a single group of industries because they use primary resources and maintain them for future generations. The kind and significance of subindustries differ by region. In addition to food production, agriculture plays an important role in the national economy and in providing social function in rural areas. A. Stamnova, M. Gveroski (2016); L. Yazc (2015) describe the role and significance of agriculture by the following main tasks it performs:

- employment promotion;
- improvement of macroeconomics performance;
- supply of food;
- climate change mitigation;
- production of safe food;
- environment and landscape preservation;
- contribution to tourism and infrastructure;
- production of agricultural raw materials for secondary industries;
- promotion of non-agriculture business development; etc.

At the same time, agriculture is a complicated industry, affected by restricted agricultural area resources, it also could not be transferred to other, more favourable regions or output could be not regulated at any period. I. Upite and I. Pilvere (2011) point out that the most significant factors affecting agriculture are weather conditions, constrained land resources, market fluctuations, a lack of technologies, environmental policy, a political position etc. Due to the complexity of agriculture, farmers in the EU have historically been financially supported, that agricultural production does not harm the environment in limited circumstances and ensure a balanced performance of the

tasks and functions described above, agricultural activity in the EU since the 1950s has been regulated and restricted by the Common Agricultural Policy (CAP). The CAP is one of the oldest policies in the EU, and many reforms have been made to adapt to changes in climate conditions, changes in the market and other global processes, which affected agricultural production and customer purchasing power. Increased attention is being paid to sustainable production, which is not compatible with imprudent use of resources, shifting the direct support system from production support to environmental friendly farming and incorporating more environmental friendly requirements in the CAP (DG AGRI, 2013). The CAP is becoming a complicated (Kuhmonen, 2018; White, 2017) and increasingly green policy (Alons, 2017; Cortignani, Dono, 2018), and an increasing number of EU Member States with different farming conditions and agricultural development levels significantly increased the role of farmer organizations in developing agricultural policies, balancing policy demands with realistic farming conditions and explaining policy conditions to farmers. The origin of national-level farmer non-governmental organizations in the EU or modern Latvia territory date back to the end of the 19th century (see sub-chapter 1.1). For example, the first farmer organization in Germany was established in 1893, but today's German Farmers Association ("Deutscher Bauernverband - DBV") was established in 1948. Already at the beginning of the 20th century, farmers understood that a common national level "umbrella" organization is the strongest solution for representing the interests of farmers (Bilmans, 1928; Spickermann, 2001). The second revival of farmer organizations was experienced in Latvia after 1990 when the country regained the second independence (see sub-chapters 2.3 and 2.4) in an attempt to make closer links with the Western countries. That is why civic participation in NGO activities in the post-communist countries of Central and Eastern Europe, incl. Latvia, is several times lower than in Western Europe (Schrama, Zhelyazkova, 2018). However, the attempt to move closer to the level of development of the Western countries, joining the EU was a motivating factor to establish non-governmental organizations, yet their strengthening was affected by the short period after joining the EU, when newly-established NGOs had to become competitive with long-experienced Western European countries' farmer NGOs defending their industry interests in the EU. The longer the development of NGOs in a country is, the more the public is aware of their importance, and they have better opportunities for interest lobbying.

For the development of common policies for Member States (initially in the European Economic Community, currently in the EU), a common non-governmental organization of the Member States was formed to defend the interests of farmers and communicate with European institutions on policy-making and implementation issues. One of the most ancient and largest

European-level farmer “umbrella” organization for communication with European institutions is COPA-COGECA established in 1958, which brings together national-level farmer organizations from all the Member States (COPA..., [s.a.]; COGECA..., [s.a.]). The influence of COPA-COGECA in EU institutions is characterised by its long existence and a large number of agricultural industries represented; it is the largest European Commission (EC) Directorate-General for Agriculture and Rural Development (DG AGRI) advisory partner among 68 various organizations (farmers, food producers and traders, environmental and animal welfare organizations etc.). Representatives of COPA-COGECA take part in all EC DG AGRI Civil dialog groups, accounting for 25.9% of all the reimbursed expert places among the 68 advisory organizations (DG AGRI, [s.a.]). As the members of COPA-COGECA from Latvia, five largest national horizontal farmer organizations are involved; their representatives also take part in EC DG AGRI Civil dialog groups.

Nowadays, all the EU Member States are defending their own positions and interests in EU institutions, incl. those of farmer organizations. However, each Member State has a different way to bring information to European institutions. For example, in Germany, Hungary and Austria, European level activities are coordinated through one national level farmer organization with one common farmer position, while in Latvia, each farmer organization carries out European level activities based on their own possibilities and different farmer positions. Collaboration between national NGOs and European institutions is possible through EU level farmer organizations, which are advisory partners for the EU institutions. Participation in these EU level farmer organizations depends on the financial resources of the NGOs – the capacity to cover membership fees and business travel expenses. Unlike in other countries with one strong national level farmer “umbrella” organization, the participation of Latvian farmer organizations in EU level activities is co-funded by the Ministry of Agriculture. A single national level organization would be financially stronger and more influential, optimising the use of resources, avoiding duplication of activities and working with a single national level farmer position.

The role and influence of NGOs are viewed by the society controversially, yet the functioning of Western European and European level farmer organizations over a historically long period demonstrates the ability of the NGOs to perform the functions assigned. The functions and tasks of farmer organizations are various, depending on the industry represented and the objectives to be achieved. The defending of farmer interests in the policy-making process is one of the most heard farmer organization function, yet the overall scope of functions is wider, describing the role of NGOs in a certain industry, without significant differences from the general functions of NGOs.

The key functions of organizations suggested by S. Stewart and J.N. Dollbaum (2017), B. Kohler-Koch (2009) and the author are as follows:

- to do informative and explanatory activities;
- to involve farmers in research projects and to introduce innovations;
- to inform the society about the socio-economic contribution of agriculture;
- to activate local action groups;
- to involve the society in activities of organizations;
- to provide national institutions with information about the situation in rural areas.

The comprehension of society about the functions of NGOs depends on the information given by the media and NGO activity in social networks, where most of them inform the society about the most significant activities, for example, the results achieved in shaping or implementing policies, while the other above-mentioned functions being insufficiently emphasised, which makes a significant socio-economic contribution to the development of rural areas and the environment.

The activities and performance of farmer NGOs, unlike that in other sectors, are very strongly affected by relevant regulations and amendments made therein. On the one hand, regulations are governing or restricting the activities of farmers, on the other hand, NGOs take part in the development of regulations so that the farmer interests are made legally binding.

1.4. The legal framework governing non-governmental organisations in Latvia

The legal documents relevant to the research problem could be divided into three categories by importance: 1) EU-level documents; 2) laws of the Republic of Latvia; 3) regulations of the Cabinet the Republic of Latvia. In addition, the legal documents could be divided into those that directly and indirectly affect the functioning of farmer organizations. At EU level, there are no legal documents that would directly govern or restrict the functioning of non-governmental or public organizations. The Law on Associations and Foundations of the Republic of Latvia (2004) also does not have any reference to EU-level legislation, which would be directly applicable to the functioning of NGOs in general or farmer organizations in particular. The Law on Associations and Foundations has references to EU directives concerning equal treatment regardless of ethnicity; professions; gender; nationality etc. A wider set of legal documents indirectly affects the functioning of the NGOs analysed, namely, the legal documents do not govern the functioning of the organizations but may affect the daily activities thereof. The relevant indirect legislation could be divided into national and international; besides, NGO international activities became important after Latvia joined the EU.

The main pieces of indirect international legislation governing the functioning of farmer NGOs relates to the CAP, and in the programming period 2014-2020 the CAP is governed by four main regulations:

- No. 1305/2013 on support for rural development by the European Agricultural Fund for Rural Development (EAFRD);
- No. 1306/2013 on the financing, management and monitoring of the common agricultural policy;
- No. 1307/2013 establishing rules for direct payments to farmers under support schemes within the framework of the common agricultural policy;
- No. 1308/2013 establishing a common organisation of the markets in agricultural products.

The regulations governing agricultural activity prescribe the activities to be carried out by farmer organizations that invest a lot of work in the development of various rules, first of all, defending the interests of farmers and, after the entry into force of the regulations, educating farmers about the new requirements. Organizations lobbying at EU institutions must be registered with the EU Transparency Register. The register gives an insight into the activities done by NGOs, their financial resources, their origin, the scale of their activities, the persons involved etc.

At national level, the main document contributing to the functioning of NGOs is the Constitution of the Republic of Latvia – Section 102 stipulates that everyone has the right to unite in associations, political parties and other public organizations. In Latvia, there are no legal documents that would specifically govern the functioning of farmer organizations – the organizations are subject to the general rules applicable to the non-governmental sector. According to the Civic Alliance – Latvia (CAL) (2016), the set of legal documents applicable to non-governmental sector organizations is relatively smaller than that applicable to other legal entities because the NGOs do not aim to make a profit, they are created by the public, and too much regulatory burden would reduce public voluntary involvement in NGOs.

From 1992, after the restoration of Latvia's second independence, non-governmental organizations were defined as public organizations, and they were governed by the *Law on Public Organizations and Associations thereof* (1992) and registered with the Register of Public Organizations, together with other public organizations such as trade unions, political parties etc. As the total number of public organizations increased and the differences in their functions and goals increased, non-governmental sector organizations were separated from other public organizations by establishing a separate Register of Associations and Foundations and adopting a new *Law on Associations and Foundations* (2004). The transition to the new register was governed by the Law on the Entry into Force of the *Law on Associations and Foundations* (2004). The law has preserved

the provisions regarding the functioning of non-governmental organizations, i.e. a non-governmental organization is a voluntary association of persons aiming to achieve the goal specified in the statute without making a profit, as by Section 2 of the law, dividing them into the following categories:

- **an association** – a voluntary association of persons established to achieve the goal set in the statute;
- **a foundation** – an aggregate of property that has been set aside for the achievement of a goal specified by the founder.

The purpose of the *Law on Associations and Foundations (2004)* is to promote the activities of associations and foundations and the long-term development thereof, as well as to facilitate the strengthening of a democratic and civil society (*Law on Associations and Foundations, 2004*).

At the same time, organizations must comply with the laws and regulations governing the economic activities of legal persons, such as the *Law on Taxes and Duties (1995)*; the *Law on Personal Income Tax (1994)*; Cabinet Regulation No. 808 of 3 October 2006 on the *Annual Accounts of Associations, Foundations and Trade Unions* etc. With regard to financial transparency, in the author's opinion, amendments should be made to the Cabinet regulation, as Paragraph 3, which stipulates preparation of a revenue and expenditure account, does not set maximum amounts for the items "other revenue" and "other expenditure" in the revenue and expenditure account. As the amounts for the two items increase, so increasing the amount of revenue spent for unidentifiable purposes (see sub-chapter 2.5).

In recent years, the most significant additions to the laws and regulations regarding the NGO sector were the *Volunteer Work Law (2016)* and Cabinet Regulation No. 779 of 22 December 2015 on the *Classification of Associations and Foundations* (classification rules). The classification rules allow the organizations involved in a particular field to be selected more accurately and their activities to be assessed, making it possible to identify their relevance in shaping and coordinating policies. In addition, potential donors can make sure that their funding is used to solve problems in a particular area (*Law on Associations and Foundations, 2004*). The classification of activities of associations and foundations included in the Annex to the classification rules, in the author's opinion, fails to classify fields with a small number of organizations and organizations with several fields of activity, incl. farmer organizations (see sub-chapters 1.2, 2.3 and 2.5). The *Volunteer Work Law (2016)*, however, envisages reducing bureaucratic red tape and making compensations, the amounts of which are set by Cabinet Regulation No. 899 of 21 September 2010 *Procedure for the Application of Provisions of the Law on Personal Income Tax*, paid to volunteers exempt from the personal income tax. In the author's opinion, the initiative of national institutions to support volunteers

could be viewed positively. However, the eligible monthly rate of EUR 50 for fuel for private vehicles used to carry out activities on behalf of the organization set by Paragraph 54² 1.4 does not correspond to the real expenses incurred by the volunteer and should be increased; besides, total eligible expenditure for the taxation year specified in Paragraph 54² 1 should be increased as well.

An opportunity for non-governmental organizations to participate in public administration is provided by Part 6 of the *State Administration Structure Law* (2003), which stipulates and governs public participation. Section 48 of the law stipulates that public participation is an integral part of the purpose of the law, thereby ensuring a democratic, lawful, effective, open and publicly accessible State administration (State Administration Structure..., 2002). Cabinet Regulation No. 970 of 25 August 2009 *Procedure for Public Participation in the Development Planning Process* prescribes opportunities for public participation in development planning. The purpose of the regulation is to contribute to open, effective and responsible public participation, which, within the meaning of Paragraph 3 of the regulation, might take the forms of formal and informal organizations, interest groups or natural persons (Procedure for Public Participation..., 2009).

An opportunity for farmer organizations to participate in the activities of the Ministry of Agriculture (MoA) is provided by Cabinet Regulation No. 187 of 30 April 2019 *Statute of the Ministry of Agriculture*. Paragraphs 5.9, 5.11 and 5.13 of the regulation stipulate that the MoA has to inform the public about agricultural policies and the implementation of ministerial tasks given; that the MoA makes a dialogue with the public on agriculture and its sub-industries; and that in accordance with the procedures specified in laws and regulations, the MoA ensures public participation in shaping policies and planning development (Statute of the Ministry of Agriculture, 2019). Clause 1 of Section 12 of the *Law on Agriculture and Rural Development* (2004) stipulates that the Ministry of Agriculture shall consult LOSP when developing and implementing agricultural and rural development policies. Clause 2 of the same section describes more precisely the functions of LOSP – it is a consultative body that adopts its own statute, which sets out the goals and main objectives of the Cooperation Council of Agricultural Organizations (Agricultural and Rural..., 2004), yet in a real situation the range of consultative partners is wider, what is approved by Ministry of Agriculture Order No. 120 of 10 October 2019 *On the Consultative Council of Farmer Non-Governmental Organizations* (On the Consultative Council..., 2019). Even if the legal documents had no clauses on cooperation between public administration and NGOs, public organizations could still participate in influencing political processes in accordance with the *Law on Associations and Foundations* (2004) and the Constitution of the

Republic of Latvia, which states that everyone has the right to form and join associations and express his or her views.

The performance of farmer organizations is directly affected by Section 4.2 Cabinet Regulation No. 1524 of 17 December 2013 *Regulation regarding National Support to Agriculture* (Paragraphs 174-182) that stipulates support for the promotion of cooperation among rural and agricultural associations and foundations and for their participation in international organizations. Support is provided to farmer organizations to perform certain tasks given by the Ministry of Agriculture and to cover membership fees for international farmer organizations (Regulation regarding National Support..., 2013). In the author's opinion, it is a positive fact that Paragraphs 176 and 180 of the Cabinet regulation define eligibility criteria for organizations to receive subsidies, yet for the operational tasks given to the organizations, the Cabinet regulation does not specify the minimum quantitative targets to be achieved, which would be particularly desirable for the public (farmers and rural population) involved in shaping agriculture-related policies in accordance with Paragraph 176.4.1 of the Cabinet regulation.

2. CHARACTERISTICS OF AGRICULTURE AND FARMER NON-GOVERNMENTAL ORGANISATIONS IN LATVIA, GERMANY AND HUNGARY

The chapter is 73 pages long and includes 15 tables and 25 figures. The chapter put forwards a thesis: *1) Agriculture is an important industry in Latvia, which contributes to the national economy, preserves the rural environment and landscape and facilitates sustainable economic activities in rural areas; 2) Proposals for enhancing the performance of farmer non-governmental organizations in Latvia were developed by performing an analysis of the activities and financial positions of the organizations as well as examining the development of similar non-governmental organizations in Germany and Hungary.*

The **second chapter** analyses the role of agriculture in the economy, the CAP and the use of national funding, non-governmental sector development, assesses the performance and financial positions of leading farmer organizations in Latvia and compares the performance of farmer organizations in Germany and Hungary.

2.1. Characteristics of agriculture in Latvia

Agricultural land is one of the most significant resources for agricultural production. In 2018, Latvia's total land area was 64.6 thou km², of which

36.6% was used in agriculture and 48.0% in forestry (6% more than on average in the EU). Of 1.937 mln. ha of the utilised agricultural area (UAA), 65% was arable land, 32.7% was pastures and meadows and 1.6% was an overgrown area (Latvijas lauksaimniecība, 2019). According to the Central Statistical Bureau (CSB), the UAA reached 2.5 mln. ha in Latvia in 1991, while over next years the UAA gradually decreased if measured against the previous year and against 1991 as the base year (Augkopība, 2019). Until 2000, the UAA decreased in Latvia by 37.4% or 947 thou. ha in comparison with 1991. The key reasons for the decrease in the UAA were an increase in the area unfarmed and overgrown with shrubs, the expansion of urban territories as well as a slight increase in the forest area (Mežsaimniecība, 2019). From 2001, the UAA was slowly reintegrated into agricultural production along with an increase in national support for agriculture and the introduction of first EU and CAP agricultural support instruments in Latvia. The next increase in the UAA was observed from 2004 to 2007 due availability of EU direct payments, when an economic crisis slowed down this increase, which also affected agriculture. In 2018, the utilised agricultural area was 1.93 mln. ha, in comparison with 2015, the UAA increased by 2.8% or 53.1 thou. ha (Augkopība, 2019). Joining the EU gave an opportunity to considerably increase agricultural output, as various CAP support instruments were available, for instance, the EU Structural Funds and direct payments, that is why the functions of farmer NGOs were to support the Ministry of Agriculture in the negotiations on the accession process and to explain the rules of CAP implementation for farmers after joining the EU.

In the 1990s in Latvia, radical political and socio-economical changes occurred, and after regaining independence, a land reform or privatisation was carried out in 1991, which aimed to replace Soviet period collective and state farms with individual farms – economic entities of Latvia's first independence. The privatisation process was chaotic and uncoordinated, and farms lacked investment during the period of change, which reduced their productivity, the area sown and large scale-production (Vanwambeke et al., 2012). The chaos in rural areas and dissatisfaction with the government's attitude towards farmers prompted farmers to join together in non-governmental organizations with the aim of stabilizing the situation in rural areas and to participate in shaping rural policies. Developing various fields of activity on farms, incl. processing and sale of products, the scope of relevant problems increased, which promoted the development of sectoral NGOs.

In 2017 in Latvia, according to the CSB, there were 80.2 thou. agricultural holdings and the number of them decreased by 39.6% in comparison with 2005. However, the number of agricultural holdings in another source of information differed, yet both of the sources showed a declining trend (see Table 1).

Table 1

Number of farms involved in agriculture, forestry and fishery in various information sources in Latvia in period 2005-2017, thous.; and changes in the number of farms in 2017 comparing 2005, %

Indicator/Information register	2005	2013	2017	2017 / 2005
Number of agricultural holdings (CSB)	133.0	81.7	80.2	-39.6%
Economically active enterprises (CSB)	-	28.2	26.7	-5.31% (to 2013.)
Taxpayers (SRS)	-	-	36.1 (A01) 9.8 (A02) 0.598 (A03)	-
Beneficiaries of Direct Payments (DG AGRI)	68.1	62.9	59.8	-12.2%

Source: authors' constructions based on Lauku saimniecību struktūra, 2007; 2016; Uzņēmumu skaits, 2017; Nodokļu maksātāju skaits, 2018; CAP funding, 2018

In 2017, the summary of a farm structure survey of the CSB indicated the largest number or 80.2 thou. agricultural holdings; the information was aggregated independently of the size or paid tax amount of the farm. A large number of farms were family farms, which are not likely to make a significant contribution to the national macroeconomic situation but maintain the population in rural areas and possibly could increase production in the future.

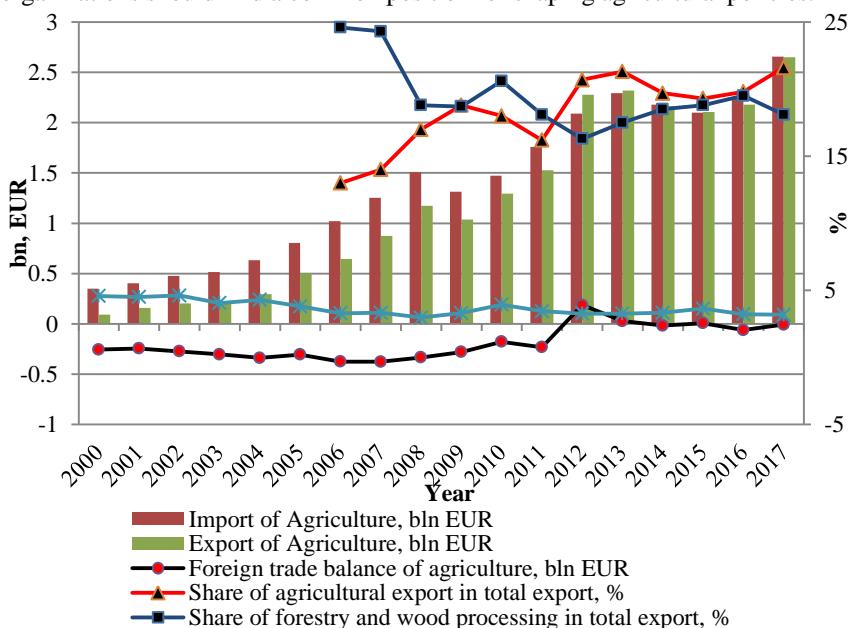
A second largest number of agricultural holdings was indicated by DG AGRI in 2017, 59.8 thou., which were beneficiaries of the direct payments of the CAP. However, the data do not precisely indicate the number of active farms because among the beneficiaries of direct payments, there were agricultural land owners who did not carry out agricultural activity but were land owners and maintained the land in good agricultural and environmental condition.

The register of taxpayers of the State Revenue Service (SRS) indicate the agricultural holdings whose agricultural activity is business oriented and that make tax payments. In 2017, there were 46.5 thou. taxpayers in agriculture, of which 77.6% were engaged in crop and livestock farming (A01); 21.1% in forestry (A02) and 1.3% in fisheries (A03). However, the CSB survey of economically active enterprises indicated 26.7 thou. economically active agricultural holdings for NACE rev.2 section A, which were legal persons, yet the SRS, in addition to the legal persons, has included individual merchants and economic operators (natural persons) in its own statistics. Therefore, the CSB survey of economically active enterprises most accurate indicate the number of agricultural holdings whose agricultural activity generates value added. According to Agriculture in Latvia 2019 (2019), a survey of the Ministry of Agriculture, in 2018, only 17.3 thou. producers of agricultural products applied for a reduced excise tax for diesel fuel, which calls into question the above

described numbers of real agricultural holdings if taking into account the fact that diesel fuel is one of the main resource of agricultural production.

An analysis of the size of farms in Latvia reveals that the percentage of farms with a small utilised agricultural area has significantly decreased, whereas the percentage of those managing an area of more than 100 ha increased. In 2016 compared with 2003, the number of small farms with an area of less than 49.9 ha decreased (number of farms from 97% to 90% and the UAA from 60.2% to 33%), while the number of those with an area of more than 100 ha increased (number of farms from 1.2% to 4.7% and the UAA from 29.2% to 56.6%).

A fragmented structure of farms promotes different visions for agricultural development, adapting the UAA of the farm to the production of the most profitable product, thereby encouraging various NGOs to defend their interests regarding these different kinds of activity farms. Identical agricultural policies are not suitable for farms with different kinds of activity, and their representative organizations should find a common position for shaping agricultural policies.

Source: authors' constructions based on Preču ārējā tirdzniecība, 2018b; Latvijas lauksaimniecība, 2018; Iekšzemes kopprodukts, 2020

Fig. 1. Export and Import of agricultural products (crop production, livestock, fishery and food production) in period 2000-2017, bn.EUR; export share of agricultural, forestry and wood products in period 2006-2017, %, GDP in agriculture, %.

In terms of gross domestic product (GDP), the share of agriculture in developed countries is not high, and as the economy develops, it should be decreasing, yet each situation should be assessed individually, and if there are very good conditions for agricultural production in the country, the share of GDP may be higher. In Latvia, the proportion of agriculture in GDP, excluding food production, was 3.6% or EUR 1.038 mln. in 2018, a decrease of 2.2 percentage points in comparison with 2000 (see Figure 1). The indicator in Latvia was slightly lower than the average of the world, and twice as high as the EU average. In 2018, Latvia's GDP was EUR 29.15 bln.

In 2017, the exports of agricultural and food products were 21.6%, and together with forestry and wood processing accounted for 38% of Latvia's total exports. Analysing the balance of foreign trade, attention should be paid to the origin of the data, as there are cases where the trade balance for agriculture is not precisely defined, or the data include processed food. In the figure, processed food was included in the trade balance, that is why it is negative until 2012, due large imports of processed food products (see Figure 1). However, the trade balance for only agricultural commodities was positive, which was the contribution of grain farming.

The net turnover of agricultural sub-industries shows that forestry dominated up to 2016, later this position was overtaken by crop and livestock farming. From 2006 to 2017, the net turnover of forestry increased from EUR 434 mln. to EUR 945.5 mln., while in the same period the turnover of crop and livestock farming increased from EUR 229.1 mln. up to EUR 1042.2 mln. (Uzņēmējdarbības finanses, 2018). Agriculture, especially forestry, was the power of exports in the period after the economic crisis (economic crisis from 2008 to 2010), as evidenced by increases in export indicators, turnover and proportions in GDP. As agriculture recovered faster from the economic crisis, the above mentioned fact about the importance or role of the agricultural industry in the national economy was confirmed, and, despite various economic and political tensions, agriculture continues to provide primary resources, which, further processed, promotes the economic recovery.

According to data on the value of goods produced by crop and livestock farming, the dominant sub-industry was crop farming; in 2017 compared with 2004, the proportion of crop farming increased by 5.2 percentage points to 57.2%, yet the proportion of livestock farming, accordingly, decreased by 5.2 percentage points to 42.8%. 2017 in comparison with 2016, the proportion of crop farming decreased by 4.0 percentage points to 61.2%, yet the proportion of livestock farming increased by 3.9 percentage points to 38.8% (Latvijas lauksaimniecība, 2006; Latvijas lauksaimniecība, 2018). The increase in the proportion of livestock farming, in 2017 in comparison with 2016, was promoted by increases in the production of dairy, poultry and pork products.

The major farming industries in Latvia in terms of value of final agricultural goods output were grain and dairy farming.

In terms of production, crop and livestock farming are more complex industries in comparison with forestry, providing a more diverse range of products, and they are significantly controlled by state authorities and regularly facing with new challenges for environmental preservation, food quality and sustainability etc. This also explains the large number of farmer organizations in these sub-industries of crop and livestock farming, which, defending the interests of their members, are trying to reach balanced agricultural policies and ensure that the requirements of state authorities are realistic for daily practice.

The average indicators of profitability, solvency and liquidity of agricultural holdings indicate the development of agriculture in comparison with other industries of the economy. In 2006-2017, the indicator of profitability for agriculture (2017 = 14.2%) was on average four times higher than the average in the economy (2017 = 4.9%), maintaining a positive trend. The proportion of equity capital in liabilities of the balance sheet in the same period in agricultural holdings (2017 = 57.7%) was on average 1.6 times higher than the average in the economy (2017 = 38.2%) (Uzņēmējdarbības finanses, 2018).

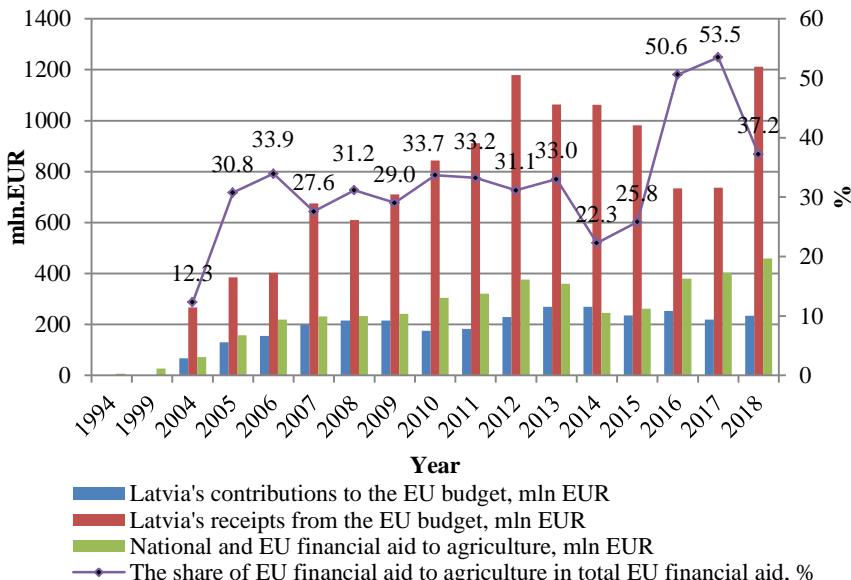
Nowadays, farmer non-governmental organizations not only advocate the interests of their members to shape policies but also ensure strong support related to day-to-day activities, such as education, environmentally friendly farming, purchase of cheaper raw materials etc. Farmers and farmer organizations have the possibility to receive financial support due to the problems and constraints related to the industry.

2.2. Financial support for Agriculture and rural development in Latvia

Agriculture is an industry, the performance of which is historically supported, especially due to changeable weather and market conditions. The specifics of this industry are that it cannot be transferred to another, economically more favourable area. Agriculture is characterised by slow product growth, it is less elastic to react to market fluctuations. Due to the complexity of the industry, NGOs are the day-to-day helper of farmers in advocating their interests and clarifying requirements of agricultural policy. Farmers NGOs work responsibly in shaping and developing agricultural policies, as, on the one hand, it is possible to achieve better funding conditions, while on the other hand, new requirements restricting the industry might be introduced without sufficiently protecting the position of farmers, which could create an additional financial burden.

As the number of EU Member States increased, CAP funding rose from EUR 21 bln. in 1980 up to EUR 49 bln. in 2018, yet in the same period the proportion of CAP funding in total EU expenditure decreased from 73% to

37.2%, and in the period 2014-2020 the average CAP proportion in total EU expenditure was 38% a year.

Source: authors' constructions based on DG BUDG, Latvijas lauksaimniecība 2018, Latvijas lauksaimniecība 2006 datiem, 2019

Fig. 2. Latvia's contributions to and receipts from the European Union budget, the national and EU financial aid to agriculture 1994, 1999, 2004-2018, mln.EUR, and share of EU financial aid to agriculture in the total EU expenditures for Latvia in period 2004-2018, %.

Latvia is eligible for CAP and other EU financial instruments under the EU regulatory framework after Latvia joined the EU in 2004. Latvia joined the EU in the 2000-2006 programming period, and the EU budget with its regulatory framework was already adopted. However, in the next two programming periods (2007-2013 and 2014-2020), national authorities and farmer NGOs had the chance to lobby the common position in the EC, achieving the conditions desired and partly the amount of CAP funding as well.

In the 2014-2020 programming period, Latvia totally receives EUR 7.5 bln. of EU funding. Already after joining the EU, Latvia received more funding from the EU than it contributed to the EU budget. From 2004 to 2018, Latvia received on average EUR 3.83 per each euro contributed to the EU budget (see Figure 2). An assessment of the amount of funding shows that the EU financial instruments provided the largest financial support to agriculture, of which direct payments and funding for the rural development programme were the most

significant. In 2005, the size of national and EU assistance for agriculture reached EUR 157.8 mln. – four times more as in 2003, and the proportion of funding for agriculture in total EU assistance for Latvia was 30.7%. In the following years, the EU funding for agriculture and rural development continued increasing, investing EUR 450.3 mln. in agriculture in 2018. From 2005 to 2018, the proportion of EU funding in total national and EU financial assistance increased from 75.8% up to 98.1%.

In the 2014-2020 programming period, EU funding for Pillar 1 – *direct payments and market measures* – allocated to Latvia is EUR 1.717 bln., and for Pillar 2 – the rural development programme –EUR 966 mln. The total funding for Pillar 2 activities is EUR 1.53 bln., of which EUR 564 mln. is national co-funding.

The most significant EU financial support instrument, which the MoA and farmer NGOs are actively struggling for in EU institutions, is direct payments, and in 2018 the direct payments represented 47% of the total amount of support for agriculture paid by the Rural Support Service (RSS) (Lauku atbalsta..., 2019). In comparison with farmers in other EU Member States, Latvian farmers are receiving one of the lowest direct payments, if measured as an average per ha agricultural land (48.5% of the EU average direct payment level of EUR 266 in 2017). The low payments are the most significant argument of the MoA and NGOs for advocating the interests of farmers, requiring an increase in the direct payments at least to the EU average level. The capacity of NGOs in advocating the interests of farmers concerning CAP issues are depending on the activity of their members because Pillar 1 does not envisage support for farmer NGOs.

Of total **rural development programme or Pillar 2 funding**, the largest part – EUR 490 mln. or 31.95% – is allocated for investments in physical assets in the 2014-2020 programming period. In the same period, funding is also allocated to other sub-programmes such as *Basic services and village renewal in rural areas* – 8.2% of total programme expenditure, *Organic farming* – 9.9%, *Advisory services* – 0.6% and 17.4% for *Areas facing natural constraints*, thereby increasing the amount of direct payments for farmers in these areas. Under Pillar 2, funding is also allocated for involving the society in the implementation of the rural development programme through sub-programmes such as LEADER, Knowledge and information transfer, Cooperation etc. (LAD, 2019b).

After the renewal of Latvia's independence in 1991, the first kind of support to farmers was **national financial assistance** of EUR 6.2 mln. allocated in 1994. The national financial assistance, in comparison with EU financial assistance, was small due to the lack of resources in the national budget. Over the next years, the national financial assistance rose and reached EUR 55.8 mln. in 2003, and in coordination with the EC, the national assistance continued to be paid also after accession to the EU (Pilvere, 2008). In the period 2004-2014, two main national financial assistance programmes were implemented: 1)

national subsidies; 2) CNDP/TNA (Complementary national direct payments/Transitional national aid), yet from 2014, as EU financial funding increased, only national subsidies were paid. In the period 2012-2017, the average national financial assistance was EUR 9 mln. per year, which accounted for 2.5% of the total EU and national funding for agriculture. The largest amount of national financial assistance was paid out in 2006 – EUR 82.8 mln. (Latvijas lauksaim..., 2016; 2019). Section 5 of the *Law on Agriculture and Rural Development (2004)* points out that state assistance for agricultural development in the form of subsidies may not be less than 2.5% of the total expenditures of the annual state budget, which are covered from general budgetary revenues, excluding EU contributions (Lauksaimniecības un lauku..., 2004).

In 2019, the amount of national subsidies was more than EUR 8.7 mln. Of the total amount, EUR 614 thou. was allocated for international collaboration activities, of which EUR 494.2 thou. was allocated to NGOs for international collaboration activities and membership fees for international farmer organizations (Noteikumi par valsts..., 2013).

In relation to the negative trend in allocating EU funding for rural development, the European Commission indicated that in 2017, on average in the EU, 80% of direct payments received 20% producers, and 76% of the producers received only up to EUR 5 thou. (CAP funding, 2018). In contrast in Latvia, the composition of direct payment beneficiaries was more balanced and, in comparison with the EU, the producers with an area larger than 250 ha (2% of total agricultural holdings) received only 43% of direct payment funding in 2017. In comparison with 2006, the number of beneficiaries with a small agricultural area tended to decrease. However, the number of beneficiaries with an area of more than 250 ha rose by 1.1 percentage points, and the proportion of direct payment funding rose by 16.5 percent points (LAD, 2018; CAP funding, 2018). The author does not indicate that some group of agricultural holdings with a specific agricultural area negatively impact the industry but points out that farms of various types and sizes should operate in rural areas. Each group of farms makes a positive contribution to development in rural areas.

The EU is continuing its work on the budget of the 2021-2027 programming period. Farmer organizations of the Baltic States have similar objectives to be achieved, and collaboration among the three states is observed on CAP issues. The aim is to achieve greater direct payment and funding alignment across the Member States. The increase in the UAA in the period 2004-2018 by 18% up to 1.94 mln.ha is the argument why it is necessary to increase EU funding for agriculture for Latvia. If the funding does not increase in line with the increase in the UAA, it is not possible to increase payments per ha or livestock unit, which would promote unfair competition among the Member States.

2.3. Characteristics of the non-governmental sector and the involvement of its organisations in the activities of national institutions in Latvia

In Latvia, the first NGOs were founded in 1991 after the renewal of independence, shifting from the socialism system to the democratic one. Initially, all organizations were called public organizations, regardless of whether they were NGOs or political parties. After joining the EU, the public organizations were divided by type, individual legislation was prepared for each type. However, the definition of a public organization is still used in various bibliographical sources and statistical databases. Even if the various organizations have different functions, they bring together groups of like-minded individuals to achieve common objectives. In 2018 in Latvia, according to Lursoft statistics (2019), there were 27 683 various public organizations, of which the largest number were associations – 79.2% and foundations – 5.7%, trade unions – 0.9%, political parties – 0.3% and 13.9% were other organizations (corporations, unions, political unions etc.). Just like in the other world countries, in Latvia too NGOs are registered as operating in various areas: environmental protection, agriculture, social services, culture etc.

Lursoft and the CSB collect information about the NGOs sector in Latvia by different methods. For the analysis of changes in the number of NGOs, Lursoft uses data from the Register of Enterprises (RoE) of the Republic of Latvia (LV), while the CSB uses data from the State Revenue Service (SRS), i.e. annual reports of NGOs. Analysing annual reports of NGOs, the SRS determines economically active organizations, which are active in pursuing the stated objectives and the annual reports of them show positive financial activity or changes in financial performance indicators compared with the previous period.

In an analysis of research on the non-governmental sector, researchers most often use the data from Lursoft because, in addition to changes in the number of NGOs, the register provides information regarding recently founded organizations, the kind of founders and their nationality, a breakdown by municipality etc. In 2017, according to both sources of information, Lursoft and the CSB, the largest numbers of NGOs and the highest percentages were reported in the regions of Riga, Pieriga and Kurzeme (see Table 2). From 2013 to 2016, the number of economically active organizations increased from 10 294 up to 11 472, yet in 2017 the number of them decreased to 10 772. An analysis of the proportion of economically active organizations in the total number of registered organizations reveals that in 2017 in comparison with 2013 the proportion of them decreased from 56.7% to 47.3%, which shows that an increase in the number of registered organizations was faster than that in the number of economically active organizations; more than half of the total registered organizations were not active (Uzņēmumu skaits, 2017).

Table 2

Changes and differences in the number of statistics of associations and foundations by region in Latvia by Lursoft and CSP; The proportion of economically active organisations in the total number of organizations in 2013 and 2017, %

Indicator	Lursoft				CSP				CSP / Lursoft, %	
	2013		2017		2013		2017			
	%	number	%	number	%	number	%	number	2013	2017
Riga	4.6	7819	3.5	9897	9.4	4056	9.4	4241	51.8	42.8
Pieriga	16.8	2954	17.6	4010	17.4	1791	18.7	2012	60.6	50.1
Kurzeme	12.9	2259	13.0	2957	13.6	1402	14.3	1540	62.0	52.0
Zemgale	8.9	1564	9.1	2077	9.7	998	8.5	920	63.8	44.2
Vidzeme	7.9	1390	8.5	1938	9.7	998	9.0	973	71.7	50.2
Latgale	8.9	1564	8.2	1868	10.2	1049	10.1	1086	67.0	58.1
Total	100	17550	100	22747	100	10294	100	10772	58.6	47.3

Source: authors' constructions based on Lursoft statistika, 2019; Statistika, 2019

The use of data from different sources can impact the result of calculations. For example, an analysis of the NGO density in the regions by number of organizations per 1000 capita reveals that in 2017, according to **Lursoft data**, the highest density was in Riga and Pieriga – 13.2 organizations, 12.0 in Kurzeme, 9.7 in Vidzeme, whereas the lowest was found in Zemgale – 8.2 and Latgale – 7.7, while the national average density was 11.7 organizations. In 2017 in Latvia, according to **CSB data**, the average organization density per 1000 capita was 5.5, i.e. 6.2 organizations fewer than according to Lursoft data. The ratio of densities in the regions, according to CSB data, was similar to that according to Lursoft data, the highest ratio was found for Riga region (6.6), while the lowest for Latgale (3.4). The density expressed by economically active organizations more accurately reflects the true number of NGOs and civic activity at the national and regional levels.

In Latvia, NGOs have become an integral part of public activity, which indicates to the state's degree of democracy, providing an opportunity to take part and influence public administration processes. The Memorandum of Co-operation between Non-governmental Organizations and the Cabinet signed in 2005 between the Cabinet of Ministers of the Republic of Latvia and 57 NGOs indicates the desire of national institutions to involve the non-governmental organizations in the decision-making process. In 2019, this Memorandum was signed by as many as 436 organizations. Initially, the main aim of the memorandum was to ensure cooperation between national institutions and the civil society, involving them in discussions and providing them with information, yet in 2014, the aim was supplemented to promote the

participation of the civil society in decision-making, implementation and the control process. According to the guidelines of the Cabinet, all 13 Ministries of the Republic of Latvia and their subordinate authorities provide public participation (Valsts kanceleja, 2019). The State Chancellery of the Republic of Latvia, within the framework of the Memorandum, collects statistics about NGO participation activities at national level. The last summary of activities is available only for 2015. Cooperation between national institutions and non-governmental organizations is characterised by participation in events organised by both parties, organization of advisory councils of national institutions and provision of NGO feedback on draft legislation and policy documents developed by ministries.

The number of farmers and farmer organizations is not large, yet they are active in cooperation with national authorities. In 2015, the MoA established 18 advisory councils and involved 151 organizations. The largest number of advisory councils was established by the Ministry of Culture – 20, involving 100 NGOs. The author points out that the national institutions, which establish advisory councils with NGO participation, should pay significant attention to the eligibility of the organizations in order to avoid the participation of the organizations, which are representing groups of narrow interests, in deciding policy issues at national level.

In the period 2012-2015, the MoA prepared the largest number of pieces of legislation – on average 217 documents per year, while, for example, the Ministry of Economics (MoE) – 200, the Ministry of Justice (MoJ) – 147. However, the proportion of NGO feedback reports prepared was 64.5% for the MoA, 59.7% for the MoE and 32% for the MoJ. The number of NGO feedback reports is an indicator, which should tend to increase. In contrast, the number of documents developed and meetings organised by ministries is not an indicator, an increase in which would indicate a positive impact. The memorandum invites both parts to constructive discussion and to saving time resources (Valsts kanceleja, 2019).

As the activities of the NGO sector increase, the author points out that the information available in the statistical database incompletely describes the activities of the sector. NGO sector studies by the CAL (2016) also indicate the lack of transparency in the NGO sector. The poorly developed classification of the NGOs sector is the most significant problem in sector transparency because the kinds of NGO activities are in larger number than the categories of the classification. The information available in statistical databases about NGO activities are arranged using the NACE rev. 2 classification; in 2017, almost half or 4935 economically active organizations were included in section “S” “*Other services activities*”. By analysing the sub-sections of this section, 4187 or 38.9% of the total economically active organizations were included in

section “S 94.99” “*Activities of other membership organizations not elsewhere classified*” and “S 94.12” “*Activities of professional membership organizations*” with 309 organizations. Farmer horizontal organizations with various specialisations are also included in both sections.

However, for sectoral farmer NGOs which are included in section “A”, the scope indicated in the statistical database corresponds to the scope of activity of their members. Section “A” or farmer, forestry and fishery organizations is one of the smallest ones, as in the period 2013-2018 their number decreased from 93 to 61; besides, not a single organization with a specialisation in forestry and fisheries was indicated (Uzņēmumu skaits, 2018), although the Latvian Association of Forest Owners is active in Latvia, which points to the above-mentioned problem that multi-sectoral horizontal organizations are classified under section “S 94.99” or “S 94.12”.

The lack of a classification makes it difficult to carry out an analysis of the sector because it is possible only if doing an individual analysis of farmer organizations, yet this shortcoming does not reduce the role of NGOs in Latvia.

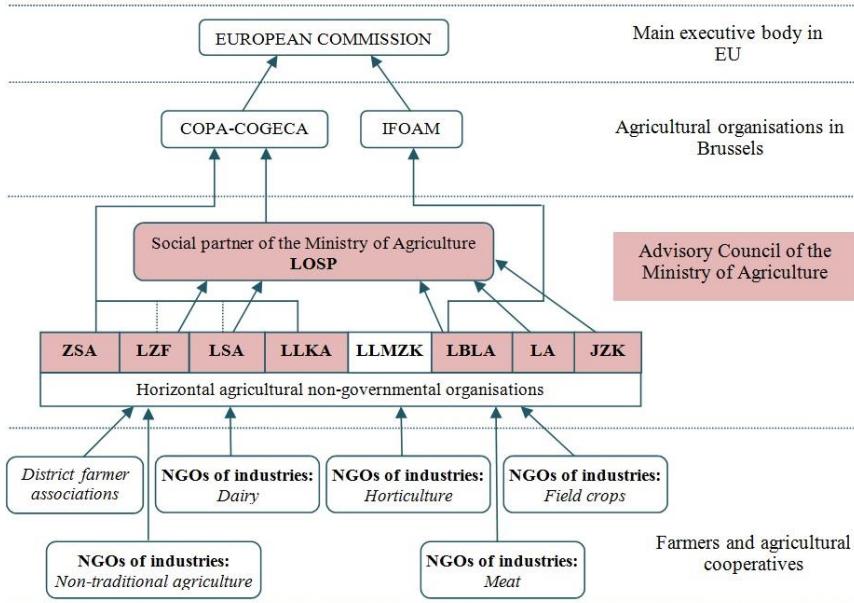
2.4. Characteristics of farmer non-governmental organizations in Latvia

In Latvia, modern farmer non-governmental organizations were founded after regaining independence in the mid-1990s. The unification of farmers in organizations was facilitated by the different views of farmers and national institutions on the development of agriculture. A legally registered organization was a way for its members to participate in policy-making and make recommendations on the development of legislation and policy documents. The most active farmer organizations still retain their influence, which indicates that they are able to defend the interests of farmers, are an important partner for national institutions and raise public awareness of the role and importance of agriculture.

The basis of the hierarchy of farmer organizations in Latvia is formed by sectoral or professional organizations/associations, which are divided by type of products produced, for example, meat, milk, vegetables etc. (see Figure 3). District farmer associations, which operate in each region of Latvia and are members of one of the horizontal organizations at national level, are also classified as small farmer organizations. As the number of farmers decreased, the number and relevance of district farmer associations in rural areas decreased, and their functions were taken over by sectoral NGOs. There were 22 district farmer associations in Latvia in 2018.

The activity of sectoral organizations depends on the activity of farmers and economic activity in the agricultural industry; however, the author believes that the organizations perform their functions by bringing together members at national level and they specialize in a certain field. It is not possible to identify

the total number of sectoral organizations, yet the most active of them were LOSP members. In 2019, LOSP united 58 farmer organizations.

Source: author's construction based on information provided by national farmer NGOs

Fig.3. Hierarchy of farmer organisations in Latvia in 2019.

Horizontal-level organizations bring together sectoral organizations and establish cooperation with both the Ministry of Agriculture and European-level farmer organizations, providing support in the development of agricultural policies (see Figure 3). Horizontal-level organizations play an important role in this process, providing decision-making bodies with information and statistics on the current situation in agriculture. At this stage, horizontal-level organizations act as intermediaries in informing sectoral organizations as well as identifying and coordinating opinions before the information is passed on to the decision-making bodies. At their own discretion, farmers are members of several NGOs (both sectoral and horizontal organisations) at the same time, with the exception of LOSP, which unites only non-governmental organizations according to their functions.

After joining the EU, the agricultural policies of Latvia, just like those of other EU Member States, are coordinated and approved by the European Commission, which increases the role of NGOs not only nationally but also internationally. The participation of NGOs in international activities depends

on their available resources to cover membership fees for international organizations and travel expenses, which is possible for financially strong organizations by pooling financial resources or using national support. In Latvia, the Ministry of Agriculture provides financial support for the international activities of farmer NGOs, which covers membership fees and business trip expenditure. On the one hand, it is significant support to farmer organizations, providing a certain sense of financial security, yet it does not promote cooperation among the organizations and the formation of a common position. It is important to participate in international discussions and have a common national position, as the national position must be quickly and concisely justified at the meetings of the EC or international farmer organizations.

The most influential horizontal organizations in Latvia are nine organizations represented at the Advisory Council of the Ministry of Agriculture: the Farmers Parliament (ZSA), the Latvian Farmers Federation (LZF), the Association of Agricultural Statutory Societies (LSA), the Latvian Agricultural Cooperatives Association (LLKA), the Latvian Young Farmers Club (JZK), the Farmers Association (LA), the Latvian Federation of Food Companies (LPUF), the Latvian Organic Farmers Association (LBLA) and the Cooperation Council of Agricultural Organisations (LOSP) that is the main public partner for consultation and dealing with strategic matters. At the same time, LOSP is also a consultative partner of the Ministry of Agriculture, as stipulated in the Law on *Agriculture and Rural Development (2004)*, that performs the functions of the “umbrella” organization for farmer organizations. But in reality, LOSP does not unite all farmer organizations owing to their different interests, and the function of the advisory partner of the MoA is performed by the Advisory Council.

Theoretically, leading horizontal organizations representing different groups of farmers and dealing with different agricultural policy issues should be represented at the Advisory Council. An analysis of the nine members of the Advisory Council revealed that two farmer organizations, such as ZSA and LZF, actually represented the interests of the same groups of farmers, LA was not a national organization and LSA, judging by the name of the organization, represented the farms whose legal form practically was not aligned with the purpose of establishment of LSA. Therefore, LSA was functionally similar to ZSA and LZF. In addition, six out of the nine member organizations of the Advisory Council were members of LOSP, which contradicted the purpose of LOSP – to be an “umbrella” organization and a consultative partner of the Ministry of Agriculture. Theoretically, LOSP should shape the position of the organization based on the interests of its members, yet in the Advisory Council, each representative has the opportunity to express an individual opinion, which is contrary to the functions of LOSP. The author does not express doubts about

the importance of the “umbrella” organization at national level but points out shortcomings in cooperation between horizontal organizations and national institutions. The operational objectives set for each organization were in line with the organisation’s main performance functions and had a common feature – they focused on contributing to competitiveness as well as the rural environment and the wellbeing of the people living in it. The activities of JZK were focused on attracting and educating young people in agriculture, while LLKA was an organization uniting farmer cooperatives.

The participation of organizations in international activities is an indicator of their activity, which shows their willingness to become even more involved in the development of rural development policies. Organizations are free to choose which international activities to engage in, taking into account their financial capacity. Five farmer organizations from Latvia – ZSA, LOSP, LSA, LZF and LLKA – have joined COPA-COGECA, which covers all agricultural industries and deals with horizontal issues of the farmer NGO sector. However, LBLA and the Latvian Association of Forest Owners (LMĪB) believe that COPA-COGECA is too weak in defending the industries represented by the both associations and therefore cooperates with other farmer organizations in Brussels – the International Federation of Organic Agriculture Movements (IFOAM) and the Confederation of European Forest Owners (CEPF). For example, JZK is a member of the European Council of Young Farmers (CEJA).

The greatest activity is observed for the farmer organizations participating in COPA-COGECA working groups, which, compared with other EU-level farmer organizations, are established more frequently. The Bureau of Agriculture and Rural Development of EU (EU Office) of the National Rural Network of the Latvian Rural Advisory and Training Centre (LLKC) collects data on the participation of farmer organizations in COPA-COGECA as well as EC and other international activities (VLT, [s.a.]). In the period 2012-2018, five Latvian member organizations of COPA-COGECA participated in an average of 66 various working groups per year, with the highest participation being in 2013 – 99 and the lowest being in 2016 – 35. During this period, ZSA participated in 25 working groups or on average 30% per year, reaching the highest number in 2014 – 35 working groups. LZF participated in on average 17 working groups, reaching the highest number in 2013 – 30. In the period analysed, the activity of representatives of the organizations was volatile because the goal of the organizations was not to attend a larger number of events each year but to benefit as much as possible from participation in each event. The international activities of the organizations were funded from the organizations’ own resources (5%), co-funded by the Ministry of Agriculture (45%) or funded by the European Commission (50%).

The establishment of the EU Office represented an example of the need for and benefits of consolidating farmer organizations. Latvian farmer NGOs began gradually joining COPA-COGECA after 2004, while the EU Office was established in 2011. The Latvian member organizations of COPA-COGECA had formally agreed in which working groups each would participate, yet the lack of mutual communication led to problems, as there was no exchange of information among the organizations on the participation in the working groups and what was discussed there. The information obtained in the working groups remained among the members of the particular organization, despite the fact that annual participation fees were covered by the MoA and business trip expenditures were co-funded by the EC and the MoA. A logical and rational step was to set up an EU Office, independent of NGOs, thereby ensuring equal decision-making and solving the problems described above. In the result, the international activities of farmer organizations became more transparent, and the MoA gained confidence in the adequacy of spending, which was a motivating factor for the MoA to continue funding the international activities of farmer organizations. MoA funding also allows organizations to participate in other working groups and meetings that have not been reimbursed by the EC. However, the establishment of a new organization would take more time to achieve the result, while potential funders would assess the capacity of the organization and its representatives.

Next, the author analyses the five most active horizontal organizations of the national and international levels: LOSP, LZF, ZSA, LSA and LLKA. An analysis of the foundation statutes of the five organizations has revealed that the organizations have indicated that they are independent and on a voluntary basis unite legal entities registered with the Register of Enterprises of the Republic of Latvia: farms, other rural enterprises, farmer associations and rural self-government organizations and natural persons engaged in agricultural business.

The main functions of the organizations analysed pertained to representing the interests of members at national and EU institutions and providing consultations and training, public education on agriculture and matters related to agricultural production, thereby promoting the development and competitiveness of the agricultural industry. Each organization had specialized in some activity corresponding to the agricultural industry represented by its members; however, there were no significant differences in the range of issues to be addressed by each organization, as all of them were horizontal organizations, and there was an overlap of the daily problems they dealt with. Besides, some farmers and associations were members of several of the above-mentioned farmer organizations. The most significant difference was the activity of organizations on a national and international scale, which depended on their financial resources and capacity. The financial analysis of farmer

organizations gives an idea of their ability to perform their functions in the long term through assessing their sources of revenue and the proportion of government subsidies in total revenue.

2.5. Analysis of the financial performance of farmer non-governmental organisations in Latvia

The activity of organizations depends on their disposable financial resources to cover daily expenses and make same savings for future operations in case of revenue fluctuations. Financially stronger organizations are able to defend the interests of their members more effectively by investing more resources in staff remuneration and the activities to be carried out. Remuneration is an important factor in choosing and motivating a job, and the remuneration in the non-governmental sector should be competitive with that in other sectors.

The most common types of NGO funding could be classified into direct and indirect, which might differ in amount in the revenue composition of the organization according to the specifics of its activities. The main kinds of revenue of an organization are as follows: direct revenue – the revenue from operating services (including membership fees or donations by stakeholders for the work assigned and done), project proposal competitions (LEADER, Horizon 2020, Erasmus + etc.), government subsidies etc.

In an indirect way, the government supports organizations through tax relief, for example, reduced tax rates are applied if employing volunteers in accordance with the *Volunteer Work Law (2016)*.

The financial stability of organizations could be determined by doing a financial analysis, which is most often associated with an assessment of the financial position of enterprises, while N.Privett and F.Erhun (2011) point out that with the number of NGOs and their role in the national economy growing, more attention should be paid to the analysis of the financial position of organizations in this sector and the origin of the funds. The main source of information for financial performance analysis is the legal person's annual financial statement or report, which is a publicly available document in Latvia and discloses information on financial performance at the beginning and end of the reporting period. An enterprise's financial report consists of a balance sheet, a profit and loss account, while the annual report of associations and foundations consists of a balance sheet and a revenue and expenditure account (Leibus et al., 2018). The differences in preparing an annual financial report explain why the analysis methods used in the NGO sector are different from those used in the business sector – the main difference lies in the fact that NGOs are not-for-profit organizations. The versatility of NGO financial performance analysis depends on the available information, yet the information

available publicly discloses the NGO's operational processes less than the information available internally.

An **analysis of the revenues** of organizations revealed that in 2017, the largest organizations in terms of revenue were LOSP and ZSA, with EUR 328 thou. and EUR 407 thou., respectively. The revenues of the organizations were variable, consisting of membership fees, subsidies, revenue from economic activity, participation in projects etc. Since their establishment, the revenues of both organizations tended to increase, yet the main difference between the organizations lied in their revenue composition or main sources of finance. LOSP is actually a government budget organization and government subsidies are the main source of finance. From the year of establishment to 2007, the proportion of subsidies in total revenue was on average 95%. As the organization gradually developed, the proportion of subsidies decreased to 76.8% in 2017. The proportion of membership fees in total revenue increased from 3.3% in 2007 to 7.1% in 2017, while the proportion of "other revenue" increased from 3% to 14.5%. The main source of finance – subsidies – are not intended only for daily expenditure and remuneration, and in 2017 part of the subsidies – 37% – were allocated to sectoral farmer organizations, district farmer associations and membership fees for international farmer organizations. The goal of LOSP is not to generate revenue from membership fees but to unite and involve farmer organizations in the development of rural policies. Fifty-two member organizations of LOSP were small sectoral NGOs, which, also due to limited funding, were not able to pay membership fees in such an amount as to cover the operating costs of LOSP.

Membership fees have been the key source of finance for ZSA since its foundation. As revenue from other sources of finance increased in the period 2007-2017, the proportion of membership fees in total revenue decreased from 47.0% to 32.8%, the proportion of government subsidies decreased from 7.0% to 6.6%, and the proportion of "other revenue" increased from 35.0% to 47.3%. Of the total "other revenue", 80% was revenue from international projects. Analysing the revenue composition of ZSA, "other revenue" should be excluded from calculations in order to more accurately assess the financial performance of the organisation's main activity. If excluding "other revenue", in the period 2007-2017 the real proportion of membership fees in total revenue on average was 62.4%, increasing from EUR 69.1 thou. to EUR 133.7 thou., while the average proportion of subsidies was 13.7%, increasing in real terms from EUR 10.3 thou. to EUR 26.9 thou. The increase in the proportions of these two sources of finance in total revenue indicates the stable position of ZSA and its influence in the industry.

In terms of revenue, the smallest organization was LZF, as the proportion of its membership fees in total revenue was 17.9% or EUR 7660 in 2017. In the

period 2007-2017, the average proportion of membership fees was 13.4%, reaching the highest level in the period 2012-2015 when the amount of fees ranged from EUR 5.4 thou. to EUR 9.8 thou.

All the organizations analysed received government subsidies, and in 2017, the proportion of subsidies in total revenue for ZSA, including “other revenue” was 6.6% (the average in 2007-2017 was 8.2%), 39.2% (25.8%) for LLKA, 47% (31.3%) for LSA, 63.3% (39%) for LZF and 76.8% (78.5%) for LOSP. Government subsidies promote the involvement of NGOs in tackling urgent problems, reviewing laws and regulations, informing the public about EU matters and performing functions delegated by the Ministry of Agriculture as well as give an opportunity to participate in international activities.

In addition to membership fees and government subsidies, farmer organizations generate revenue from economic activities, which include organizing various events to popularise the particular industry and defending farmers’ interests in international farmer organizations and EU institutions, yet this kind of revenue is not a steady source of finance on which to can be based the future operations of organisation.

The organizations analysed had similar expenditure composition, with the main expenditures being remuneration and “other expenditure”. In the period 2007-2017, the average proportion of remuneration, including mandatory state social insurance contributions, was 21.8% for ZSA, 32.7% for LZF, 41.4% for LOSP, 45% for LLKA and 40% for LSA. The average amounts of revenue and expenditure for the organizations were different, which could be explained by different accounting methodologies used. In 2017, there was a tendency to record a significant part of expenditure as “other expenses”: 80.8% (the average in 2007-2017 was 70.4%) for ZSA, 35.1% (50.4%) for LLKA, 0.2% (1.1%) for LSA, 46% (58%) for LZF, 43.7% (21.5%) for LOSP. For example, LOSP and LSA had lower averages for this item than other organizations, with a significant part of the expenditure being recorded as “expenditure on materials and statutory purposes”. In 2017, a similar situation could be observed for the item “other revenue”: 47.3% (the average in 2007-2017 was 43.1%) for ZSA, 0.9% (16.1%) for LLKA, 21.4% (29.1%) for LSA, 0% (0.2%) for LZF and 14.6% (11.9%) for LOSP. A similar trend in the NGO sector was also identified by a study by CAL (2016) – these two items of a revenue and expenditure account reached at least 30% of total revenue and expenditure. As organizational revenues and expenditures increase, the actual size of the two items increases, thereby making it difficult to determine the origin of revenues and purpose of spending for the items. The assertions made about the shortcomings in the transparency of funds in the NGO sector are not directly attributable to public benefit organizations (PBOs). PBO status provides

additional tax relief for donors, while the organizations having this status must comply with stricter rules on the transparency of their revenues and expenditures.

A financial performance analysis of non-governmental organizations makes it possible to identify their **liquidity** ratios by dividing current assets by current liabilities or their absolute liquidity ratios by dividing cash by current liabilities. However, the author points out that in the case of the farmer NGOs analysed, the two methods are not suitable for analysis due to the specifics of balance sheet items for the organizations. An assessment of revenues revealed that the organizations managed to accumulate funds and they actually had no short-term liabilities. In some periods, the amount of short-term liabilities was higher due to unreimbursed project or remuneration expenditures, yet overall, in the period 2007-2017 the short-term liabilities did not exceed 7.9% of the average value of total liabilities, while current assets made up, on average, 94.9% of the balance sheet value of assets for the organizations analysed. On average, 90% of the current assets were cash, the remaining 10% were receivables and inventories. Such large differences in liquidity increase the liquidity ratio up to several hundred, thereby losing the objectivity of the calculation. As well as in the same period the farmer NGOs analysed have no long-term liabilities. Analysing the liquidity of particular farmer organizations, the author recommends replacing short-term liabilities with the main cost item – remuneration –, and calculate the liquidity by dividing the value of current assets by the main expenditure items (or monthly average expenditure) or the ratio of cash to remuneration expenditure. For example, unlike for manufacturing companies, the main resource for NGOs is the person who is paid for the work. The main costs of an organization are also technical or office maintenance costs, and such costs, unlike remuneration costs, are flexible, and reducing them may not affect the quality of services provided by the organization.

Table 3
Ratios of cash to remuneration expenditure for selected farmer NGOs in 2011-2017

Organization	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Period value:		
								Avg	Max	Min
ZSA	1.0	1.2	1.0	1.0	1.0	1.0	1.2	1.0	1.2	1.0
LZF	1.5	1.1	2.2	0.9	0.5	0.8	0.5	1.1	2.2	0.5
LOSP	0.8	1.3	1.5	2.0	1.3	1.8	1.2	1.4	2.0	0.8
LLKA	0.8	2.0	2.1	2.1	1.3	1.8	1.7	1.7	2.1	0.8
LSA	1.2	1.4	2.2	2.2	2.5	3.0	2.6	2.2	3.0	1.2

Source: author's calculations based on Lursoft [s.a.]

Since 2011, the average cash-to-remuneration ratio for the organizations was higher than 1 (see Table 3), which allowed them to cover remuneration

costs for at least one year in 2017, except for LZF, which was able to cover its remuneration costs for about half a year, yet LSA and LLKA had the highest ratios, 2.6 and 1.7, respectively. In addition, other current short-term liabilities of the organizations must be taken into account; however, in 2017 the liabilities, for example, for LSA and LLKA were, respectively, 5.2% and 0.19% of total, which again indicated the unsuitability of the traditional liquidity formula for the farmer NGOs analysed.

Table 4
Proportions of loans in total balance sheet assets for selected farmer NGOs in 2011-2017, as a %

Organization	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Period value:		
								Avg	Max	Min
ZSA	41.1	41.8	42.5	40.3	98.6	81.0	79.1	60.6	98.6	40.3
LZF	5.3	4.3	23.6	6.3	9.2	8.6	11.8	9.9	23.6	4.3
LOSP	10.2	12.6	0.2	0.2	5.4	3.8	11.0	6.2	12.6	0.2
LLKA	0.0	54.8	0.3	0.4	0.0	0.4	0.2	8.0	54.8	0.0
LSA	10.8	7.0	5.2	4.2	3.7	4.4	5.2	5.8	10.8	3.7

Source: author's calculations based on Lursoft [s.a.]

For the farmer organizations analysed, **the proportions of loans in total balance sheet assets** (*the amount of loans is divided by the total value of balance sheet assets*) were relatively low, not exceeding 12% in 2011–2017 (see Table 4). In some periods, the proportions were higher, yet they did not tend to be significant. The liabilities of the organizations mainly consisted of unpaid remuneration, unpaid taxes or debts for goods and services received. For ZSA, the proportion of liabilities in total balance sheet assets was on average twice as high as for the other organizations (see Table 4) and, for example, reached as much as 134% in 2010, while in 2015 it was almost 100%.

The high proportion of liabilities was due to a significant excess of expenses over revenues, EUR -38.3 thou. in 2010 and EUR -60.2 thou. in 2015, and the organizations ended 2010 with a negative balance of EUR 25 thou. This situation could be explained by the commitments made in that year, which would be covered in the next period, as evidenced by the revenue composition for the next period. The higher proportion of the organisation's short-term loans does not indicate their financial difficulties but rather an accounting policy aiming not to settle short-term liabilities during the current year.

NGOs **do not use a revenue ratio** (*revenue minus expenditure divided by total revenue*), which indicates what part of total revenue the organizations do not use to finance their activities. The value of this ratio is not strictly defined, yet too low or a negative ratio indicates insufficient revenue, which might hinder the achievement of objectives, whereas too high a ratio might indicate an

unused part of the funds that could be used to enhance the organization's performance. The ratio must be positive in order to gradually accumulate funds to ensure the future operation of the organization and to cover unexpected costs. If the organization has a negative revenue surplus (calendar year expenditure exceeds revenue), the ratio is also negative, as was the case in 2015 when all the organizations, except LSA, had a negative ratio in the range of -13% to -20%. A similar situation was observed in 2017 when all the organizations, except LSA, had a negative revenue and expenditure difference. For an organization having higher operational activity, the ratio has a lower value, which is associated with higher expenditures.

The **operating reserve ratio** (*available assets excluding fixed assets divided by total costs*) indicates the ability of organizations to cover their expenditures by disposable assets (cash and receivables) without incurring additional liabilities. The ratio must be at least 25% or 3 months of expenditure. It does not play a significant role in indicating the financial strength of an organization if it has a stable and balanced cash flow.

In 2017, the lowest ratios for the organizations analysed were found for ZSA and LZF, 22.1% and 24.9%, respectively, while the ratios for the other organizations were as follows: 66.4% for LOSP, 108.2% for LLKA and 118.9% (highest) for LSA. A ratio of more than 100% indicates sufficient financial resources to be spent for more than one year. Although the ratios for ZSA were lower than those for the other organizations, the high activity and many fields of activity of the organization must be taken into account, and the organization's revenue and expenditure were about eight times higher than those of LZF, 1.2 times higher than those of LOSP, 5 times higher than those of LLKA and 7 times higher those of LSA.

A comprehensive financial performance analysis requires comparing the results with the averages of the NGO sector or other organizations. In the current situation in Latvia, a comparison with the NGO sector is possible by performing an individual analysis for each organization. The analytical databases of Lursoft and the CSB offer diverse balance sheet information on legal entities, yet it is divided according to NACE Rev. 2, and it is not possible to select information from annual reports by legal form – a company or an NGO. Although 38.9% of NGOs are included in sector S (S94), the database does not provide a more detailed breakdown of data up to *four digits for the section* or by type of legal entity; in the result, together with NGOs (20.5%), self-employed persons (62.9%) and other legal entities (16.6%) having different operational objectives, incl. profit making, are included in sector S. This significantly changes the structure of the financial indicators of the section. Although it is possible to obtain financial indicators for legal entities included in section S94 from the CSB, only 4055 or 38.9% of economically active non-

governmental organizations were included in this section, which was too low a proportion to reveal the overall financial situation of the NGO sector.

Assessing the current financial situation of the organizations analysed, the author concludes that they have stabilized their operations, financial revenues and can continue to operate without making radical changes in the revenue composition. The organizations are able to cope with even small fluctuations in revenue by means of the funds accumulated. However, an assessment of the future stability of the NGOs allows us to conclude that they do not have large savings and that a decrease in the proportion of subsidies in total revenue might endanger their existence. An analysis of the organizations' expenditures reveals that they did not have unnecessary expenditures that could be reduced when their revenues decrease. The organizations could offset fluctuations in revenue by increasing their membership fees or by becoming more active in their economic activities, e.g. providing advice and training. Reducing government support for organizations is a real risk that might arise from changes in public policies and attitudes towards agriculture and farmer NGOs. The author believes that in Latvia it is possible to enhance the operational pattern of farmer organizations by using the experience of other EU Member States.

2.6. Characteristics of farmer non-governmental organisations in other Member States of the European Union

To find solutions to improving the system of farmer non-governmental organizations in Latvia, the author is going to analyse the examples of German and Hungarian farmer NGOs. There is a strong “umbrella” organization of farmers in both countries. As early as the end of the 19th century, farmers in Germany concluded that the representation of interests at national level should take place through a single organization, and the Agrarian League (Bund der Landwirte) was founded for this purpose in 1893, which was the predecessor of the German Farmers Association (Deutscher Bauernverband (DBV)) founded in 1948 and DBV continuing operating as a national “umbrella” organization for more than 70 years. In Hungary, just like in Latvia, farmer non-governmental organizations were established in the 1990s after the country restored independence, and in 2013 the organizations concluded that a merger was needed to improve the operational functions and services provided. Both countries saw a need to reorganize the NGO sector by merging farmer organizations in the country's regions, which has yielded positive results over some period of time, proving that an “umbrella” organization was a viable solution for improving the NGO system. The author is not going to compare the examples of farmer organizations in Lithuania and Estonia, although both countries have a chamber of farmers because the chambers do not function as well as German or Hungarian organizations do, and at national level, there is competition between several

organizations for influence in the industry. The author bases his conclusions on the performance of organizations in Lithuania and Estonia on his professional experience and an analysis of COPA-COGECA members.

An analysis of the system of farmer organizations in Germany reveals a large number of various farmer organizations there, yet the difference among the organizations lies in their influence and role in policy-making. Undoubtedly, the most influential farmer organization is the German Farmers Association (DBV). This is a horizontal level organization for advocacy of farmer interests at the national and international levels, representing all agricultural industries. DBV and the German Cooperative Association (Deutscher Raiffeisenverband) are the only German members of COPA-COGECA. It also proves that DBV is an “umbrella” organization, as a fragmented system of organizations at national level would not have sufficient resources to be active internationally and to cover membership fees for EU-level farmer organizations. In Germany and at EU level, there are other farmer organizations in addition to those mentioned above, yet their role and influence are less strong. The formation of individual organizations is not a negative process, as such organizations can become professional representatives of the industry and partners for large organizations because at national level, the “umbrella” organizations also actively cooperate with sectoral organizations.

The German Farmers Association sees itself as a community of values and social power in rural areas, an advocate of farmer interests and a partner for German farmer families. The structure of DBV is similar to that of LOSP, the only difference from DBV is that the key members of LOSP are sectoral and partner organizations. DBV is an “umbrella” organization for federal state, regional and other farmer and farming-related organizations. The members of DBV are not farmers themselves. The members of DBV could be divided into two categories: 1) key members; 2) associate members. The key members are 18 farmer organizations of the federal states, the Farmer Continuing Education Association and the German Cooperative Association (Deutscher Raiffeisenverband). The associate members are 46 agriculture-related organizations contributing to cooperation in the fields where DBV is not strong. The industries and fields represented by the associate members are horticulture, forestry, landowners, livestock farming, animal welfare, viticulture, rural women, young farmers, non-traditional agriculture, food industry organizations etc. The associate members actually represent specific and individual sectoral organizations. The DBV office has close cooperation with the key members who make real communication with farmers who are aware of problems in agriculture. The office, however, provides feedback on the results achieved or political developments occurring at the national and international levels. The DBV office focuses on two priorities – solving professional and organizational

issues. The main priority involves solving professional issues, as the office staff, in cooperation with experts from federal state farmer organizations, tackle urgent problems in the agricultural industry.

One of the largest federal state-level organizations is the Bavarian Farmers Association (Bayerischer Bauernverband (BBV)), located in one of the most difficult farming areas in Germany. Compared with national-level organizations in Latvia, the structure of BBV resembles a national-level organization, which could be explained by the large area of the federal state (70.6 thou. km²) and the number of members (145 thou.). BBV is a horizontal organization with an organizational structure divided into the following four levels (from the lowest to the highest):

1) **village level** – the basis of the organization are farmers and foresters. At this level, on average, there is one volunteer activist for each of six villages who is elected by local farmers and is the key contact person between the farmers and the *city-level office*;

2) **city level** – a contact person between farmers (village level) and the *federal state regional office*. Such a city-level office is available in each city, and totally BBV has 55 such offices;

3) **federal state regional level:** Bavaria is divided into seven regions, each with a *regional BBV office*, which reports to the *Central Office* and provides a link between *city offices and the central office*;

4) **federal state level:** the BBV Central Office and management is located in Munich; the head of the Bavarian Farmers Organization is elected as President, and the General Secretariat and the regional offices are supervised by the General Secretariat.

Direct communication between farmers and the organization takes place at regional level, while the problems of a regional organization are solved jointly with the BBV Central Office, which thus ensures a coordinated work process among all the regional organizations. Similarly to DBV, the BBV Central Office is an “umbrella” organization in Bavaria, which has no direct cooperation with the farmers themselves.

The main source of finance for the Bavarian Farmers Organization is membership fees. BBV must be able to function and make contributions to DBV from this source of finance. DBV is also an organization independent of government funding, and the main source of finance of which consists of contributions from federal state farmer organizations, projects implemented, rental revenue, interest on investments in financial instruments etc.

Similar to the “umbrella” organization in Germany, the **Hungarian Chamber of Farmers** (ULK) is made up of 19 district farmer associations. The last reorganization of ULK was done in 2013, rearranging cooperation between and the functions, areas of responsibility etc. of regional organizations and the

“umbrella” organization. Before the reorganization, each regional organization was a legally individual entity, independent of the “umbrella” organization, and co-operation took place on a contractual basis. Although the main function of all the regional organizations is to promote agricultural development, the capabilities and capacities of the organizations varied, thereby the functions were performed unevenly in the regions of the country. The members of regional organizations are farmers and other legal entities (including food enterprises and service providers) whose economic activity related to agriculture, forestry, fisheries and hunting. In the result of the reorganization, ULK and its regional divisions became a single legal entity – a single chamber at national level. After the reorganization, regional organizations retained their functions and members in the regions, which enabled the regional organizations to perform their functions and provide services across the regions evenly as well as carry out their activities in a more transparent and coordinated way, which significantly contributed to an increase in total membership from 11 thou. in 2012 to 400 thou. in 2017. A unified national-level organization ensures better transparency regarding the current situation and problems in the regions and is a stronger advocate at the national and international levels. The large number of its members (including foresters, fishermen and hunting activists) is ensured by the diversity of services provided by ULK, and farmers represent, on average, one third of the total members.

In addition to traditional NGO activities, such as identifying farmers’ opinions, defending farmer interests, identifying problems, providing legal assistance to the members and educating farmers on current issues in agriculture and legislation, ULK, similarly to LLKC in Latvia, also provides consulting services, strictly separating its responsibilities from NGO functions. The main sources of finance are membership fees, contractual work (cooperation with the Hungarian Ministry of Agriculture) and funding from the Rural Development Programme.

Representing farmer interests at international level, ULK, like DBV, has an office in Brussels, and such an opportunity is not provided to farmer organizations in Latvia. The representation to Brussels provides an opportunity to attend operational meetings on agricultural policy matters. ULK positions itself as an organization independent of government funding.

The German and Hungarian “umbrella” organizations represent a good example for improving the system of farmer organizations in Latvia through assessing potential solutions given by industry experts.

3. SOLUTIONS TO ENHANCING THE PERFORMANCE OF FARMER NON-GOVERNMENTAL ORGANISATIONS IN LATVIA

The chapter is 30 pages in length and includes 6 tables and 9 figures. *The thesis put forward: by enhancing the performance of farmer non-governmental organizations in Latvia, it is possible to increase the involvement of farmers in the organizations, thereby increasing the participation of farmers in policy-making and public education.*

Chapter 3 assessed the current activities of farmer organizations and analysed potential solutions to enhancing the performance thereof in Latvia based on a survey of farmers and industry expert interviews and applying the Analytic Hierarchy Process developed by T.Saaty (2008). The author developed a potential model for enhancing the performance of farmer organizations, did a SWOT analysis of the model (strengths and weaknesses, as well as opportunities and threats) and calculated start-up costs for the model based on the results obtained.

NGOs are dynamic and changing in nature, and they have to be able to adapt to ongoing processes in politics, society or business (Korten, 1990); therefore, the potential enhancement of their performance does not lose relevance. To assess potential solutions to improving the system of farmer non-governmental organizations in Latvia, the author did: 1) an analysis of the current situation by using a survey of farmers; 2) an assessment of potential enhancement solutions by employing the Analytic Hierarchy Process (AHP) and 3) expert interviews.

3.1. An assessment of the performance of non-governmental organisations in Latvia by farmers

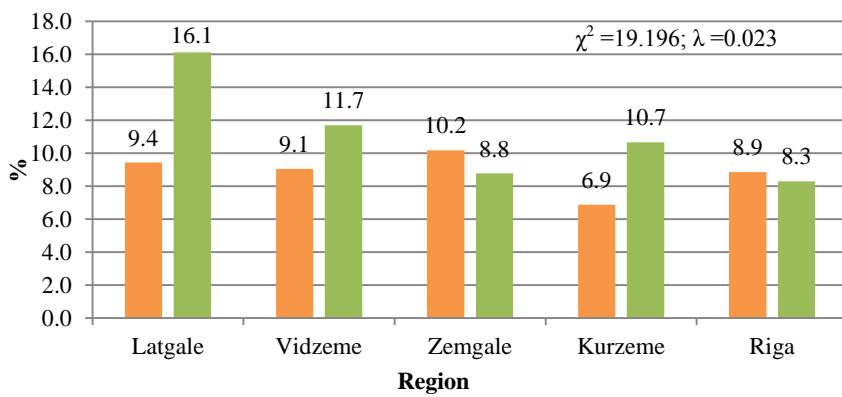
Within the present research, the author conducted a questionnaire survey of farmers “Farmer Opinions on Farmer Non-governmental Organizations” from August 2018 to January 2019. Representatives of the Weihenstephan-Triesdorf University of Applied Science (Germany) participated in the development of a methodology for the survey, and the survey was coordinated by the research centre SKDS. The questionnaire consisted of three parts: nine closed and one open questions. The first part of the questionnaire described the type of the respondent and his/her economic activity, the second part – the respondent’s involvement in farmer organizations and the third part – the respondent’s attitude towards farmer organizations and their involvement in the policy-making process.

The survey aimed to reach the widest possible audience of farmers in all regions of Latvia so that farms with different specializations and farmers with different involvement in non-governmental organizations are represented. The object of the survey was an assessment of farmers’ involvement in non-

governmental organizations. The subject of the survey was the opinions of farmers on opportunities for enhancing farmer NGOs in order to promote their involvement in NGO activities.

The data of the survey were processed by means of MS Excel and SPSS, using the available statistical data processing, structuring, comparison and evaluation tools.

In total, the survey reached 1060 respondents, of which 86.8% were interviewed using the online survey platform and 13.2% completed their questionnaires in paper format. The questionnaires were completed by the respondents from 106 out of 110 regions of Latvia. Of the total number of the respondents, 25.5% were from Latgale region, 20.8% from Vidzeme region, 19% from Zemgale region and 17.6% represented Kurzeme region.

■ Member of an farmers NGO ■ Not member of an farmers NGO

Source: author's construction based on the survey of farmers

Fig.4. Percentage breakdown of the farmer survey respondents by region of Latvia and by participation in farmer NGOs.

An analysis of the respondents' participation in farmer organizations by location of the respondent's farm (see Figure 4), the Chi-square test (p value=0.001) revealed that in the regions with more agricultural activity (Zemgale and Riga regions), the respondents were more involved in the organizations than those in the other regions of Latvia, yet a correlation analysis showed that the relationship ($\lambda=0.023$) was weak because more respondent involvement was observed in only two regions of Latvia, and only 44% of the respondents were members of an organization.

An analysis of the respondents' opinions on the need to enhance the performance of farmer NGOs revealed that 75% of the respondents believed that enhancements were needed, as well as the Chi-square test (p -value=0.049) indicated that in the regions with less agricultural activity (Vidzeme, Kurzeme)

the respondents were more likely to suggest enhancements, yet a correlation analysis showed that the relationship was very weak ($\lambda=0.000$).

The respondents convincingly pointed out that farmer organizations should receive government co-funding (74.1%) for their activity and that national institutions may not make agriculture-related policies without involving farmer NGOs (84.8%). A Chi-square test and a correlation analysis did not indicate a relationship between the location of the respondent's farm and the relevant variables, with a p-value exceeding 0.05 and $\lambda=0.000$. Overall, the results of the survey showed that the respondents in Zemgale region were active with regard to membership of non-governmental organizations, indicating that less changes are needed, which could be explained by the facts that they were satisfied with the performance of organizations and changes could negatively affect agricultural policies for them.

The majority or 56% respondents were not members of farmer NGOs, 25% indicated that "There are no benefits of membership in an organization", while quite many or 29% indicated that "There is no enough information" that would motivate them to get involved. The 29% respondents are potential members of organizations, and the relevant organizations should conduct more information campaigns to convince them of the need for membership. The 25% respondents who did not see the benefits of participating in NGOs represented traditional agricultural industries. Convincing such farmers to become members of an NGO in the future is much more difficult, as the government or organizations took care of their interests and them as those representing national primary agricultural industries.

The results of the survey also indicated a negative trend in agriculture or the aging of the farmer population, as only 26.8% of the respondents were under 40 years of age. The majority or 39.5% of the total respondents were in the age group of 41-53 years. A chi-square test and a correlation analysis did not indicate significant coincidences that the age of the respondents would affect their participation in farmer organizations or the opinions on farmer organizations and necessary relevant enhancements. The opinions of the respondents under 40 years of age or young farmers did not significantly differ from those of the other age-group respondents.

Overall, it could be concluded that farmers appreciated and were interested in public activities, and creating a new model for enhancing the performance of non-governmental organizations would likely restore public confidence in the NGO sector. The survey respondents who were already members or potential members of non-governmental organizations expected transparency in funding flow and more information, incl. public educational activities, from NGOs. The author concludes that individually, organizations were weak to reach the farmer community not participating in NGOs; therefore, the organizations need to

work with other agricultural institutions and enterprises together to create an extensive contact database to reach a larger number of farmers.

3.2. An assessment of opportunities for enhancing the performance of farmer non-governmental organisations in Latvia

The opportunities for enhancing the performance of farmer non-governmental organizations in Latvia were assessed using a 4-level AHP model. **Level 1** defines the goal of the analysis to be achieved – *an enhancement of the performance of farmer NGOs*.

Table 5

Experts involved in the AHP analysis and their ratings of Level 2 interest group criteria for enhancing the performance of farmer NGOs

Indicator	European Union	Country	Farmers	Society
Average	0.097	0.285	0.52	0.098
Min	0.05	0.11	0.29	0.05
Max	0.14	0.54	0.62	0.22
Experts	Aivars Lapīņš, MoA	Biruta Ingļāvičute, MoA Indulis Ābolīņš, RSS	Kaspars Melnis, “Sprūževa M” Ltd	Ilva Bērziņa, LLKC

Source: author's construction based on the hierarchy analysis results

Level 2 defines four stakeholder groups: 1) the European Union; 2) the country; 3) farmers; and 4) society. The experts indicated that the farmer has the greatest interest in achieving the goal – the priority vector value was 0.52 (dispersion from 0.29 to 0.62), see Table 5.

Level 3 defines three rating criteria for each stakeholder group, the importance of which is compared by the experts to determine the most important priority for achieving the goal. At **EU level**, according to the experts, *a knowledgeable partner for discussions on policies* is expected with regard to enhancing the performance of farmer NGOs, with the average rating being 0.55 (dispersion from 0.19 to 0.66); at **national level**, *feedback on developments in agriculture has to be provided* – the average rating was 0.41 (dispersion from 0.19 to 0.72); at the **level of farmers** – *advocacy of national interests at the national and EU levels* – 0.7 (dispersion from 0.64 to 0.78); and at the **level of society** (it includes the part of the population that is not engaged in farming, as it is their hobby, yet they have an understanding of the kinds and performance of NGOs), the highest rating was given by the experts to *involvement in public activities* – 0.47 (dispersion from 0.11 to 0.72).

Level 4 defines potential solutions or alternatives to achieve the goal, with the experts determining which of the alternatives would be more important to achieve the objectives set at Level 3.

Table 6

Expert ratings of opportunities for enhancing the performance of farmer NGOs based on an assessment of scenarios/alternatives

Indicator	Total rating of alternatives											
	Establishment of a new national-level organization (1)			Consolidation of existing horizontal organizations (2)			Establishment of a Baltic regional NGO for communication with the EU (3)					
Average	0.21			0.51			0.28					
Min	0.16			0.33			0.16					
Max	0.33			0.65			0.40					
X	Rating of alternatives by stakeholder interested in achieving the goal											
	EU			Country			Farmers			Society		
Alternative	1.	2.	3.	1.	2.	3.	1.	2.	3.	1.	2.	3.
Average	0.09	0.28	0.64	0.16	0.65	0.19	0.15	0.60	0.25	0.32	0.43	0.25
Min	0.06	0.19	0.48	0.08	0.43	0.08	0.11	0.52	0.14	0.08	0.19	0.08
Max	0.14	0.46	0.72	0.19	0.72	0.49	0.18	0.68	0.37	0.41	0.54	0.72

Source: author's construction based on the hierarchy analysis results

Alternative solutions were calculated and analysed in two ways. In the first case, the average of all rating criteria (see Table 6) or the total average of the analysis was calculated, while in the second case the proportions of alternatives in each group of criteria were considered. In the first case, the experts rated *consolidation of existing horizontal organizations* the highest, at 0.51.

In the second case, rating each criteria group individually revealed that the most appropriate solution to implementing the criteria for enhancing the performance of NGOs set at EU level would be Alternative 3 – a *common farmer organization at the level of the Baltic States* (0.43) – because the common position of a larger region has more power, and only the scope of the common position would be very limited (see Table 6). From the perspectives of national interests (0.65) and farmers (0.60), Alternative 2 or *consolidation of current horizontal organizations* was preferred because the current organizations were already established, knew the situation and would be able to achieve any result faster. From the perspective of society, Alternative 2 (0.43) was preferred over Alternative 1 (0.32).

Even though theoretically Alternative 1 – *establishment of a new national-level organization* – is a potential solution and a new force and problems would probably be tackled in a new way in comparison with the already functioning

organizations, yet this alternative received the lowest rating at national level. The experts pointed out that there was already a sufficient number of horizontal farmer organizations in Latvia, and the establishment of a new organization would create unfavourable competition in attracting new members, which would most likely take the form of enticing current NGO members. A new organization would not be able to support itself financially, which would require additional public funding in a situation where nine farmer organizations are already receiving government subsidies.

During the expert interviews, the respondents involved in the AHP analysis were asked for their opinions on nine issues related to the performance and activities of farmer NGOs, prospects for the organizations, their cooperation at the national and international levels etc.; two of the questions were open-ended ones. Table 7 shows the average ratings of the issues by five experts on a relative importance scale for Questions 1 and 4-6.

**Table 7
Summary of expert answers to Questions 1 and 4-6**

No.	Question	Expert ratings
1.	What is your rating of cooperation with NGOs, incl. the quality of the services provided?	
4.	What is your rating of public involvement in public organizations?	
5.	What is your rating of the need for national farmer NGOs to participate in COPA-COGECA?	
6.	What is your rating of the role of NGOs in the future?	
Rating scale: 1 – low; 2 – satisfactory; 3 – moderate; 4 – high, 5 – very high.		

Source: author's construction based on the expert interview results

The expert interviews allowed the author to conclude that farmer NGOs in Latvia performed their functions well, providing feedback in cooperation with decision-making bodies, and their performance would remain important in the future as well. The experts pointed out that the performance and professionalism of organizations clearly improved over the five-year period, yet it was still possible to enhance it, and one of the opportunities was to merge horizontal organizations into an “umbrella” organization. This would contribute to both national and international cooperation, as the different opinions of many organizations make it difficult to establish and coordinate a common position. It is especially not desirable that among many EU Member States, Latvia and its farmer organizations have different national positions in the working groups

of international farmer organizations and EU decision-making bodies. The opinions of the experts obtained in the expert interviews were consistent with the results of the AHP analysis and made the findings reliable.

3.3. A potential model for enhancing the performance of farmer non-governmental organisations in Latvia

There are many strong NGOs in Latvia in various agricultural industries, and it would be desirable for them to make a united position in negotiations on the future of agriculture with politicians in Latvia and the EU. Although the various farmer NGOs are strong in their industries, agricultural policies become more complex, and the NGOs need to be able to work together on a larger scale to set strategic priorities. In shaping future rural policies, NGOs from other EU Member States and the need to agree on the future of the CAP in 2021 should also be taken into account. In order for NGOs not to lose their influence and increase their capacity, it is always possible to improve their performance, using expert recommendations.

In the survey of farmers “Farmer Opinions on Farmer Non-governmental Organizations”, 74% of the respondents indicated the need to enhance the performance of NGOs, and the expert interviews and the AHP analysis identified *consolidation of existing horizontal organizations* as the best solution, as well as it was important to continue the current cooperation with Baltic and Nordic farmer organizations on common problems.

In Latvia, the main focus in relation to improving the NGO system is placed on horizontal-level organizations. The organizations bring together sectoral organizations, form a national position and defend the interests of farmers at international level. The organizations represented at the Advisory Council of the Ministry of Agriculture are considered to be horizontal organizations at national level. The main problems of the NGO sector might be divided into three categories relating to the performance of the organizations, government subsidies and the Advisory Council of the MoA.

1. Too many organizations of the same level and functions lead to:

- performing the same functions and tackling the same problems;
- fragmented organizational structures, insufficient funding for national and international activities, thereby maintaining dependence on government subsidies;
- the establishment of new competing organizations due to different opinions, thereby causing unnecessarily “fighting” for attracting new members, reducing the number of members in the current organizations;
- a completely opposite vision of the future of agriculture;

- different positions in discussions with national and international institutions;
- unequal distribution of organizational power for lobbying activities;
- diverse services and support opportunities that the organizations provide to their members, thereby reducing the farmers' involvement;
- feedback of different quality due to the different capacities of the organizations.

2. Government subsidies:

- criteria for the results to be achieved and control mechanisms for assessing the adequacy of the results are not defined for granting subsidies;
- non-transparent cooperation between farmer organizations and the Ministry of Agriculture;
- in the event of changes in national support policies and reduction of subsidies, the future existence of some farmer organizations is endangered, as their revenue is mainly composed of subsidies;
- easy access to government subsidies creates a sense of financial security, thereby not fostering cooperation among the organizations, making compromises and developing balanced policies for all agricultural industries;
- equal access to information and the representation of interests of various agricultural industries in national government- and EU-funded activities is not ensured;
- there is no confidence that the representatives of organizations express a common opinion of industries in national government- and EU-funded activities.

3. The Advisory Council of the MoA

- organizations of the same level and functions are involved, although the participation of leading horizontal level organizations is desirable in order to represent different groups of farmers and address various agricultural policy problems;
- the *Law on Agriculture and Rural Development (2004)* determines the status of LOSP as a consultative partner of the Ministry of Agriculture for identifying the opinions of farmers, yet national level problems are discussed at the Advisory Council of the Ministry of Agriculture, incl. together with the other organizations that are not members of LOSP;
- LOSP as a national level organization is delegated to represent the opinions of its members, yet it is possible for individual LOSP members to participate in the Advisory Council of the Ministry of Agriculture as an independent organization expressing their individual opinions.

Each farmer NGO in Latvia is competent in one of the agricultural industries. NGOs have different opinions on certain problems, and each of the NGOs has its own strengths and weaknesses. However, since agricultural policies become more complex and pressure from other (non-agricultural) public organizations increases, the range of current horizontal problems is expected to increase; this will require additional specialists if farmer organizations do not cooperate with each other. Horizontal problems are cross-sectoral rather than sector-specific, leading to a situation where several horizontal organizations address the same set of problems ineffectively. The mentioned problems also contribute to the non-involvement of farmers in non-governmental organizations, creating confusion about the choice of the most suitable organization and the usefulness of and return on the membership fees paid.

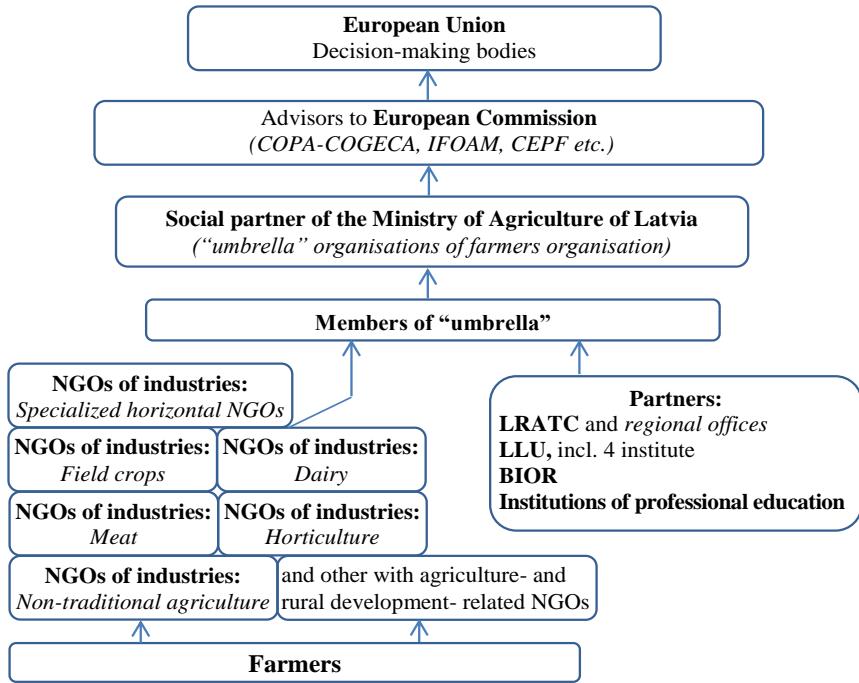
One of the weaknesses of horizontal organizations in Latvia is that the organizations have a large number of areas of interest, and effective control of the areas depends on the capacity and experience of the NGO. Sectoral NGOs need to provide more support to horizontal organizations on problems that affect all agricultural industries, so that it does not lead to a situation where one organization contributes to agriculture as a whole with its own resources. One of the solutions to the problems described is the merger of farmer organizations into a national “umbrella” organization, the main benefits of which would be:

- coordinated cooperation among the organizations and a balanced position on rural development among the various agricultural industries;
- an opportunity to get funding for a permanent representation office in Brussels and, therefore, better daily cooperation with EC institutions, a faster flow of information on expected CAP matters;
- one national partner in cooperation with national and international decision-making bodies provides a common and coherent position and other information;
- equal access to information and educational measures for farmers from various agricultural industries;
- increase in the capacity of the organization to provide feedback and remunerate the staff;
- a competitive remuneration for non-governmental organization employees, which would provide an opportunity to set high personnel selection criteria for competence, avoiding a conflict of interest or any involvement in the private sector;
- greater transparency in the performance of organizations, promoting public trust and involvement in NGO activities;
- an opportunity to coordinate large-scale procurement of resources needed for farmers;

- a single “umbrella” organization would have more power and influence, its activities and funding flow would be more transparent, and it would be a safer cooperation partner for national institutions.

The consolidation of farmer organizations would significantly improve the exchange of information on current problems in rural development, avoid duplication of daily functions, provide a strong partner for national institutions nationally and internationally and a reliable partner for farmers that supplies a wider range of services.

In Latvia, the functions of the “umbrella” organization are performed by the Advisory Council of the Ministry of Agriculture, bringing together the main non-governmental organizations, searching for a common denominator and coordinating activities regarding agricultural policies and other problems. However, the timing and frequency of Advisory Council meetings is not sufficient to address a large number of specific problems. This situation excludes the possibility of creating a common position, as the organizations have different interests and opinions on the development of agricultural industries.

Source: author's construction based on the research results

Fig.5. Scheme for the potential operation of farmer NGOs in Latvia in the future.

In order to improve the NGO system in Latvia, it is recommended to base the “umbrella” organization on sectoral organizations (see Figure 5), thereby covering all agricultural industries, attracting professional sectoral practitioners as well as using LOSP and improving its performance. The key advantages of LOSP would be as follows: no need to spend resources for founding a new organization and completing formalities, and the only need is to convene a general meeting of the members and agree on its further activities. Unlike in the current system, in the new one farmers would be members of sectoral organizations, and the members of the “umbrella” organization would be only sectoral organizations and partners. This means that there is only one organization at horizontal level. It is important to maintain the many current horizontal organizations, which should be restructured into sectoral organizations by sector they represent. Consequently, communication with national- and international-level organizations/institutions would also take place through one organization, as opposed to what each organization did so far.

To maintain the presence of NGOs in rural areas, the link with the farmer would be provided by the LLKC Rural Advisory Offices (RAO). RAO representatives are in each region of Latvia and communicate and cooperate with farmers on a daily basis. An advantage of a RAO is the availability of specialists in the fields that correspond to the leading agricultural industries of the particular region. Such specialists would be able to listen to the farmer and, at the request of sectoral organizations, observe the situation in person, and, if necessary, assess the problem and its impact, passing this information on to the “umbrella” organization. Already now, at the request of the Ministry of Agriculture or the RSS, RAO specialists provide information on the current situation in rural areas, ensuring the reliability of data collected according to a harmonized methodology.

The “umbrella” organization, in cooperation with Latvia University of Life Sciences and Technologies (LLU), the Institute of Food Safety, Animal Health and Environment BIOR and educational institutions, would consolidate the resources of both parties to conduct scientific research and put the findings into practice, as well as train new specialists. The “umbrella” organization would provide information on rural development matters and practical experience, while the partners would contribute to the promotion of innovation and the introduction of the latest scientific knowledge in the agricultural industry. The exchange of information would be significantly improved in the organizational system, so that those involved in the system are aware of the activities of other members and do not perform the same activities.

The daily functions would be performed by the Office of the “umbrella” organization. The Office’s fields of responsibility could be divided into four categories: 1) horizontal; 2) sectoral; 3) cooperative; 4) administrative. For

sectoral matters (crop and livestock production), the functions of experts would be performed by representatives of sectoral organizations, and the Office would involve its specialists only for horizontal matters and those being outside the remit of sectoral organizations (e.g. plant health, animal welfare, use of plant protection products etc.). The Office would involve coordinators who would professionally organize cooperation among sectoral organizations, providing information and feedback on the problem identified by experts, exchanging information and encouraging discussions among sectoral representatives, preparing a summary and defining a common position for decision-making bodies or for lobbying purposes.

Sectoral organizations would communicate with national institutions in cooperation with the coordinator of the Office, who, in addition to the position of one industry, would also identify the positions of other industries. Similarly, communication between national and EU institutions and sectoral organizations would take place in cooperation with the coordinator. Sectoral organizations would continue performing their functions as before, and the organizations will have to delegate a permanent representative for communication with the “umbrella” organization.

Participation in international activities would be ensured by representatives of sectoral organizations and the Office according to the specifics of the working group. The participation of the Office’s representatives would solve a number of problems related to the frequent turnover of experts and the occasional opportunity to visit working groups and combine activities with their regular work. If the Office’s representatives were independent of agricultural industries, this would promote equal treatment of all the agricultural industries and avoid lobbying for individual industries.

The administration of the Office would perform functions related to the functioning of the “umbrella” organization, such as record keeping, accounting, communication with the media and farmers, organization of events, coordination of business trips etc.

Achieving the goal is possible if non-governmental organizations agree on cooperation through a single “umbrella” organization or if the Ministry of Agriculture changes criteria for granting subsidies, which would stimulate the organizations to join the national-level “umbrella” organization of farmers. This means that the Ministry of Agriculture would cooperate with farmer organizations in accordance with Section 12 of the *Law on Agriculture and Rural Development (2004)* – “In developing and implementing the agricultural and rural development policy, the Ministry of Agriculture shall enter into consultations with the Cooperation Council of Agricultural Organisations”. Similarly to the EC, the Ministry of Agriculture could also choose its consultative partners on the basis of reasoned opinions.

It has already been identified that due to the relatively low involvement of farmers, the revenue of non-governmental organizations mainly consists of government subsidies. The MoA has received accusations several times, incl. from the State Audit Office (2019), that the pattern of funding the organizations is non-transparent and incomprehensible. For this reason, the current system of subsidizing farmer NGOs is a volatile and risky long-term financial instrument because, on the one hand, the functioning of LOSP considerably depends on government subsidies and, on the other hand, LOSP makes a significant contribution to gathering more than 50 various organizations and representing their interests. Stopping paying the subsidies would not be a rational step and would only create an additional burden to the MoA to communicate with many farmer organizations. Realizing that this is not a sustainable public subsidy system, it should be improved. The potential model of change involves changing the subsidy system, stimulating the establishment of a unified “umbrella” organization, improving the performance of LOSP and solving the problems of cooperation and funding transparency described above. The new system does not, as has already been mentioned, restrict or terminate the functioning of existing farmers organisations, and they will continue to carry out their functions. Joining an ““umbrella”” organisation means that members organisations distribute responsibilities according to the fields of activity represented and undertake to cooperate jointly in achieving the objectives.

The unified “umbrella” organization in Latvia will not immediately solve the various problems of farmers and their non-governmental organizations, yet it is a step towards mutual cooperation and desire to create a common agricultural policy, promoting both the farmers’ involvement in public activities and helping national institutions to develop agricultural and rural development policies acceptable to all agricultural industries.

The unified “umbrella” organization means that it listens to and takes into account the active players in all agricultural industries, regardless of their standard outputs or contributions to gross domestic product, taxes paid or other performance indicators, thereby promoting diversification of agricultural activity.

MAIN CONCLUSIONS

1. Activist groups similar to modern non-governmental organizations, independent of government influence, for representing public interests have existed in the world since at least the 18th century, while in Latvia – since the end of the 19th century. NGOs, developing in various regions of the world, retained similar functional and operational features. NGOs primarily deal with improving the wellbeing of society; however, as the sector

- developed, improved and adapted to the surrounding conditions, their activity today can be seen in a wide range of areas, e.g. in education, health care, research, agriculture, the environment, conflict resolution and other areas where the diversity of the sector's activities at national level is determined by the level of development of the state and organizations.
2. There are no special legal enactments at the European Union and national levels to govern the activities of farmer organizations. Such organizations must comply with the general enactments governing the activities of the non-governmental sector. For communication with the decision-making bodies of the European Union, farmer organizations must be registered with the European Union Transparency Register. The activity of non-governmental organizations is voluntary; therefore, the initiative of the state administration not to restrict public participation in the organizations is commendable.
 3. Agriculture continues playing an important role in the national economy, performing social and environmental functions in rural areas – creating jobs, supplying safe food, preserving the diversity of the environment and landscape, limiting climate change, facilitating tourism etc. In agriculture, performing the various functions and balancing agricultural interests with those of other sectors and industries is ensured by one of the oldest policies in the European Union – the Common Agricultural Policy (since 1962). The CAP continues functioning, adapting to growing societal needs for safe and high-quality food, addressing environmental issues and mitigating negative climate change through proper reforms. Therefore, farmer NGOs provide significant support in shaping and implementing policies, as they help to create a balance between farmers, society and public institutions.
 4. Joining the EU and the CAP in 2004, Latvia gained access to various EU financial instruments, which significantly facilitated the development of agriculture in the period 2004-2018 – the contribution of agriculture to GDP increased from EUR 0.31 billion to EUR 1.038 billion, the UAA increased by 18% to 1.9 million ha, the exports of agricultural products rose 13-fold to EUR 2.6 billion and agriculture (21.6%) together with the forest industry (18.1%) accounted for 39.7% of the total value of the country's exports in 2018. The main EU financial instruments are as follows: direct payments and support measures of the Rural Development Programme (investments in modernization of farms, agricultural processing enterprises and rural infrastructure, reconstruction of rural infrastructure, compensation payments in relation to the environment, the LEADER programme etc.). In the period 2004-2018, the total national and EU financial support amounted to EUR 4.3 billion, of which 90.1% was EU funding.
 5. In Latvia, the hierarchy of farmer non-governmental organizations consists of three levels: 1) horizontal, 2) sectoral and 3) district farmer associations.

They do not have a strong national “umbrella” organization. Non-governmental organizations perform functions in accordance with their operational goals, yet at horizontal level, there is an overlap of the objectives to be achieved and the functions to be performed as well as mutual competition to attract new members. Same-function and level organizations make the activities carried out in the sector non-transparent as well as make it difficult to attract new members.

6. The proportions of borrowed funds in the balance sheets of horizontal farmer organizations analysed were low – in the range from 0.2% to 11.8% in 2017, and subsidies of the Ministry of Agriculture of the Republic of Latvia were the main source of finance, representing 30-77% of the total revenue, which posed risks to the solvency of the organizations in the event of a sudden reduction in government subsidies. This means that NGOs could not be able to pay the staff salaries and cover other operating expenditures. The own revenues of non-governmental organizations give the possibility to be operational for only 0.5 to 2.6 years. In case of a decrease in revenue, the most operative solution would be to increase the membership fee; however, this could create a risk of reducing the number of members of the organization.
7. In Hungary and Germany, “umbrella” farmer organizations have different durations, yet in the countries they represent a successful example of a well-organized NGO system with a strong national and international farmer NGO. In Latvia, the survey of farmers (74% of 1060 respondents) and interviews with industry experts indicated the need to enhance the performance of farmer non-governmental organizations for the purpose of development and consolidation of the agricultural industry. Using the AHP method, it was found that the experts proposed consolidating current farmer organizations as the best solution (proportion of 0.51 (dispersion from 0.33 to 0.65)).
8. In Latvia, it is possible to improve the farmer NGO system by implementing the solutions and mechanisms for their implementation recommended by the doctoral thesis. The real implementation of a solution in the future depends on the willingness of the parties involved to make changes. International experience shows that a structured system of NGOs contributes to solving existing problems in a coordinated and balanced way and involving farmers in the organizations as well as to the transparency and coordination of activities in the NGO sector, and the results achieved depend on the ability to argue the priorities of agriculture and find compromises among the various agricultural industries.

PROBLEMS AND PROPOSALS USED FOR SOLUTIONS

Problem 1

Analysing research on the non-governmental sector in Latvia allowed the author to conclude that it is necessary to increase the transparency of non-governmental organizations being present in the advisory councils of national institutions. According to the State Chancellery (2019), only 997 organizations or 10% of the economically active ones were represented in the advisory councils of national institutions in 2015 under the Memorandum of Cooperation between Non-Governmental Organizations and the Cabinet of Ministers. Therefore, there has to be confidence in the true goals of the organizations participating in shaping policies that significantly affect the interests of the society as a whole.

Solutions to the problem

The national institutions that establish advisory councils in which non-governmental organizations participate have to develop selection criteria and set requirements for organizations to be eligible to participate in the advisory council as those representing public interests. The purpose of criteria would be to reduce the participation of organizations representing narrow interest groups in policy-making at national level. Any eligible organization should provide information on the origin of its financial resources, revenue composition, membership composition, avoidance of conflicts of interest by members of the organisation's management and advisory council etc. The minimum number of members in organisation should also be set as a percentage of the number of the public or enterprises whose interests the organization advocates. The prerequisite for the minimum number of members would promote cooperation among organisations from areas with a large number of small associations as well as public involvement, which would provide the financial resources necessary for the associations to perform their functions and reduce the proportions of donations by individual donors in total revenue.

Problem 2

Non-governmental sector organizations have limited financial resources and often the persons involved carry out activities on behalf of the organization on a voluntary basis; therefore, the volunteers who comply with the provisions of the *Volunteer Work Law (2015)* should have higher rates for reimbursement of expenditures that are not subject to personal income tax.

Solutions to the problem

The Ministry of Finance of the Republic of Latvia should set higher tax-exempt compensation rates for volunteers of non-governmental sector organizations in the Cabinet Regulation No. 899 of 21 September 2010

Procedure for the Application of the Provisions of the Law on Personal Income Tax, as the current rates are lower than the real costs of volunteering. This would contribute to the activities done in the interests of a non-governmental organization, in which the beneficiaries are not only the volunteers themselves but also the society as a whole, as stated by the definition of an NGO. A higher annual tax-exempt rate of at least EUR 1800 (EUR 150 per month, as the annual tax-exempt rate was EUR 1000 in 2019) and at least EUR 100 per month for fuel (EUR 50 in 2019) should be set. An increase in the eligible rate for fuel would give the possibility for NGO representatives from the most remote areas to reach the capital city or attend events held by non-governmental organizations in other areas at least twice a month. An increase in total eligible expenditure would be also important, as EUR 1000 is an insufficient amount if considering the compensation for several expenditure items. Tax relief should be applied to non-governmental organizations for a fixed period, e.g. 5 years, thereby allowing operational savings to be made to ensure operational stability, so that the tax relief is not used fraudulently. Increasing the rates would lead to volunteer and community activity in general, thereby increasing the number of members and the organization's revenue.

Problem 3

The current NGO classification regulation in Latvia (Cabinet Regulation No. 779 of 22 December 2015) prohibit the possibility to classify industries with a small number of organizations, incl. farmer organizations, by field of activity. Even though, for example, the number of farmer NGOs is small, they participate in planning EU CAP funding and support instruments, in which a significant part of the total EU budget is redistributed.

Solutions to the problem

The classification of non-governmental organizations should be based on the NACE Rev. 2.0 classification, excluding the categories that do not apply to the organizations. A classification code of the corresponding category is assigned to the organizations that have specialized in a particular industry. For the organizations specializing in several fields in one industry or horizontal organizations, a new category code should be added to the classification, such as agriculture, crop or livestock or another professional organization. This would provide more accurate information on organizations in the sector, as well as a uniform classification to identify the number of organizations out of the total number of companies in the sector. The classification being in force was developed by the Ministry of Culture of the Republic of Latvia, yet the author would recommend the Ministry of Economics of the Republic of Latvia, which has greater competence and knowledge of sectors and industries in the country, to improve the NGO classification.

Problem 4

In Cabinet Regulation No. 1524 of 17 December 2013 *On State Support for Agriculture*, the Ministry of Agriculture of the Republic of Latvia has provided financial support to farmer organizations but has not prescribed the results to be achieved in order to receive the funding.

Solutions to the problem

The Ministry of Agriculture, together with farmer organizations, should define the results to be achieved and develop a system for their assessment. The author does not dispute the contribution of organizations to shaping agricultural policies, yet the assessment of the results to be achieved and a motivation system would provide an opportunity to determine the consistency of spending with the results and quality of work done by the organizations, avoiding accusations of non-transparent spending by state control institutions and other societal groups.

Problem 5

Analysing research on the non-governmental sector in Latvia, the author concludes that no system has been developed at national level to register subsidies paid by national institutions to non-governmental organizations.

Solutions to the problem

The Treasury of the Republic of Latvia should develop a system for registering payment orders by national institutions in order to be able to determine the amount of funding for non-governmental organizations. The accounting system should indicate the beneficiary organization, the payer, the amount of funding and the activity for which the funding is paid. Such a system would make it possible to determine the proportion of government subsidies in the total revenue of an organisation, industry or NGO sector.

Problem 6

The analysis of the financial statements of farmer organizations by the author and the NGO sector study by the Latvian Civic Alliance (2016) showed that at least 30% of revenue received by non-governmental sector organizations was indicated as “other revenue” and expenditure as “other expenditure”, in some cases exceeding even 60%, which was a significant part of the revenue spent for unidentifiable purposes.

Solutions to the problem

The Ministry of Finance of the Republic of Latvia has to make amendments to the Cabinet Regulation No. 808 of 3 October 2006 *On the Annual Accounts of Associations, Foundations and Trade Unions*, stipulating that the amount of the items “other revenue” and “other expenditure” should not exceed 30% of

the revenue and expenditure of the organization, and additional items for revenue and expenditure have to be introduced in the annual account.

GALVENO IZMANTOTO LITERATŪRAS AVOTU SARAKSTS / LIST OF MAIN REFERENCES

1. Anheier H.K. (2005) *Nonprofit Organizations: Theory, Management, Policy*. London: Routledge, 3.-63. lpp.
2. BBV (2019) *Der BBV* [tiešsaiste]: Bayerischer Bauernverband [skatīts: 2019. g. 22. maijā]. Pieejams: <https://www.bayerischerbauernverband.de/der-bbv/der-verband-im-ueberblick>
3. Biedrību un nodibinājumu likums: LR likums (2004) [tiešsaiste] [skatīts 2019. gada 17. jūlijā]. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=81050>
4. CAP expenditure in the total EU expenditure (2019) Common Agricultural Policy: Key graphs & figures [tiešsaiste]: EC DG AGRI [skatīts: 2019. g. 14. jūnijā]. Pieejams: https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/cap-post-2013/graphs/graph1_en.pdf
5. CAP funding (2018) *Distribution of direct aid to farmers* [tiešsaiste]: Directorate-General for Agriculture and Rural Development European Commission [skatīts: 2019. g. 2. jūnijā]. Pieejams: https://ec.europa.eu/agriculture/cap-funding/beneficiaries/direct-aid_en
6. Charnovitz S. (1997) Two centuries of participation: NGOs and international governance. In: *Michigan Journal of International Law*, vol.18-2, 184.-285. lpp.
7. Criste I. V, Criste R. D., Panaite T. (2015) Use of multicriteria AHP (Analytical Hierarchy Process) method to rank feeding solutions, tested on layers, while observing environmental protection. In: *Archiva Zootechnica*, vol. 8(2), 73.-85. lpp.
8. Davies T. R. (2007) *The Possibilities of Transnational Activism: the Campaign for Disarmament between the Two World Wars*. Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 3.-37. lpp.
9. DG BUDG (2019) *EU expenditure and revenue* [tiešsaiste]: European Commission – Directorate General for Budget [skatīts 2019. g. 22. maijā]. Pieejams: http://ec.europa.eu/budget/figures/interactive/index_en.cfm
10. Eiropas Parlaments (2018) Rīcības kodekss: Pārrēdzamības reģistra īstenošanas pamatnostādnes [tiešsaiste] [skatīts 2019. gada 17. jūlijā]. Pieejams: http://ec.europa.eu/transparencyregister/public/staticPage/displayStaticPage.do?locale=lv&reference=CODE_OF_CONDUCT

11. Factsheet European Union (2019) *Agriculture statistical factsheet* [tiešsaiste]: Directorate-General for Agriculture and Rural Development European Commission [skatīts: 2019. g. 2. jūnijā]. Pieejams: <https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/farming/facts-and-figures/markets/production/production-country/statistical-factsheets>
12. Goncharenko G. (2018) The accountability of advocacy NGOs: Insights from the online community of practice. In: *Accounting Forum*, (December 2018). 15. lpp. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.accfor.2018.12.002>
13. Hallemaa H., Mander Ü. (2009) Non-profit organisations (NPOs) for sustainable development at community, regional and civil society level. In: *WIT Transactions on Ecology and the Environment*, vol. 127, 11.-25. lpp. DOI: 10.2495/RAV090021
14. *Latvijas lauksaimniecība 2019* (2019) 2019. gada ziņojums par 2018. gadu [tiešsaiste]: Zemkopības ministrija [skatīts: 2019. g. 26. maijā]. Pieejams: <https://www.zm.gov.lv/lauksaimnieciba/statiskas-lapas/lauksaimniecibas-gada-zinojumi?nid=531#jump>
15. Latvijas Pilsoniskā alianse (2016) Pārskats par NVO sektoru Latvijā 2015 [tiešsaiste] [skatīts 2019. gada 17. jūlijā]. Pieejams: http://nvo.lv/site/attachments/29/04/2016/NVO_PARSKATS-2015-23.04.pdf
16. Lauksaimniecības un lauku attīstības likums: LR likums (2004) [tiešsaiste] [skatīts 2019. gada 17. jūlijā]. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=87480>
17. Lewis D. (2009) Nongovernmental Organizations: Definition and History. In: *International Encyclopaedia of Civil Society*, London School of Economics and Political Science, UK 2010, 1056.-1062. lpp. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-0-387-93996-4>
18. Lucian P. (2014) The European Rural Development Policy during 2014-2020. In: *Studies in Business & Economics*, Lucian Blaga University of Sibiu, Faculty of Economic Sciences, vol. 9(2), 33.-39. lpp.
19. Najam A. (1996) Understanding the third sector: revisiting the prince, the merchant and the citizen. In: *Nonprofit Management and Leadership*, vol. 7(2) (Winter 1996), 203.-219. lpp. DOI: <https://doi.org/10.1002/nml.4130070210>
20. Salamon L., Anheier H. (1997) *Defining the Nonprofit Sector: A Cross-National Analysis*. Manchester: Manchester University Press, 9.-100. lpp.